REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXI-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1935.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: Între Bizantini și Unguri.
" " Nou despre Despot.
A. Sacerdoțeanu: Au fost aleși cei d'intâiu Domni ai Modovei?
N. Iorga: Iosif al II-lea în Ardeal.
A. Sacerdoțeanu: Un cuvînt latin: „cerga".
N. Iorga: Cizmari romîni în tovărășia săsească din Ardeal.
C. Göllner: Două rapoarte ale ambasadorului austriac din Moscova (1722).
A. Bitay: Un „Tatăl Nostru" românesc într'o carte suedesă din 1671.
N. A. Gheorghiu: Sibiiul într'o melodramă francesă, la 1805.
Alexandru Elian: Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenesc: Turnavitu.
Ion Baltariu: Tablele cerate și aurul din Ardeal.
Dări de samă de *N. Iorga*, *A. Sacerdoțeanu* și *Cornelia C. Bodea*.
Cronică de *N. Iorga*.
Notițe de *N. Iorga* și *Valeriu Papahagi*.

1935
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: 40 Lei.

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREȘTI, 6, ȘOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACȚIE:

VIRGINIA SACERDOȚEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREȘTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXI-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1935.

Între Bizantini şi Unguri

– Citeva idei generale [1] –

Atitudinea Împărăţiei faţă de regiunile dunărene, după ce se mîntuie încercarea de a le desface între teritoriul avar pănă la Tisa şi un teritoriu bizantin la Răsăritul rîului, se poate împărţi în aceste perioade.

Părăsirea către Avari pănă la Iustinian al II-lea. Acesta inaugurează *politica bulgărească opusă celei avare* (notiţa din Suidas a păstrat amintirea războiului de moarte între cele două seminţii, a Răsăritului bulgar şi a Avarilor mărgeniţi în Occident). Bulgarii sînt ca şi Avarii recunoscuţi de Imperiu, cu o deosebire: aceia că oamenilor lui Terbel nu li se recunoaşte calitatea imperială de independenţă a Huno-Avarilor; ei sînt federaţi şi colonisaţi, apoi creştinaţi şi legaţi cu dinastia. De Nordul balcanic nu se mai poartă grijă decît în casul războaielor-răscoale. Cutare Împărat a vrut să revie la Roma şi numai atacurile arabe au tăiat această tendinţă, Apusul ajungînd apoi închis prin Imperiul franc, cu care Teofil şi Vasile încearcă numai o colaborare, răspinsă.

Aşa se urmează, căpătîndu-se şi putinţa apărării de către Arabi, pănă la *refacerea Împărăţiei integrale* prin Împăraţii ostaşi. Se ajunge la recîştigarea tuturor teritoriilor pănă la Dunăre.

Primejdia turcească rechiamă însă în Orient şi reţine în tot secolul al XI-lea. Se adaugă ameninţarea normandă în Vestul balcanic. *Părţile liberate revin la localismul şefilor improvisaţi.*

Cînd avîntul turcesc e zdrobit de cruciate, Manuil Comnenul se îndreaptă contra penetraţiei ungureşti, care şi ea a întrebuinţat absenţa romană, urmărind coborîrea prin şi peste Sîrbi în Balcani. *Luptele din Banat, pe de o parte, legăturile cu Ruşii, pe de alta, scormonesc şi ridică toată viaţa populară din aceste părţi.* Originea

[1] Din volumul III al *Istoriei Romînilor* în lucru. V. *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, I.

www.dacoromanica.ro

formațiunilor românești de valoare politică din părțile oltene, gata formate și deplin consolidate înainte de năvălirea Tatarilor, care a putut să le împiedece un moment, se lămurește astfel, ca și deschiderea momentană a drumului spre viitoarea Moldovă pentru cnejii ruteni din Haliciu.

Ceia ce se face de Împărații vlahi la începutul secolului al XIII-lea nu e decît repetarea, pe Morava, până la Dunăre și cu tendința de a o trece, a politicei Marelui Comnen. Apărarea ungurească față de dînșii determină întemeierea Banatului de Severin (Banatele sînt continuarea formei avare găsite în Panonia de Unguri).

Ungurii apar astfel pentru întâia oară față de noi ca element plăzmuitor. Dar mijloacele proprii li lipsesc. Acei, puțini la număr, cari n'au putut lua și păstra Ardealul contra Pecenegilor, atîta timp temuți de dînșii, decît, supt steagul de cruciată sprijinit de Papa, prin elemente germane, ca la „Sătmarul Nemților" (Szathmár-Némethy), ca în grupele, la început și militare, săsești, trebuie să recurgă, în sărăcia de oameni care a fost blăstămul soartei lor istorice, la alte elemente apusene. Politica de cruciată a lui Andrei al II-lea, continuată de urmașii săi până la căderea Imperiului latin de Constantinopol, la care continuu au rîvnit regii unguri, îi îndreaptă spre Teutonii așezați pe scurt timp în Țara Bîrsei, spre Ospitalierii chemați la Porțile-de-Fier, într'un moment cînd Statul franc din Ierusalim, cu Ordinele sale, care se vor strămuta în Cipru, în Rodos, în Prusia, lichidează.

Cînd Imperiul latin cade, ideia lui supraviețuiește. De aici lupta până la Plevna cu Statul vlaho-bulgar decăzut al tînărului rege Ștefan, care, luptător pentru cruce, represintă o politică opusă aceleia a tatălui său, Ladislas, ocrotitor al Cumanilor, care se consideră ca moștenitorul în șesul muntean al Hanilor turanieni. Se osebesc astfel două direcții în politica regală a Ungariei: aceia care se îndreaptă spre Răsărit și o alta care tinde spre moștenirea de cruciată în Constantinopolul recăpătat de schisma grecească. Această din urmă direcție se sprijină pe Ardeal și-i dă o nouă și puternică viață. Ea tinde la desființarea autonomiilor românești din Oltenia, dar provoacă întărirea și desvoltarea Statului din Argeș, asupra căruia apasă ambele direcții ungurești pe care însă dispariția Arpadienilor și luptele pentru Coroană le anulează definitiv.

De aici înainte vechea Ungarie e moartă. Cea nouă, a Angevinilor, e o prelungire a vieții cavalerești, france din Apus. Ea caută

www.dacoromanica.ro

cu noi relații strict feudale și, fără a schimba caracterul, fundamental deosebit, al Statelor românești, le îmbracă într'un veșmînt de aparență franco-catolică. Ceia ce va cădea la Mohács e acest regat al cavalerilor care a schimbat total înțelesul vechii și adevăratei vieți ungurești.

N. Iorga.

Nou despre Despot

Laurențiu Mueller, în cartea sa *Polnische, Liflăndische, Moschowiterische, Schwedische und Andere Historien so sich unter diesem jetzigen Kőnig zu Polen zugetragen*, Lipsca 1583, citată la Hormayr, în cunoscutul lui *Archiv*, pe 1813 (p. 57), și de aici, în legătură cu pretinsul epitaf al lui Ovidiu, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III, p. 23, la no. 226, vorbește de un nobil din Volinia, Woinusky, pe care l-a cunoscut în 1581, om învățat, „ein guter Poet, ein feiner Historicus, ein guter Graecus und perfectissimus Hebraeus", știind chiar tătărește, care pretinde că a luat din „Biblioteca din Moldova, cînd Despot a fost așezat de domnul Laski, și guvernatorul turcesc Alexandru" (Lăpușneanu) „a fost bătut, strălucit de frumoase monumente scrise, între altele și *libri Ciceronis de Republica ad Atticum*, scrise cu litere de aur pe pergament, legate și cu o pecete necunoscută pecetluite, cum se mai pot vedea, și trebuie să le fi prețuit un domn mare" („derselb hatte aus der Bibliotheca in der Walachey, als der Despot von Herrn Lassky eingesetzet, und der türckische Gubernator, der Alexander, geschlagen worden, herrliche schöne *monumenta scripta* bekommen, darunter auch die *libri Ciceronis de Republica ad Atticum*, mit güldenen Buchsthaben auff Pergament geschrieben waren in einem Vmbschlage mit einem unbekandten Siegel verpitscheret gewesen, wie man noch sehen kont, vnd muste sie etwo ein grosser Herr in wert gehalten haben"). Dar e adevărat că el arată lîngă Nipru mormîntul lui Ovidiu, al cărui corp ar fi fost dus la Chiev!

Se știe că tratatul lui Cicerone n'a fost descoperit, în manuscrisul 5757 al Bibliotecii Vaticanului, de cardinalul Angelo Mai decît în 1822.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Au fost aleși cei d'intăiu Domni ai Moldovei?

Încă nu s'a limpezit chestiunea succesiunii celor d'intăiu Domni ai Moldovei. Nu se cunoaște precis nici felul în care ajungeau în Scaun. Vechile cronici slavo-romîne arată succesiunea din tată în fiu: lui Dragoș Voevod îi urmează fiul său Sas, și se întrerupe linia; lui Bogdan Voevod îi urmează fiul său Lațcu, și iar se întrerupe linia; dar, apoi, lui Petru Voevod îi urmează fratele său Roman. Tot acolo se arată că și Ștefan, urmașul lui Roman, li era tot frate, chestiune rămasă încă în discuție. Lămurirea nu se poate face ușor, cel puțin pentru cei d'intăiu doi Domni, Dragoș și Sas. În adevăr numai cronicile noastre socot pe Sas ca fiu al lui Dragoș, dar niciun document maramurășean, și avem destule, în care se vorbește de Sas și de fiul său Balc, nu arată pe Sas ca fiul cuiva. Ar fi fost oare posibil să se omită regulat numele tatălui lui Sas, dacă acesta a fost Dragoș, slujitor credincios al regelui Ungariei?

E o simplă întrebare.

Nu încerc să dau nicio discuție în chestiunea ce ne propunem a arăta în aceste rînduri. Țin totuși să aduc o informație prețioasă, care trebuie luată în samă, întru cît nu știu să fi fost observată pănă acum. În *Chronicon Dubnicense*, vorbindu-se despre creșterea Moldovei și venirea lui Bogdan, se precisează: „Tamen, crescente magna numerositate Wolachorum in illa terra habitancium, in regnum est dilatata; wayvode vero, *qui per Wolachos ipsius regni eliguntur*, se esse vasallos regis Hungarie profitentur, et ad homagium prestandum obligantur, cum censu persolvere consueto [1]". Textul aparține contemporanului Ioan de Kükülö [2], și merită atenție. După moartea lui Dragoș să fi fost oare *ales* Sas Voevod [3], fiu sau nu al lui Dragoș? Apoi Bogdan, răsvrătitul maramurășean, să

[1] Ed. M. Florianus, *Historiae hungaricae fontes domestici*, III, Lipsca 1884, p. 191.

[2] La fel și în *Chronicon Budense*, ed. I. Podhraczky, Buda 1838, pp. 337-338; cf. și Thurócz, *Chronica Hungarorum*, in I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, Viena 1746, p. 196.

[3] O tradiție bucovineană amintește de „Sas-Vodă, adecă nu mult *după ce a fost ales* Domnitor preste Moldova". Cf. S. Fl. Marian, *Tradiții poporane romîne*, București 1895, p. 72; v. însă și *ibid.*, p. 64: „Cînd s'a suit Sas-Vodă pe tronul Moldovei".

www.dacoromanica.ro

fi fost și el ales de Moldoveni ca Domn, deci să fi fost *voitul* lor? N'ar fi exclus. S'ar putea întîmpla ca prin acest fapt să se explice resistența lui victorioasă împotriva armatei regale[1].

A. Sacerdoțeanu.

Iosif al II-lea în Ardeal

Michael Conrad de Heidendorf, în autobiografia sa *(Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, XVI, p. 450), descriind călătoria Împăratului Iosif al II-lea în Ardeal, arată cum acesta spunea Romînilor în cale „scoală, scoală" *(szkula, szkula)*. Răspunsul îl dădea și românește: „oiu căuta" („Ojkauta"). Îl vedem luînd un memoriu de la un „poppa" unit (p. 451). La Șaroș țeranii noștri îngenunche", bărbații la dreapta, femeile la stînga, preotul, neunit, în odăjdii, cu prapurul în mînă. Iarăși se aude glasul împărătesc: „scoală, scoală" (p. 455). Heidendorf arată Suveranului ce concurență mare face vinului Sașilor din Ardeal cel ce vine din „Valahia" (pp. 458-9): el cere formal oprirea acestuia (p. 459). Informîndu-se Iosif cîți birnici sînt în Mediaș și jur, i se spune: „locuiesc 4.000 de birnici. O treime sînt Romîni, ceilalți Sași" *(ibid.)*. La Hetzeldorf Sașii cer să se înlăture Romînii, „măcar cei ce sînt bănuiți că dau foc" *(des Feuer Einlegens)* (p. 461). Romînii ar fi fost aduși de un creditor maghiar în calitate de colibași, acum un veac. Aceștia nu vreau să plece „in den Markt": sînt scoși cu sila și cîteva colibe arse; ei se răsbună arzînd satul, și o repetă de cinci ori (p. 462). Împăratul întreabă: „Dar ce pedeapsă e aceasta, să muți pe oameni fără a se fi făcut dovadă?". Heidendorf obiectează că s'au găsit tăciunii într'o bucată de cămașă românească. „Dar și un altul poate s'o aibă". Cel ce a amenințat cu focul, i se arată, a trecut în „Valahia." În zădar s'a publicat că, în cas de foc, plătesc toți Romînii; arde chiar casa judelui unde s'a publicat. Și iară întreabă Împăratul: „Dar cum pot fi siliți

[1] Să nu uităm că și mai tărziu tradiția alegerii se păstrează intactă la cronicari. Lăsînd la o parte *recunoașterea* din Cîmpul Dreptății, amintim că și Bandinus pomenește de alegerea celui d'intăiu Domn al Moldovei; cf. *Codex Bandinus*, ed. V. A. Urechiă, extras din *An. Ac. Rom., Mem. Sect. Ist.*, seria II, tom. XVI, București 1895, p. 155: „Volchus tandem, maximus fratrum, in ducem eligitur; is non sanguine solum, sed etiam virtute ac indole Romanus, ex Alpibus prodiens..."

www.dacoromanica.ro

Romînii la plata pagubei, cînd nu s'a făcut contra lor dovadă ?". Răspunsul e : „ca să-i sperie numai" *(ibid.)*.

Dar și Romînii din sat presintă o plîngere. „Îi spuseră, cu glas tare, strigînd, că ei suportă contribuția și toate celelalte sarcini ale provinciei, Scaunului, orașului, ca și Sașii ; trebuie să dea grîu, fîn, ovăs, cărături, lucrul de moară al Scaunului (?) tot așa ca și Sașii, și totuși n'au nici vii, nici ogoare, nici livezi. Sașii nu vreau să li lase nimic din acestea, de oare ce spuneau că pămîntul li e lor moșie *(de Mose !)* : regii cei vechi li l-au dat. Maiestatea Sa a răspuns că va face să li se cerceteze plîngerea, și îndată a poruncit să mergem înainte" (pp. 462-3). Apoi întreabă pe Heidendorf : „Sînt între Romîni buni gospodari?. — Maiestate, sînt buni gospodari la dînșii, dar cei mai mulți sînt răi și leneși. Nația în ea însăși are de la fire dibăcie *(Geschicklichkeit)* destulă, dar trebuie prelucrare *(Ausarbeitung)*. — Cum ar putea cineva să-i cultive *(cultiviren)* ? — Maiestate, dacă i-ar face să învețe în școli bune moravuri și temeiurile curate ale religiei creștine ; astfel nația și-ar ieși din asprime *(Ruditaet)* (p. 463).

Sasul declară că terenurile comune *(Gemein-Gründe)* „se împart între Sași și Romini" *(ibid.)*. La „Prethey" întreabă Iosif cine locuiește : Sași ori Romîni ? — „Mai mult Sași" (p. 464).

Heidendorf se plînge că vitele sînt scumpe de cînd nu mai vin din Principate. Împăratul explică prin aceia că le reține Rușii, dar așa e nevoia unei armate (p. 465).

Un țeran din același sat, „sărac Romîn simplu", „Kinzte Mise" (Cîrstea Mișu ?), dă o plîngere pentru a i se libera de oaste feciorul. Și aici conversație, în românește [1] : „La ce regiment feciorul ? — Între ai lui Macskási, doamne Măria Ta. — Regimentul, regimentul !" Și petiționarul nu-l știe. Heidendorf intervine : „Nu spune compania, măi, dar regimentul în care slujește feciorul tău. — Ie, că bine îmi pare că ești și Măria Ta aici. Spune, Măria Ta, la Măria Sa Împăratul lucrul mieu, că Măria Ta știi bine. Că mă întreabă Măria Sa în ce regiment slujește feciorul, și eu nu știu alminterea fără Macskási." Apoi Sasul explică Împăratului că feciorul a fost luat cu sila. „Cu sila ? — Da, Maiestate. Era ordin. — Da, a fost acum cîțiva ani". — Și adauge că doi fii sînt însurați sau de însurat, al treilea e soldat, al patrulea învață ca să fie popă,

[1] Reprodusă cu litere latine.

www.dacoromanica.ro

iar al cincilea e mic. Iosif cere să fie întrebat omul cîți copii are. Și, iar românește: „Măi Kinzte. Că te întreabă înălțatul Împărat cîți copii ai cu tine. — Că n'am, domnule, fără un fecior mare și două fetișoare și feciorul ăla mititel, dară nu-mi pot ajuta nimică, și eu-s bătrîn și nu pociu lucra. Lăsați-mi feciorul acasă! Să vă ierte Dumnezeu păcatele, și al părinților.“ Iar întreabă Împăratul de numărul copiilor. „Cîți feciori ai? — Dară știi, Măria Ta, numai ăl copilaș. — Ce te tăgăduiești? Crez că-s cinci toți. — Dară Dumnezeu ni i-a dat“. Tot aș pofti, domnule, feciorul ăla care e în cătănie“. Împăratul îl sfătuiește să-și lase la oaste feciorul, care poate ajunge ofițer și om mare, și Heidendorf tălmăcește: „Că zice înălțatul Împărat să lași feciorul tău în cătănie: dacă se poartă bine, se face ofițer, se face domn mare, se face domn. — Dară bine ar hi, mulțămesc Măriei Sale Împăratului, Dumnezeu să-l ție. Dară tot mă rog, mă rog, să-mi lase feciorul acasă.“ Împăratul întreabă dacă are pe cine pune în loc, și Sasul după el: „Poți da altă catană în locul feciorului? — De aia nu-s harnic, domnule Măria Ta. — Dară cu bani putea-vei face lucrul? — Aici tot mă tem că aș face“.

Omul plînge. Heidendorf arată că feciorul e dragul tatei și mai ales al mamei. Iosif dă cîțiva galbeni și isprăvește cu „oiu căuta“. Și se informează dacă așa e bine, ca să i se spuie, greșit, că e preferabil „oiu întreba“ (pp. 468-9).

Iosif zice: „Știi bine românește? — Această limbă o știu toți Sașii din acest Scaun ca pe limba lor maternă, și trebuie s'o știm, căci avem zilnic de făcut cu Romînii, și ei nu învață limba noastră, deci trebuie să învățăm noi pe a lor. — Știi și ceti și scrie românește? — Nu. Maiestate, nu știu. Dar nici nu trebuie s'o știu. În limba românească e foarte puțin de cetit și de scris.—Și Romînii? Pot ei ceti și scrie? — Poporul de rînd nu, Maiestate. — Dar popii *(die Popen)?* — Pot ceti, dar nu toți și scrie. — N'au dar Romînii școli? — Au puține, dar nu pretutindeni unde locuiesc. — Nu merg la școlile săsești? — Nu, Maiestate. — Îi primiți în școlile voastre? — Da, Maiestate, îi primim bucuros. — Nu e niciunul protestant? — Nu știu niciun exemplu, Maiestate. Romînii în lucruri de credință nu pot spune niciun temeiu. Nu știu decît vechile lor datini, pe care le sug cu laptele maicii și de care nu se îndepărtează“ (p. 470).

Tot la „Prethey“ se visitează o casă românească pe Tîrnave (p. 473).

www.dacoromanica.ro

Ceva mai departe apare dușmanul lui Heidendorf, Romîn devenit catolic și Neamț, care ține cîrciumă (p. 477). El, și soția cu copiii, se plîng că notarul îi prigonește pentru că sînt catolici. Merge pănă a apuca de mînă pe Împărat, care strigă „heh, heh“ (p. 478). Se plîng și iobagi sași (p. 480). Alții atacă pe contele Nicolae Bethlen, care-i bate și-i face cerșitori; cînd erau supt „fisc“, erau bogați (pp. 481-2). I se arată cămașa însîngerată de lovitura prefectului, Kádár Mózes; nu îndrăznesc să se întoarcă în sat.

Sînt și acolo Romîni, dar absenți. Sașii nu pot fugi și ei în „Valahia“ (p. 483).

Mai încolo apar Romînii cu preotul unit pentru a cere să-și poată face biserică, iar cei cari o avuseră s'o recapete. Întrebînd Iosif cîți sînt, protopopul răspunse 11.000. Sasul confirmă: din 20.000 de locuitori ai Scaunului Mediașului o treime sînt Romîni, mai toți uniți, deci ar fi 7.000, și protopopul poate mai are și alții. — „Că întreabă înălțatul Împărat: căci nu mereți în bisericile unite?“ Niciun răspuns. Apoi „că întreabă înălțatul Împărat: dacă nu-i tot una biserica unită cu neunită? — Ba îi tot una, domnule“. Împăratul: „spune-li să meargă tot într'o biserică și ei cu uniții; cînd iese aceia, să între ei; vreau?“. I se pare lui Heidendorf că oamenii au fost „perfect mulțămiți“ (p. 484). Dar Iosif pune să li se arăte că se va cerceta.

Mergînd la Făgăraș, Rodna, Năsăud, Împăratul trece departe peste graniță (p. 490).

N. Iorga.

Un cuvînt latin: „cerga“

Din ce în ce mai mult se impune o cercetare mai atentă a originii cuvintelor din limba romînă. Se prea poate ca multe lucruri, trecute pănă acum ca aparținînd limbilor slavice sau orientale să nu li aparțină, ci să vină dintr'un fond mai vechiu preroman sau roman. Și, ceia ce e mai interesant, s'ar putea constata că, în loc să fi fost numai limba romînă influențată într'un fel sau altul, să fi influențat și ea limbile vecinilor mai mult decît socotim acum. Am putut face această presupunere și cu altă ocasie [1]. De data

[1] A. Sacerdoțeanu, *Considérations sur l'histoire des Roumains au moyen-âge*, extras din *Mélanges de l'École Roumaine en France*, Paris 1929, pp. 86-113.

www.dacoromanica.ro

aceasta, întîmplarea a făcut să mă preocupe și cuvîntul *cergă*, pe care cred că trebuie să-l smulgem elementului oriental în limba romînă și să-l dăm în întregime elementului romanic.

Cu privire la cuvîntul *cergă* în dicționarul Academiei Romîne ni se dă această informație: „Se pare că a întrat în limba noastră pe mai multe căi: turc. *čergâ*, „petite tente" (bulg. „covor prost", sîrb. „șatră", alb. „pătură pestriță de lînă"), ung. *cserga* „șatră [1]" și *cserge*, „pătură" (țig. *čerga*, „cort [2]"). Nu se fixează deci o origine precisă, dar se trimite la Șăineanu, care informează: „čérga, petite tente; bulg. čerga, „covor prost", serb. čerga, „șatră", alb. čerga „pătură pestriță de lînă", ung. cserga „șatră" și cserge „pătură", țig. čerga, „cort", și mcr. cergă, „învelitoare", ngr. τζέργα, „covor". Vorba aparține primitiv terminologiei ienicerilor: cort pătrat cu două porți boltite, ridicat la zile mari înaintea cortului împărătesc și păzit de a 17-a ortă de ieniceri; astăzi cort țigănesc, șatră [3]".

Din acestea se vede că *cerga* e atribuită elementului turcesc în limba romînă [4]. De aceiași origine este socotit și la Aromîni [5], cum și la Jugoslavi [6].

[1] Cu acest sens amintim că e atestat în limba maghiară, din 1362-1365: „tentorium lodiceum chergesator dictum"; 1429: „tentoria wlgo cherge", ap. Gombocz Z. și Melich J., *Magyar etymologiai szótár*, Budapesta 1918, fasc. VII, s. v. *csérge*.

[2] Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, I, 2, fasc. IV, București, 1929, p. 301.

[3] L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, II, București 1900, pp. 101-102. Cf. și A. C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*, Paris 1881, p. 584.

[4] L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbei romîne*, ed. 6, Craiova, s. v., unde se dă aceiași origine. Am căutat însă răspîndirea acestui cuvînt în limbile turcești, și W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türk. Dialecte*, III, St.-Petersburg 1900, col. 1970, dă numai în osmană și în „dschagataische Schriftsprache", deci fără circulație comună, în următoarele sensuri: чäpгä, osm. „tente carrée enclos, hangar; grande tente de cérémonie sous l'ancien régime"; osm. și ğagat. „Zelt, das mit zwei Stanzen gestützt ist, kleine Zelte der Nomaden". În același timp în ğagat. și uigur. și „die Reihe, die Linie, der Rang, die Stufe, die Reinfolge", iar în dialectul Crimeii e verb, „umwickeln".

[5] Th. Capidan, *Rominii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 1 (1924-1926), p. 306: „cergă, tot un fel de doagă [învelitoare de lână, fără floace, însă groasă și călduroasă], se întrebuințează ca țol de învelit în timpul nopții"; cf. și p. 350: „turc. čerga". V. și explicarea dată de Țonev, *ibid.*, IV, 2, p. 1260. Cuvîntul există și la Megleno-Romîni: *tšergă* pri măgar", la Capidan, *Meglenoromînii*, II, București 1929, p. 172.

[6] D. Dančić, *Rječnik hrvatskoga ili srpscoga jezika*, I, Zagreb 1880-1882, p. 944.

www.dacoromanica.ro

Cînd Berneker publică dicționarul său, găsește cuvîntul *čérga, čêrga, džérha*, în bulgară, sîrbo-croată și sloveană, și-l socotește de origine osmană, *čergе;* însă adaugă: „Dieses kam ins Tü. wohl aus alb. *tšergɛ*, 'Wolldecke'; *tsergɛ*, 'bunte Wolldecke, Zelt aus Decken' (oder aus ngr. τσέργα, 'Decke'); die letzte Quelle ist mlat. *sērica; serica=serica tunica, serga,* 'storea, tegea, quia ex panno eiusdem nominis saepius erant; it. sargia'". Această reticență rezultă dintr'o considerație a lui Vasmer. Acesta, recensînd pe Richard Loewe [2], nu admite pe Mayer, care credea că în limba greacă vine din bulgărește, și completează pe Thumb, dînd etimologia din lat. *serica, serga*, „stoiea, tegea, quia ex panno eiusdem nominis saepius erant" (Ducange). La acestea adaogă că în grec. e τσέργα, alb. *tšergɛ*, turc. tšerge, croată, sîrbă și bulgară черга [3]. După Vasmer s'a întîmplat următorul proces de succesiune:

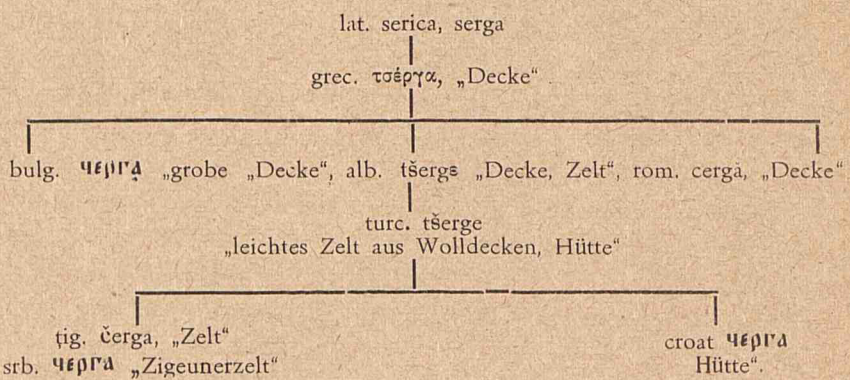

Adăugăm.

În limba maghiară există supt forma *csĕrge* și varianta *cserge*, dar în ținutul Sighișoarei și *cserga*. Szinnyei îi propunea o origine românească, alții slavonă sau turcă osmanlîe, însă mai puțin probabil de la Slavii de Sud [4].

Față de aceste presupuneri avem de făcut următoarea constatare: mai întăiu cuvîntul are o foarte puțină răspîndire în limbile

[1] E Berneker, *Slawisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908-1913, s. v. *čérga*.

[2] *Altgermanische Elemente der Balkansprachen*, în *Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung*, a lui Kuhn, XXXIX, 1904, pp. 265-334.

[3] *Vyzantiiskii Vremennik*, XIII, 1906, p. 456.

[4] Gombocz-Melich, o. c., pp. 981-3.

www.dacoromanica.ro

zise turce, care sînt totuși așa de numeroase (*čărgă* din uig. și crim. nu are nicio legătură ca sens cu *čărgă* din osm.), și are același sens, „tentorium", care revine și în mag., țig. și sîrb. Din această causă trebuie să ne gîndim cum de a putut avea un sens deosebit, „covor" sau „țesătură de lînă", în rom. și dialecte. Punînd această problemă, cred că trebuie să ne gîndim neapărat la elementul romanic, împreună cu Thumb, Vasmer și Berneker. Această apropiere se poate urmări mult mai larg la neolatini. căci *sarica*, *serica* s'a păstrat: it. *sargia*, sp. *sarga* și *sirgo*, pr. *serga*, fr. *serge* și *sarge*, „ein wollener Stoff, theils mit leinen theils mit seide gemischt, sarsche; von *sericus*, *serica*, baumseide. bask. *ciricua*, nlat. anch *sarica*", ne informează însuși Diez [1]. Apropierea de *serica*, **sarica*, **sirica*, o face Meyer-Lübke și mai mult: „1. frz. *serge*, prov. sp. *jerga*, pg. *xerga*, sp. *jergo*, „grosser Sack". 2. rum. *sarică*, reat. kalabr. *sarga*, frz. *sarge* (> it: *sargia*. kat. pr. *sarja*). sp. *sargo*, „Art, wollener Stoff". Și, mai departe „log[udoresisch] *atterga*, campid[anisch-Sardinia] *tzerga*, „kleid, das der Herr dem Knecht liefert", alban. *tserge*, bulg. serb. *cerga*, rum. *cerg*, „Decke", care nu-i pare însă destul de clar [2]. Aceste date ne duc la constatarea că *cerga* există în toate limbile romanice și încă foarte aproape de limba românească în pr. *serga*, sp. și pg. *sarga*, *jerga*, *jergo*, *xerga*, și mai ales în sardo-capid., *tzerga*, ca și în alb., cu același sens de: stofă, covor, haină (de lacheu, fecior)". Deosebirea între sensul romanic și cel osmanlîu este clară.

Acum, dacă am căuta să fixăm calea urmată, cred că se poate ajunge la următoarea constatare: lat. *serica*, *sarica*, *sirica*, *serga*, a dat naștere fr. *serge*, *sarge*, *sarja*, ital. *sargia*, prov. *jerga*, span. *jerga*, *jergo*, *sarga*, port. *xerga*, catal. *sarja*, calabr. *sarga*, sard. (capid.) *tzerga*, rom. *sarică*, *cerga*, alb. *tserge*, grec. τσέργα. Numai la Romîni s'a păstrat supt forma de dublet, *sarica* și *cerga*, căpătînd un sens din ce în ce mai decăzut [3]. Însă din rom. *cergă* în

[1] Fr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, I, ed. 3, Bonn 1869, p. 365. Acest lucru îl întărește și Schuchardt: „*Sargia*. Schuchardt stellt gleichfalls zu *serica*, das span. *sarco*, eine art wollenrock; auch alb. *sárkë*, alt slav. *sraka*", zice A. Schelar, *Anhang zu Diez, Etym. Wört.*, ed. 4, Bonn 1878, p. 26.

[2] W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. 3, Heidelberg 1935, p. 647.

[3] La noi *sarica* a păstrat și sensul de haină exterioară, ca în prototipul latin.

www.dacoromanica.ro

sensul de „pătură“ sau „covor prost“, a trecut şi la toţi Slavii de Sud, cum şi la Ungurii din Transilvania (Sighişoara), în vreme ce în Pustă va fi o moştenire romanică locală [1]. Nu cred însă ca din albanesă sau greacă să fi trecut la Turci, ci mai probabil e vorba de o formă omonimă care s'a contaminat cu forma rom.-alb.-grec. şi a trecut apoi la Sîrbi şi Croaţi cu un nou sens, dar nu şi la Bulgari, unde s'a păstrat sensul cel mai romanic. În tot casul, cred că nu se opune nimic originii latine a cuvîntului *cergă* în limba romînă.

A. Sacerdoţeanu.

Cizmari romîni în tovărăşia săsească din Ardeal

În lista frăţiei Sf. Ioan *(Iohannes-Bruderschaft)* a cizmarilor din Sibiiu, se întîlneşte la 1448 „un Toma din Baia Moldovei“ şi un „Mathes vom Ardesch“, care ar părea că e Argeşul (Franz Zimmermann, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, XVI, p. 359 : „Thomes auss der Molde“; p. 367 : „Mathes vom Ardasch“; pp. 370), un „Czyrues von Ardisch“, un „Lorentz von dem Ardesch [1]“. Şi doi din „Bassna“ *(ibid.,* pp. 371-2). În secolul al XVI-lea un Iacob Muldner din Sibiiu *(ibid.,* p. 387), un Nicolaus Moldner *(ibid.,* p. 390), un Servatius Moldner *(ibid.,* p. 397), un Valten Moldner sau Midtner *(ibid.,* p. 398).

Statutul din 1580 nu îngăduie să se meargă pentru învăţătură sau pentru cîştig, „es say auff Wungeren oder ihn der Moldau, auch ihn Zekelland und ihn Bleschland“: cine vrea să înveţe ungureşte, meargă la Turda, Dej, „Naymarck“ şi Odorheiu („Aderhel“; *ibid.*, pp. 407-8).

N. Iorga.

Două rapoarte ale ambasadorului austriac din Moscova (1722)

După desastrul de la Stănileşti în 1711, Dimitrie Cantemir a fugit cu tovarăşii orientării sale politice filocreştine în Rusia, unde s'a bucurat de ocrotirea deosebită a lui Petru-cel-Mare, care l-a făcut cneaz, asigurîndu-i prin dăruirea moşiilor întinse o situaţie demnă în nobilimea rusească [2].

Timpul petrecut în Rusia l-a întrebuinţat Dimitrie Cantemir nu numai pentru a desfăşura o bogată activitate literară, ci s'a pre-

[1] Ne putem oare gîndi şi la vre-o formă cumană ?

[2] Cf. Iorga, *Acte şi Fragmente*, I, p. 101.

www.dacoromanica.ro

ocupat, cum evidențiază raportul contelui Kinsky, și cu diferitele probleme politice. În anul 1722, cînd ambasadorul austriac și-a redactat raportul, relațiile între Rusia și Turcia devin tot mai încordate datorită politicei de expansiune rusești în părțile caucasiene, unde se întretăiau cercurile de influențe ale Moscovei cu cele ale Porții Otomane. Austria și Franța au acordat o deosebită atențiune acestui conflict, de oare ce contele Kinsky căuta să determine cercurile politice rusești a ataca Imperiul Otoman, pentru a slăbi în felul acesta poziția turcească în Peninsula Balcanică, pe cînd ambasadorul frances din Moscova, Campredon, făcea toate sforțările pentru a aplana conflictul ruso-turc. În același timp ambasadorul frances a lansat ideia unei alianțe ruso-francese, iar contele Kinsky pleda pentru o alianță ruso-austriacă [1], fiind sprijinit de Dimitrie Cantemir, care a stat în strînsă legătură cu ambasadorii austrieci din Moscova, informîndu-i asupra orientării politice a Țarului rusesc.

Contele Kinsky către Împăratul Carol al VI-lea.
Moscova, 9 Februar 1722 [2].

„...Ich habe mit unterschiedlichen und in specie mit dem moldauisch anhero refugirten Fürsten Cantimiro, dermahlig czarisch geheimer Rath und Senatore, welcher sich sonsten auss Forcht des wider sie zu fassenden Argwohnes nicht viel mit fremden zu convertiren getraut, jedennoch inter pocula gesprochen und, wie sich dieser letztere Fürst ziemlich confident und gut gesinnet zeiget, so hat er mich auch, wie ebenfalls andere gethan, versichern wollen dass der Czar kein engagement mit Frankreich weder genommen, noch nehmen werde....“

Secretarul Hochholzer către Împăratul Carol al VI-lea.
Moscova, 23 Mart 1722.

[Extractus Relationum [3].]

„...Wann der Fürst Cantymir aus Moldau anwesend wäre, würde Er was verlässliches überschreiben können, bittet bey I. K. M. dieses Fürsten Ansuchen zu befördern...“. C. Göllner

[1] Cf. H. Uebersberger, *Russlands Orientpolitik*, Stuttgart 1913, pp. 132-3.

[2] Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, *Gesandtschaftsberichte, Russland.*

[3] *Ibid.* Extrasul poartă observația marginală: „...Worin denn solches Ansuchen bestehe?“ De fapt, rapoartele nu evidențiază în ce a constat cererea Domnului romîn.

www.dacoromanica.ro

Un „Tatăl Nostru" românesc într'o carte suedesă din 1671

Vestitul savant și poet suedes al secolului al XVII-lea Gh. Stiernhielm (1598-1672), în anul 1671 a editat, într'o carte voluminoasă, Evanghelia lui Ulfilas, cunoscutul episcop arian al Goților din veacul al IV-lea. Textul gotic al lui Ulfilas l-a mai însoțit și întregit cu corespunzătoarele paralele în limbile suedesă, norvegiană (sau „islandică") și latină (cea din urmă este a așa-zisei „Vulgate"): „D. N. Iesu Christi SS. Evanghelia Ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo Circa Annum a Nato Christo CCCLX. Ex Graeco Gothice translata, nunc cum Parallelis Versionibus, Sveo-Gothica, Norraena, seu Islandica et vulgata Latina edita. Stockholmiae. Typis Nicolai Wankif Regii Typogr. Anno Salutis MDCLXXI".

Studiind, în primăvara anului curent, în Biblioteca Batthyanyană din Alba-Iulia (întemeiată din averea sa personală, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de episcopul romano-catolic, contele Ignațiu Batthyány, o figură impunătoare, respectabilă, de savant și sfânt) această carte interesantă, spre marea mea uimire am dat în ea de un „Tatăl Nostru" românesc necunoscut până acum.

Stiernhielm a așezat două prefețe în fruntea cărții. Cea d'intâiu, tot de odată și dedicație, e adresată regelui de atunci al Suediei, Carol al XI-lea, tatăl acelui rege viforos Carol al XII-lea care, după nenorocita bătălie de la Poltava, a stat cîtva timp și între Romîni. Această primă prefață e foarte scurtă. Nu cuprinde nici două pagini întregi de tipar. Arată scurt și cuprinzător marea însemnătate a cărții: „Augustissimo Maiestatis Tuae conspectui se sistere audet hic liber, ea maxime fiducia, quod antiquissimum et nobilissimum exhibeat gentis nostrae monumentum". Prefața aceasta este iscălită și dedicată de „Devotissimum Collegium Antiquitatum", al cărui director încă din anul 1666 a fost tocmai Stiernhielm.

A doua prefață cuprinde patruzeci și patru de pagini nenumerotate și poartă următorul titlu: „Georgii Stiernhielmii De Linguarum Origine Praefatio".

Ideile acestui studiu despre originea limbilor ni înfățișează pe Stiernhielm ca pe un savant care dă dovadă despre o pregătire de lectură cu totul uimitoare. Unele dintre ele pot fi considerate chiar ca deschizătoare de drumuri nouă, ca, de pildă, cele asupra

www.dacoromanica.ro

înrudirii limbii finlandese cu cea maghiară: „...quorum originem nemo adhuc aperire potuit. Nec enim ad Slavonicam, nec ad ullam nobis notam referri possunt. Hoc quod in Lexico Ungarico Molnari [1] bene multa vocabula Ungarica invenerim Finnis communia: nationibus toto coelo dissitis".

Pentru Romîni şi mai interesante şi însemnate vor fi acele pasagii care apasă asupra originii latine a limbii româneşti, trecînd-o între cele şapte limbi nouă derivate „ex una Latina". Pentru a-şi demonstra tesa, scriitorul aduce textul Tatălui Nostru mai întăiu în limba latină („Prima erit Mater Latina"), apoi în cele şapte limbi derivate din ea: „Italia, Hispanica, Gallica, Rhaetica, Serdica, Sardica Vulgaris, Walachica". Se vede cît de colo că Stiernhielm prin aceste idei clare ale lui are o pronunţată însemnătate şi pentru istoria romanisticei în general.

Pasagiul acesta, cuprinzînd cele din urmă patru pagini din prefaţa sa, Stiernhielm îl introduce în modul următor: „Ut eius, quod in Dissertatione de linguis, de ortu linguarum novarum diximus, specimen aliquod exhibeamus, En tibi, benevole Lector, septem linguas novas ex una Latina natas exhibemus."

Textul de „Tatăl Nostru" românesc în cele de mai jos îl copiem cît se poate de fidel:

„Walachica.

„Paerinthele nostru cela ce esti în cheri. Svintzascae-se numele teu. Vie enperetziae ta. Facae-se voe ta, cum en tzer ase si pre paementu. Si lase noaae datorii le noastre, cum si noi se ilaesae i datornitzilor nostri. Si nu dutze preno i la ispitire: tze ne mentueste prenoi de viclianul. Amin."

Cînd literele *ae* sînt împreunate, una e trecută, băgată în cealaltă, aşa că această păreche de litere nu ocupă mai mult loc decît un „a" singur. Sublinierile pe care le-am aşezat supt şase litere „s" înseamnă că în original în locul acelora stă cîte un „s"

[1] Szenái Molnár Albert (1574-1634), care la începutul secolului al XVII-lea (1604-1610) a scos (în Germania) un dicţionariu şi o gramatică (în latineşte) a limbii maghiare. Cu ajutorul acestor opere ale lui Molnár şi Martin Fogel din Hamburg scriitorul a observat înrudirea limbii maghiare cu cea finesă. Manuscriptul lui (din 1669) însă nu s'a tipărit decît în anul 1892.

www.dacoromanica.ro

lung, aducînd cu „f“ de tipar, lipsit de liniuța verticală a părții de sus.

Comparînd între ele pe cele șapte texte de Tatăl Nostru, observăm că din cel românesc lipsește dela sfîrșit formula, pasagiul atît de caracteristic pentru protestanți: „Quia tuum est regnum, potentia et gloria in secula seculorum“ (ca să citățm chiar textul, al optulea, cel latin, din cartea noastră). Se mai poate observa că, pe cînd celelalte texte neo-latine sînt aproape fără greșeli redate, cel românesc nu e lipsit de greșeli. E lucru izbitor că Stiernhielm n'a trecut și limba portughesă între specimenele sale, iar pe cea sardă a trecut-o chiar în două ipostase. Expresia de pîne „sătioasă“ în locul celei obișnuite de azi „de toate zilele“ se găsește și în textele din secolul al XVI-lea (de pildă și la Coresi, *Tetravanghel*, Mateiu, 6, 11). Atît pentru aceasta, cît și pentru celelalte particularități fonetice, morfologice și lexicale, mai toate de găsit și în textele din secolul al XVI-lea, v. M. Gaster, *Chrestomatie Romînă* (I-II), Leipzig-București, 1891, locurile citate la cuvintele respective din glosariu; Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, București [1932]; G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii romîne din secolul XVI*, București 1921, și *Istoria literaturii romîne din secolul XVII*, Iași 1922; N. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, Voevodul Moldovei*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ (al Universității din Cluj), 1926, pp. 181-255.

Despre „datoriile noastre și „datornicilor noștri“ observ că acești termeni s'au păstrat (în loc de „greșelile“ și greșiților“) chiar pănă în zilele noastre în unele sate de pe Cîmpia Ardealului. D. paroh greco-catolic Sim. Hațieganu mi-a comunicat oral că în comuna Valea Largă (Țicud), jud. Turda, în timpul păstoriri sale de acolo (1912-1920), bătrînii încă așa spuneau Tatăl Nostru.

Înainte de a-mi pune întrebarea, firească, cum de a ajuns, prin ce filieră, prin mijlocirea cui, acest text de Tatăl Nostru românesc în Nordul scandinavic al secolului al XVII-lea, țin să mai arăt două lucruri din această prefață a lui Stiernhielm.

Savantul suedes spune că Ulfilas a fost episcopul „Gothorum in Moesia habitantium“. Ceva mai jos (dar încă tot în pagina primă a prefeței acesteia) observă: „Moesia haec, quam eo temporis Gothi incoluerunt, Inferior et a Iornande Scythia Minor dicta esse hodie Walachia: hic exilium suum exegit Ovidius“.

Dar Stiernhielm mai atinge și chestia purismului în viața limbii:

www.dacoromanica.ro

„...cum recordor nonnullos ex nostris, viros doctos, in Scriptis suis conqueri, Linguam nostram Svethicam quotidie corrumpi, adscitis magis magisque vocabulis Gallicis et Semi-latinis merito. Verum iam securos esse iubeo, postquam Illustrissimus Regni Cancellarius, animadvertens quo res exitura esset, Zizaniam in herba conculcavit, vetando ne quis scribarum vel unam voculam peregrinam conceptibus suis intersereret. Qua eius providentia et vigilantia effectum est, ut in Cancellaria Regia hodie nemo non ambitiose student stylum ad veterem linguae integritatem servandam contemperare. Quo fit, ut non verear asserere linguam nostram non magis recessisse a prima sua origine, quam vetulam vel anum a sua infantia, cui unum idemque superest corpus; facies, verocolor et lineamenta mutata sunt".

Marele cancelariu al regatului Suediei, care a luat apărarea limbii suedese, nu este altul decît vestitul Oxenstierna (1583-1654). I se mai datorește, precum se arată cu multă recunoștință până și în prefața-dedicație, aducerea în Suedia a Evangheliariului vestit al lui Ulfilas. (Suedesii au pus mâna pe el la Praga, în războiul de treizeci de ani.)

Dar acum să încercăm a elucida problema ajungerii acestui text de Tatăl Nostru românesc într'o carte suedesă din 1671.

„Mihi vero quarere gestit animus" — ca să mă servesc chiar de cuvintele lui Stiernhielm—, pe ce cale, prin a cui mijlocire a răsărit acest Tatăl Nostru românesc în Nordul scandinavic al veacului al XVII-lea.

După cercetarea și cumpănirea posibilităților de mijlocire, am ajuns la convingerea că mijlocitorul nu va fi fost altul decît învățatul, foarte învățatul vîntură-lume care a fost Nicolae Milescu Spătarul (1636-1708).

Știm din biografia lui Milescu că prin luna Octombre a anului 1666 el a fost trimes, de pribeagul Domn al Moldovei, Gheorghe Ștefan, din Pomerania la Stockholm: „En octobre 1666, le prince l'envoya à Stockholm, auprès du roi de Suède, auquel il demandait une augmentation de pension" (P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milescu,* în *Mélanges de l'École Roumaine en France,* 1925, *première partie*, Paris, p. 54). La Stockholm Milescu s'a împrietenit cu ambasadorul frances, Arnauld de Pomponne, care l-a stimat și lăudat foarte mult pentru vastele lui cunoștințe (Panai-

www.dacoromanica.ro

tescu, *l. c.*). Milescu, la cererea învățatului ambasador frances, a compus la Stockholm (în luna Februar a anului 1667) un mic tratat de teologie polemico-descriptivă (în latinește și grecește): „Enchiridion", arătînd pe scurt dogmele, păresimele, semnul crucii, felul de a clădi altarul, viața monahală, rugăciunile pentru morți, excomunicările ereticilor, etc., pe care le ține și practică Biserica ortodoxă a Răsăritului (*ibid.*, pp. 54, 60-63, 170). Pe de altă parte, mai știm și aceia că Milescu a tradus din grecește în românește și Biblia întreagă și că traducerea lui s'a contopit și prelucrat în cunoscuta Biblie a lui Șerban Cantacuzino (N. Iorga, *În legătură cu Biblia de la 1688 și Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu*, în „Analele Academiei Romîne", Secția Istorică, XXXVIII, 1916; Panaitescu, *l. c.*, pp. 50-52, 169-170).

Toate acestea ne îndreptățesc să credem că savantul filolog și vestitul poet care a fost Gh. Stiernhielm numai de la Milescu Spătarul își va fi procurat textul de Tatăl Nostru românesc publicat în cartea sa din 1671.

Pe lîngă cunoștințile speciale de teologie mai sus semnalate ale lui Milescu, ni mai vine în ajutorul tesei noastre și o coincidență cronologică mult-grăitoare în viața acestor doi cărturari. Tocmai în anul 1666, în care a fost trimes Milescu la Stockholm, — precum am văzut-o mai sus —, a ajuns și Stiernhielm director al așa-numitului „Collegium Antiquitatum" de la Stockholm. Am văzut mai sus că prima prefață-dedicație a cărții din 1671 a fost semnată și oferită regelui tocmai de acest Collegium Antiquitatum (Pentru viața și însemnătatea, ca poet și savant, a lui Stiernhielm v. Ph. Schweitzer, *Geschichte der Skandinavischen Litteratur von der Reformation bis auf die Skandinavische Renaissance im 18. Jahrhundert*, Leipzig, fără arătarea anului apariției. Data de 1666 se află în p. 151).

Nu este greu să admitem că savantul filolog, care a avut întrare liberă la Curtea regală încă din timpul reginei Christina și acum, ca director al numitului Collegium Antiquitatum, a ajuns chiar membru, ba funcționar înalt al acestei Curți, să fi avut prilejul de a face cunoștința cărturarului boier romîn, ajuns și el, acesta din urmă ca sol, cam în același timp la Curtea regală a Suediei. Iar din cunoștința lor a putut să izvorască în mod foarte firesc textul de Tatăl Nostru românesc, publicat în cartea din 1671.

La vre-un alt mijlocitor în afară de Milescu nu ne putem gîndi.

www.dacoromanica.ro

Spune doar el însuşi într'un loc din al său „Enchiridion", că foarte puţini Răsăriteni se abăteau pe acele meleaguri (Suedia), mai ales Romîni. Dar şi aceia erau necărturari —, precum adaogă numai de cît. Din a doua generaţie de după el s'a abătut pe la Stockholm,—prin imensul ocol al Siberiei —, Sandu Colţea, fost ofiţer romîn în oastea lui Carol al XII-lea (v. N. Iorga, *Un ofiţer romîn în oastea lui Carol al XII-lea,* „An. Ac. Rom.", Secţ. Ist., XXXIV).

Dacă Milescu a fost mijlocitorul textului românesc din cartea lui Stiernhielm, ceia ce, după cele de mai sus, cred că este destul de probabil, atuncea prea este cu putinţă ca textul acesta de Tatăl Nostru românesc să fie un pasagiu original din traducerea lui de Biblie, ceia ce ar modifica puţintel alineatul din urmă de pe pagina 51 din frumosul studiu al d-lui P. P. Panaitescu.

La capăt, mai arăt că m'am mai gîndit şi la o comparaţie a textului românesc din cartea lui Stiernhielm cu părţile respective din Biblia de la 1688, care însă mi-a rămas inaccesibilă.

Comparînd textul acesta românesc al lui Stiernhielm cu celelalte texte corespunzătoare ce pot fi luate în considerare, ne alegem cu următorul resultat dublu, sau — mai precis — ramificîndu-se în două:

a) În colecţia de texte de Tatăl Nostru, pe care a scos-o Melchior Bocatius, probabil fiul cunoscutului Ioan Bocatius [1] (1549-1621) („Cassovie.., anno MDCXIV") supt titlul: „Oratio Dominica polyglottos. Vel Pater Noster, etc., in XXV linguis, Hebraica..., Latina, et ex hac natis, Italica, Rhetica, Gallica, Hispanica, Sardonica, oppid. et communi, Valacchia....", precum se vede, se cuprind aceleaşi limbi neolatine ca în prefaţa cărţii lui Stiernhielm, cu aceiaşi lipsă a portughesei, proventalei şi catalanei şi cu aceiaşi

[1] Bocatius (Bock, greşit şi Bogathy) de naştere a fost din Lausitz (Lusaţia). Mutîndu-se în Ungaria nordică de atunci, a devenit, ca pedagog cu idei foarte practice („non scholae, sed vitae discimus"), „magister scholae" şi apoi tot odată şi judele oraşului Caşovia (Kosice, Kassa). Împăratul Rudolf al II-lea l-a numit poet laureat. Mai tîrziu s'a făcut partisan şi diplomat al lui Bocskai şi Gavril Bethlen. Mijlocitorul textului românesc din colecţia sa, — după a noastră presupunere şi bănuială, — va fi fost *Radu Şerban*, fostul Domn al Munteniei, care tocmai pe atunci pribegia prin părţile oraşului lui Bocatius.

www.dacoromanica.ro

ipostasă dublă a limbii sarde. Deocamdată nu putem precisa dacă a cunoscut Stiernhielm acest mic imprimat (8 foi nepaginate, in 8°) cuprinzînd pe Tatăl Nostru în douăzeci și cinci de limbi. Identitatea limbilor neolatine arătate, înșirate atît de el în 1671, cît și de Bocatius în 1614, ar arăta că da. Faptul însă că textul românesc al lui diferă foarte mult de al lui Bocatius, — aceasta din urmă cuprinde și formula „Quia tuum est scopum" — ne face să credem, că *nu* — și, în casul acesta, identitatea înșirării limbilor neolatine s'ar datora vre unui izvor comun.

Pentru colecția lui Bocatius a se vedea: Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár* (= Vechea Bibliotecă Maghiară, un fel de: Bianu-Hodoș, *Bibliografie Veche Românească*, a literelor maghiare), vol II (1885), no. 357; Andrei Veress, *Bibliografia Romînă-Ungară*, I, București 1931, pp. 67-68, unde se reproduce și Tatăl Nostru românesc din colecția lui Bocatius.

b) Dintre textele de Tatăl Nostru românesc vechiu pare a fi cel mai apropiat de al lui Stiernhielm acela al lui Luca Stroici din 1593 (v. B. P. Hasdeu, *Luca Stroici*, București 1864, p. 26; M. Gaster, *o. c.*, I, p. 39). Iată unele dintre asămănările lor izbitoare, observîndu-se vechimea cronologică, va să zică citîndu-se întotdeauna mai întîiu Luca Stroici:

1. Parintele nostru — paerintiele nostru (grafia lui Stiernhielm se apropie mai mult de rostirea românească, decît a lui Luca Stroici). Iar toate celelalte texte: Tatăl nostru — precum am mai semnalat și mai sus;

2. penia noastre secioase — paene noastre tza saetzioace;

3. detoriile noastre, detorniczilor nostri *(cz* în grafia polonă=-ce-, -ci-) — datorii le noastre, datornitzilor nostri (în grafia suedesă nu există č, adică: -ce-,-ci-);

4. in ispite — la ispitire;

5. mentuiaste—mentueste (în celelalte texte de obiceiu: izbăvește),

6. de fitlanul — de viclianul.

Pînea „sățioasă" se mai află de la Coresi, prin Codicele Sturdzan, pînă la Simion Ștefan, la care ea devine acum: „de toate zilele".

Este interesant de amintit că „datoriile noastre" și „datornicilor noștri" se mai găsesc și în Biblia lui Șerban (1688), în loc de: „greșelile noastre" și „greșiților noștri", ceia ce ar dovedi că acești termini, aceste latinisme conștiente, cu tot dinadinsul făcute,

www.dacoromanica.ro

ale lui N. Milescu Spătarul au fost admise și păstrate și de cine turnau în formă definitivă Biblia lui Șerban.

Căci credem că nu greșim afirmând că atît Luca Stroici, cât și Nicolae Milescu Spătarul au ales, sau chiar fabricat ei însiși, ca niște latiniști buni ce erau amîndoi, acești termini, redînd latinescul: „debita nostra“ și „debitoribus nostris“. La Stiernhielm, de pildă, toate textele, — cu excepția celui frances (care are: „nos offenses“ și „„qui nous ont offensé“), — au cuvinte derivate din latinescul: *debere*.

Acuma se pune întrebarea dacă nu cumva a cunoscut Stiernhielm textul, — precum am văzut mai sus —, întru multe înrudit cu al său, al lui Luca Stroici. Chiar și dacă l-ar fi cunoscut, ceia ce însă nu pare a fi fost casul, după părerea noastră modestă, textul lui are unele abateri și modificații avantagioase față de al lui Luca Stroici, pe care, neapărat, trebuie să i le fi făcut un Romîn. Și Romînul acesta, precum am arătat mai sus, n'a putut fi altcineva decît Nicolae Milescu Spătarul. Așa că rolul lui Milescu de colaborator sau, mai corect și mai precis, de mijlocitor al textului românesc din cartea lui Stiernhielm trebuie neapărat admis.

După părerea noastră, în afară de cele de mai sus, tesa noastră o mai sprijine și faptul, semnificativ, că numai textul romîn al lui Stiernhielm nu conține formula: „Quia tuum est regnum...“. Textul lui Stroici, precum și toate celelalte texte cercetate de noi, o au. Milescu, precum se vede din al lui „Enchiridion“, n'a fost prea prietenos față de protestantism. Cum formula cu pricina se găsia și se găsește și la protestanți (dar nu și la catolici), o scotea, o tăia din textul său, dat lui Stiernhielm, chiar și dacă îl compunea după al lui Luca Stroici, ceia ce însă nu ni pare a fi fost casul.

Iată deci pe cărturarul, foarte învățatul Nicolae Milescu Spătarul într'o nouă realitate a lui: aceia de mijlocitor, săditor al graiului românesc în meleagurile neguroase ale Nordului scandinav, într'o carte suedesă din 1671. Iată cum a răsărit cîte o floare de Tatăl Nostru românesc pe lîngă drumurile de pribegie ale războinicului Radu-Vodă Șerban și ale cărturarului vîntură-lume care a fost Nicolae Milescu Spătarul.

(Alba-Iulia.) A. Bitay.

www.dacoromanica.ro

Sibiiul într'o melodramă francesă, la 1805

Lucrul în sine nu presintă prea mare importanță, totuși merită să fie înregistrat măcar ca o simplă curiositate: Sibiiul, — pe numele lui săsesc, Hermannstadt, fiind locul în care se desfășoară acțiunea unei melodrame francese cu caracter pseudo-istoric, scrisă în primii ani ai secolului trecut.

Este vorba de „La Forêt d'Hermannstadt ou la fausse Épouse", melodramă în trei acte de Louis-Charles Caigniez [1]. Cu musică de scenă și balet, s'a represintat pentru prima oară pe scena unui teatru bulevardier din Paris, —le Théâtre de l'Ambigu-Comique —, la 4 Decembre 1805 și s'a tipărit cu cinci ani mai tîrziu, de către un editor ce-și făcuse o faimă din editarea pieselor ușoare, J. N. Barba.

Autorul nu e un necunoscut. Dimpotrivă, Caigniez s'a bucurat, pe vremea lui, de numeroase succese. Născut în Arras, la 13 April 1762, a murit într'o suburbie a Parisului, la Belleville, la 19 Februar 1842. După terminarea studiilor elementare în orașul natal, a studiat dreptul la Douay și a profesat, o bucată de vreme, avocatura la Artois. Revoluția îi periclitează situația, și în 1798, se stabilește la Paris.

Aici își descopere vocația de autor dramatic. Prima lui operă este *le Dîner des Bossus,* după care teatrul „de la Gaîté" îi joacă *la Forêt enchantée ou la Belle au bois dormant,* care a avut un succes de lungă durată. Scrie apoi un mare număr de melodrame, dintre care sînt amintite: *le Jugement de Salomon* (1802); *l'Ermite du mont Pausilippe* (1803); *la Forêt d'Hermanstadt* (1805); *le Faux Alexis* (1807); *le Juif errant* (1812); *l'Enfant de l'amour* (1813); *la Folle de Wolfenstein* (1813); *Jean de Calais* (1815); *la Pie voleuse ou la Servante de Palaiseau* (1815), scrisă în colaborare cu Baudouin d'Aubigny, cel mai mare succes al carierei sale de dramaturg, care trecu granițele și servi de libret operei lui Rossini „Coțofana hoață"; apoi *Ugolin ou la Tour de la faim* (1821); *Honneur et séduction* (1822), etc. În afară de melodrame, compuse și cîteva comedii, printre care se pomenesc: *le Volage*

[1] Iată pagina de titlu, cu indicațiile represintării și publicării: „La Forêt d'Hermanstad *(sic)*, ou la fausse Épouse, mélodrame en trois actes. Par M. Caigniez; musique de MM. Quaisain et Dorondeau; ballet de M. Richard; représentée pour la première fois sur le théâtre de l'Ambigu-Comique, le 4 décembre 1805. A Paris, chez Barba, libraire, 1810", 56 pp.

www.dacoromanica.ro

(1807), *le Souvenir des premières amours* și *les Méprises en diligence* (1819).

Cu toate că nu apăru decît ca dramaturg de ocasie, el stîrni în scurt timp entusiasmul mulțimii, — care-l supranumi *Racine des boulevards*, — și, tot de odată, invidia autorilor cari se bucuraseră pănă atunci de aplausele teatrelor bulevardiere ale Parisului.

Fie că a cunoscut Sibiiul, cu vestita-i pădure din apropiere, în cursul vieții sale, fie că numai a cetit ceva despre el, Caigniez, prin îndepărtarea acțiunii din melodrama sa, nu urmăria decît să-i accentueze verosimilitatea. Mijloacele de care se folosia pentru aceasta erau elementele formale: timpul, locul și personagiile. Timpul, de și neprecisat, aducea înainte o epocă relativ istorică, de cînd Transilvania ar fi fost condusă de „duci", ce și-ar fi avut reședința în Sibiiu; decorul, de și creat ad-hoc, avea mai multă precisie în cursul celor trei acte, — un castel în ruine din pădurea Sibiiului, un han din apropiere și „palatul ducilor Transilvaniei" —, și contribuia în mai mare măsură la formarea atmosferei necesare; iar personagiile erau recrutate dintre oamenii locului, — gîndindu-se, probabil, la populația germană a regiunii, — în frunte cu „ducele", dintre Bulgari și chiar dintre Valahi. Dar, din toate acestea, spectatorul parisian n'avea să desprindă, firește, decît anecdota, ce rămînea transpusă într'un cadru independent de cele trei elemente formale amintite.

Motivul nu era original. Însuși autorul ni mărturisește că ideia piesei a luat-o dintr'o povestire pusă pe sama mamei lui Carol-cel-Mare de către un autor german, pe care a văzut-o apoi pomenită și prin ziarele francese, și face tot de odată reserve asupra istoricității sale. Subiectul melodramei lui Caigniez e acesta:

Într'un castel ruinat din împrejurimile Sibiiului, Olfrida așteaptă pe fratele său Oswald, curtean al ducelui Transilvaniei. Oswald era trimes de ducele Almaric să aducă în țară pe Elisena, fiica regelui Bulgariei și logodnica ducelui. El sosește aici împreună cu tînăra principesă bulgară, dar, după un plan de mai înainte stabilit, doamnele din suita principesei, cum și solul bulgar, Boleslas, sînt înecați de către banditi la hotarele Moldovei; Olfrida, — al cării chip fusese trimis de Oswald, ducelui, ca înfățișînd pe Elisena, spre a face din sora lui „ducesă" —, împodobindu-se cu gătelile smulse Elisenei, pornește cu fratele ei spre Curte; iar sărmana Elisena, care nu mai știa ce e cu dînsa, este lăsată pe

www.dacoromanica.ro

mîinile unor Valahi, numiți... Storc și Orlaff, cari însă nu sînt atît de sălbateci pe cît îi par Elisenei — și nici chiar așa cum calificase Olfrida, într'o replică, poporul vecin: „les Moldaves et les Valaques, peuples encore à demi-sauvages..." [1] —, fiindcă, la văzul victimei lăsate lor ca s'o ucidă, ci se înduioșează, îi lasă viața și-i dau costumul țerănesc, în care trebuia s'o îmbrace, după omor. Acolo, dă peste ea un hangiu, căruia i se pare fată desghețată și îi propune s'o ia la dînsul. Elisena, singură în castelul blăstămat, e silită să primească situația.

Bonne, așa se numește principesa devenită fată la han, prin ținuta ei stîrnește admirația stăpînilor și chiar dragostea unui băiat prostănac, dar sincer, care nădăjduiește s'o ia de soție. Pe la han se abate ducele, a doua zi după întîmpinarea logodnicei sale. Acesta mărturisește lui Oswald că logodnica lui nu corespunde tocmai ilusiilor pe care și le făcuse și, tot de odată, îi dă poruncă să plece înainte, — în ciuda lui, care ar fi vrut să-și pună sora în gardă —, pentru pregătirea serbărilor la Sibiiu. Țeranii din împrejurimi au venit să-și arăte dragostea față de stăpînul lor, și — în lipsa lui — pregătesc înmînarea buchetului de flori viitoarei stăpîne; pe ducesă o „joacă", — cum nu se poate mai bine, — *Bonne*. Almaric însă surprinde momentul și arată o deosebită simpatie pentru ducesa improvisată. Olfrida o recunoaște și, tocmai cînd Elisena se apropia să destăinuie ducelui nenorocirea sa, o îmbrățișază spre a-i arăta la rîndu-i „simpatia"..., șoptindu-i — cu zîmbetul perfid pe buze — o amenințare cu moartea, dacă va scoate o vorbă.

Oswald, la porunca „ducesei", pune preț pe capul Elisenei. Aceasta tocmai încerca să pătrundă la duce, însoțită de băiatul de la han, căruia îi destăinuește, — spre stupefacția lui, care își vede nădejdea spulberată, — că ea este adevărata principesă a Bulgariei; dar e prinsă, și ducele o dă pe mîna Olfridei. Între timp sosise Boleslas, solul bulgar socotit mort în Moldova [2], care arată ducelui adevărul. Olfrida și Oswald încă mai tăgăduiesc, știind bine că principesa fusese prădată de tot ceia ce putea dovedi originea ei. Un singur medalion, — darul de nuntă al Elisenei pentru logodnicul ei —, a cărui taină n'avea de unde s'o cunoască Olfrida, desface încurcătura. După sfatul Elisenei,

[1] P. 7.

[2] Autorul, scăpînd din vedere pe „Moldavie", a scris odată „Moravie", p. 53.

www.dacoromanica.ro

Almaric apasă pe unul din diamantele inițialei E, aflată pe el, îl deschide și zărește înăuntru chipul logodnicii sale. Ca urmare, Oswald și sora lui, falsa soție, sînt întemnițați, iar ducele poate să se bucure, în sfîrșit, în tovărășia soției dorite.

De sigur nu e de făcut niciun comentariu la cele de mai sus. Cu atît mai puțin ne vom gîndi la faptul că „Valahii", — vecinii și contemporanii „ducelui" Almaric" —, sînt calificați într'un mod nu tocmai măgulitor, cu cît ei sînt creația autorului, în vederea desfășurării convenabile a acțiunii. N. A. Gheorghiu.

Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenesc: Turnavitu

Nu s'au bucurat în de ajuns, pănă acum, de atenția cuvenită o samă de Greci trăitori în Principate la sfîrșitul celui de al optsprezecelea veac, cînd Revoluția franceză trezise atîtea nădejdi, luptători modești, dar stăruitori pentru desrobirea Grecilor și a celorlalte neamuri creștine din Balcani de supt povara cîrmuirii turcești. Strînși mai toți în jurul vestitei societăți a prietenilor (ἑταιρία τῶν φίλων), al cării suflet era martirul de mai tîrziu al causei grecești, poetul tesaliot Rigas Velestinliul, se străduiau, cu o rîvnă vrednică de toată lauda și înfruntînd primejdiile care-i pîndiau din partea Turcilor sau a trimișilor acestora în Scaunele Țerilor Românești, să ajute orice mișcare care ar fi contribuit la o mai deplină afirmare a conștiinței naționale grecești și ar fi însemnat astfel un pas înainte către dobîndirea libertății politice. Cînd acela care lua în mînile sale frînele unei atari acțiuni era chiar unul dintr'ai lor, lîngă care trăiseră mulți ani alături, ca Rigas, ei erau firește cu atît mai bucuroși să se alăture aceluia care se vădia un însuflețit și priceput deschizător de drumuri. Mișcarea însă, fie și deocamdată numai pe tărîmul cultural, nu se putea porni, din atîtea motive, în Principatele noastre de la acel tulbure sfârșit de veac. De aceia Rigas, după o îndelungă petrecere în Bucureștii cari însemnaseră pentru el o adevărată patrie spirituală [1], se hotărăște să plece la Viena, în vara anului 1796 [2].

[1] Pentru importanța Bucureștilor în formația spirituală și politică a lui Rigas, vezi F. Mihalopulos, Ῥήγας ὁ Βελεστινλῆς (1757-1798), Atena 1930, p. 16, unde se citează și Nicolopoulo, *Notice sur la vie et les écrits de Rhigas*, Paris 1824, p. 2.

[2] Data exactă a plecării din București — 1 August 1796 — o avem dintr'un raport al lui Merkelius din București, 2 August 1796, în Hurmuzaki, *Documente*,

www.dacoromanica.ro

În Viena, pe care poetul grec o mai cercetase și în 1790, în tovărășia de tristă aducere aminte a serdarului Kirlian, ajuns baron de Langenfeld[1], Rigas își continuă acum seria tipăriturilor, începută tot acolo odinioară, luptînd în direcția politică la dobîndirea unui concurs frances pentru eliberarea de supt silnicia turcească a popoarelor creștine din Balcani. Nu putem stărui acum mai mult asupra acestei perioade atît de rodnice din viața lui Rigas[2]. Fapt este că ea a fost din nefericire prea scurtă. Pe la sfîrșitul lui 1797, adecă abia după un an de la sosirea sa în Austria, poetul care, însoțit de tînărul său prieten Perrevos, plecase la Triest, urmînd ca, de acolo, să treacă la Veneția spre a-l întîlni pe Bonaparte, e arestat, în urma unui trist concurs de împrejurări, de poliția austriacă, informată acum de activitatea lui insidioasă, e adus la Viena și anchetat împreună cu tovarășii conspiratori cari i se găsiseră, pentru a fi, în sfîrșit, dat pe mîinile Pașei din Belgrad, de la care și-a primit moartea.

Legăturile dintre nenorocosul luptător pentru idealurile grecești și tovarășii săi de nădejdi și de acțiune din țerile românești ar fi rămas de sigur în umbră, dacă nu ni s'ar fi păstrat în Archivele Vienei protocoalele anchetei și o sumă de rapoarte și instrucțiuni diplomatice referitoare la acest complot împotriva puterii turcești[3]. Datele pe care le putem culege din asemenea acte sînt, e drept, destul de sumare; căpătăm însă, — și, ceia ce e mai prețios, din

XIX, partea 1-a, p. 789, nr. 716. Cf. Sp. P. Lambros, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ῥήγα, Atena 1892, p. 31 și n. 53 (p. 113).

[1] V. și N. Iorga, *Străini oaspeți ai principatelor în secolul al XVIII-lea*, în *Literatură și artă română*, V (1900-1901), pp. 29-30; de același: *O hartă a Țerii-Românești din cca 1780 și un geograf dobrogean*, în *Anal. Acad. Rom.*, seria a 2-a, tom. XXXVI (1913-1914), Secția Istorică, p. 927 și urm.

[2] Acestor ultimi ani ai vieții lui Rigas li e consacrată întreaga lucrare citată a lui Sp. Lambros.

[3] Publicate de Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ῥήγα Βελεστινλῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων, în Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, III (1890-1891), pp. 585-774 și tiraj aparte, după care cităm. Documentele provin din Archivele Ministeriului de Interne și Externe, la care se adaugă o comunicare a Ministeriului de Războiu austriac. O serie de acte inedite din Archivele Vienei privitoare la aceiași chestiune publică mai tîrziu K. Amantos, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ῥήγα Βελεστινλῆ, Atena 1930. Pentru amîndouă culegerile facem trimiterile, indicînd întîiu pagina cu textul original, apoi, în parentesă, pagina cu traducerea în grecește a editorilor, care cuprinde adesea conjecturi și îndreptări prețioase.

www.dacoromanica.ro

însăși mărturia lui Rigas — numele cîtorva din prietenii poetului stabiliți în principate sau, cum se va vedea, indicații și asupra altor Greci găsiți sau bănuiți că stau în legătură cu conspiratorii de la Viena.

Cu prietenii lăsați pe meleagurile noastre Rigas rămăsese în corespondență. Din scrisorile care i se adresau reiese că simpatrioții săi din București proveniau din osebite părți ale Greciei, din Tesalia, Epir sau Atena și că aceștia, în mare parte negustori, nu înțelegeau adesea calea apucată de Rigas de a lupta prin tipărituri la atingerea țintei sale și a lor [1]. Numele unora dintr'înșii, la care se adaugă și doi cunoscuți din Iași, ni-l dă, cum am spus, Rigas însuși. Ei sînt, în capricioasa redare a numelor proprii de către grefierul austriac, următorii: Ioanni și Georgio Michaeli, din Iași și Manolagi, Georgio Polesko, Poligaki, Theodosi, Lambros, Latiniano, Ioanni Zauzi, Nicolati, Stafraki și Manassi, aceștia din urmă din București [2].

Nu toate aceste figuri, care ni apar și mai străine prin numele lor stîlcite, se pot identifica în chip sigur, mai ales cînd, în lipsa numelui de familie, ni se dă un prenume foarte răspîndit, ca, bunăoară, Manolachi (=Manolagi), comun atîtor Greci și Romini cunoscuți ai vremii, cu cari Riga de o potrivă de bine putea veni în atingere. Cînd însă numele pot fi lămurite, se vede limpede că printre corespondenții lui Rigas în București nu sînt doar Greci, ci și Romini din cele mai bune familii, cîștigați de ideile înaintate ale poetului grec. Acum abia putem afirma în chip cert legăturile —, cunoscute altfel doar din tradiții și referințe îndoielnice, — ale unor boieri romini, probabil membri ai eteriei lui Rigas, cu poetul revoluționar de la Viena.

[1] Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 72 (73): un fragment dintr'o scrisoare a lui Rigas către Coronios: „Aus Bukarest schreiben mir unsere Anhänger, Thessalier, Epiroten und Athener; sie brüllen wie die Löwen: sie sagen mir dass für Bücher keine Zeit seye; ich solle mich nach dem Vaterland einschiffen und ihnen die Stunde meiner Abreise schreiben, denn auch sie reisen bald nach ihrer Heimat."

[2] *Ibid.*, p. 72 (73). Cf. pentru unele nume transcrierile sau conjecturile lui Lambros (p. 73), nu însă totdeauna izbutite; așa d. p. Polesco și Latiniano sînt transcrise Πολέσκου și Λατινιάνου, cînd e vorba, cum vom vedea, de Golescu și Slătineanu. Pentru modul cum sînt trecute în originale numele grecești și une ori unul și același nume în diferite piese sau în locuri deosebite ale aceluiași act, vezi observațiile lui Lambros, *ibid.*, p. 177 (n. 1 la p. 3) și p. 179 (n. 11 la p. 73 și n. 13 la p. 107).

www.dacoromanica.ro

Asupra unuia din Ieșeni, Michaeli (= Mihail), și asupra lui Poligaki (= Polizachi), vom găsi mai jos amănunte furnisate de anchetă. In ce-i privește pe ceilalți corespondenți, Manolachi poate fi Manolachi Brâncoveanu, Marele Ban, tatăl distinsului filelen și Mare Ban de mai tîrziu Grigore Brîncoveanu, mai ales cînd știm [1] că în casa acestor Brîncoveni fusese grămătic Rigas înainte de a fi secretarul lui Mavrogheni. Totuși, dacă ne gîndim că Brîncoveanu, la vrîsta și în situația lui, chiar dacă simpatisa cu Rigas, cu greu s'ar fi încumetat să țină o corespondență de ton revoluționar cu un străin plecat pe alte meleaguri, pare mai probabil să fie, în acest cas, vorba de Manolachi Persiano, Grec acesta, Mare Căminar și autorul unei *Scurte priviri* (Συνοπτικὴ περίληψις [2]) asupra faptelor Domnului Țerii-Românești Nicolae Mavrogheni, în preajma căruia a stat ca și Rigas, care îi era de sigur cunoscut [3].

Georgio Polesko este Gheorghe (Iordachi) Golescu, fiu al Marelui Vornic de pe acea vreme Radu Golescu și care, alături de mezinul său Dinicu, a jucat rolul știut în renașterea culturii românești. Elev al școlii grecești din București [4], alcătuitor în gre-

[1] Hr. Perrevos, Σύντομος Βιογραφία τοῦ Ῥήγα, Atena 1860, p. 9: ... ἀκούσας ὁ ἡγεμὼν ὅτι παρὰ τῷ μεγάλῳ Βραγκοβάνῳ ὑπάρχει τις γραμματεὺς λόγιος, ἐζήτησε νὰ τὸν λάβῃ ὁ ἴδιος, ἀναγκαῖον ὄντα εἰς ὑπηρεσίαν του ὅθεν, ἐκὼν ἀέκων παρέδωκεν αὐτὸν ὁ ἄρχων.

[2] Titlul complet al lucrării și la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II (1716-1818), București 1910, pp. 333-4. Contribuția personală a lui Persiano e la pp. 4-14 și 15 ale micii culegeri encomiastice. Traducerea lui V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, III, București 1892, pp. 546-50.

[3] Știri noi asupra lui în N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, III[2], partea I-iu, București 1933, pp. 105-107 și notele. În 1811, întîlnim un Μανολάκης Καμινάρις, probabil Manolachi Persiano, alături de Γεώργιος Σλατινιάνος și de alții printre membrii societății filologice greco-dacice din București, întemeiată din inițiativa Mitropolitului Ignatie al Ungrovlahiei. Lista cu numele membrilor e publicată în faimoasa revistă Λόγιος Ἑρμῆς, I (1811), pp. 63-4 (apud C. Sathas, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena 1868, p. 693 și n. 1), care începe să apară din îndemnul și cu sprijinul acestei societăți la Viena în 1811, supt îngrijirea lui Antim Gazi. Asupra societății filologice vezi K. Iken, *Leukothea. Eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenland*, I, Leipzig 1825, pp. 251-3; M. Paranicas, Περὶ τῶν σχέσεων τῶν πατριάρχων τῆς ἀνατολῆς πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἡγεμόνας κτλ., în revista Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, tomul XII (1877-78), p. 151 și n. 8; D. Russo, *Elenismul în Rominia*, București 1912, p. 68.

[4] C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, Buc. 1888 p. XXXII. Identitatea Polesco-Golescu mi-a fost suggerată de profesorul D. Russo.

www.dacoromanica.ro

ceşte al unui atlas de tabele geografice tipărit la Viena în 1800[1], Iordachi Golescu a legat cu Rigas o prietenie care se va fi sprijinit poate tocmai pe gustul amîndurora pentru geografie, activitatea de cartograf meritos a lui Rigas fiind în de obşte cunoscută. Despre o „înţelegere" a poetului tesaliot cu Golescu, privitoare la întemeierea unei confederaţii de State creştine în Balcani, în locul Imperiului otoman, se ştia şi pănă acum ; se pare chiar că Golescu a păstrat corespondenţa de la Rigas o bucată de vreme pănă ce, într'un moment de spaimă, a pus-o pe foc. Se greşia însă fixîndu-se aceste legături la 1821, cînd Rigas murise de douăzeci şi trei de ani[2] !

Reluînd şirul corespondenţelor lui Rigas, sîntem îndemnaţi să identificăm pe Lambros cu vestitul conducător, de la începutul veacului trecut, al Academiei domneşti din Bucureşti, Lambru Fotiade[3]. Iar „Latiniano" este bine cunoscut şi el : e Gheorghe (Iordachi) Slătineanu, feciorul marelui Vornic Răducanu Slătineanu[4]. Tînăr de tot, cîntase, alături de Manolachi Persiano, în versuri, virtuţile lui Mavrogheni, în lucrarea mai sus pomenită

---

[1] Vezi şi N. Iorga, *o. c.*, p. 45 şi n. 2. Titlul lucrării nu e însă Πίναξ καθολικός, — cum se dă greşit, de sigur după Iken, *o. c.*, I, p. 92 —, ci Ἄτλας ἢ χάρτης, περιέχων καθολικοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας κτλ. Vezi A. Papadopulos-Vretos, Νεοελληνικὴ φιλολογία, II, Atena 1857, pp. 115-6, no. 318, şi I. Bianu şi N. Hodoş *o. c.*, II, pp. 420-1 Asupra lui Golescu vezi N. Bănescu, *Viaţa şi scrierile Marelui Vornic Iordache Golescu*, Vălenii-de-Munte 1910. Cf. şi notele biografice asupra familiei din N. Iorga, *Studii şi documente*, VIII, Bucureşti 1906, p. XLIX.

[2] Eroarea porneşte de la Al. Lambrior, *Literatura poporană*, în *Convorbiri Literare* VIII (1874-75), p. 66, e menţinută de biograful lui Golescu, N. Bănescu, *o. c.* p. 26, şi totuşi o regăsim — elle a la vie dure ! — în Gh. Bengescu. *Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea.* Discurs de recepţie la Ac. Rom., Bucureşti 1923, p. 16.

[3] Se semnalează însă în aceiaşi vreme şi un Lambru Vilară, N. Iorga, *o. c.*, p. 44, no. 7. Asupra lui Lambru Fotiade s'a scris mult. Pentru indicaţii bibliografice v. şi C. Erbiceanu, *Bărbaţi culţi greci şi romîni*, în *An. Ac. Rom.*, seria a 2-a, tom. XXVII (1904-5), secţia istorică, p. 169, no. 82, şi N. Iorga, *l. c.*, p. 44 şi no. 8. Pentru legăturile lui cu familia Pop din Sibiiu, v. şi N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii romîne la începutul secolului al XIX-lea*, III, *Scriitorii greci*, în *An. Ac. Rom.*, seria a 2-a, tom. XXIX (1906-7), secţia lit., pp. 1-2.

[4] V. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti 1901, p. 434 ; N. Iorga, *Studii şi doc.*, VIII, p. LXVIII, şi I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Bucureşti 1919, p. 242, no. 1.

www.dacoromanica.ro

a Marelui Căminar [1]. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1797, tipăria un „Ahilefs la Schiro, fapta lui chir Metastazie", la Sibiiu [2] și păstra în manuscris, se pare, și alte traduceri din Metastasio, ca acel *Demetrio*, tradus și publicat în grecește la Iena, în 1817, de un anonim care cunoștea și prețuia și o tălmăcire a dramei, făcută de Slătineanu [3]. Iubitor al literelor grecești, îl vom regăsi alături probabil de același Persiano în societatea filologică greco-dacică [4]. Corespondența dintre el și Rigas va fi avut și un caracter mai intim, odată ce știm că acesta era, în timpul șederii sale la București, om de casă al Slătinenilor [5].

---

[1] V. mai sus, p. 340, n. 2. Laudele lui Iordachi Slătineanu se găsesc la pp. 38-39 ale broșurii. Traducerea versurilor la V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, III, pp. 557-8.

[2] Descrierea la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibl. rom. veche*, II, p. 394, no. 611. Aprecieri literare și exemple de versuri la N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, vol. II, pp. 35-6.

[3] N. Iorga, *Relații culturale greco-române*, în *Revista Istorică*, V (1919), pp. 70-1.

[4] Mai sus p. 340, n. 3. Pentru interesul lui Slătineanu față de publicații străine, cf. N. Iorga, *Relații culturale greco-române*, p. 73 și, de același *Ist. lit. rom.*, III [2], partea 1-a, p. 40.

[5] „Ein sicherer Rigai" informează pe cancelistul austriac Gaudi de intrigile lui Kirlian-Langenfeld îndreptate împotriva lui Merkelius în chestia arestării lui „Demeter Sletinan", nepotul Marelui Vornic Răducanu Slătineanu (Langenfeld comunică „an den hiesigen Gross-Vornick Redukan Sletinan, dass *dessen Neffe* Demeter Sletinan" e arestat la Viena, etc.), în casa căruia Riga primise informația; Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], pp. 720-1, no. 624 (Merkelius către Thugut, București, 6 Decembre 1794).

Pentru negustorul „supus turc" Dumitru Teodor Slătineanu, vezi *ibid*, pp. 648-9 și 689, și N. Iorga, *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 434, n. 2, unde e vorba mai ales de neajunsurile lui cu justiția vienesă în 1794. În 1790 Dumitru Slătineanu avuse o pricină cu Ioniță Fălcoianu; V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, III, p. 584. Un an mai tîrziu era acum Pitar; Iorga, *l. c.* În 1812, el, de sigur își avea fiii la Școala grecească din București; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București 1928, p. 149. În 1814 e trecut ca Păharnic în lista prenumeranților la gramatica franceză a lui M. Partula, apărută la Viena; N. Iorga, *Relații culturale greco-române*, p. 74. În 1821 era împreună cu fratele său Gheorghe la Brașov; N. Iorga, *Studii și doc.*, VIII, p. LXVIII. Moare Mare Clucer, la 1836; I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Genealogia Slătinenilor, în Anexe, și p. 77, n. 2.; vezi și indicele: la 1807 e arătat ca Mare Șătrar.

N. Iorga, *Ist. lit. rom în secolul al XVIII-lea*, II, p. 43 [1], n. 2, crede că acest Dumitru Slătineanu e din altă familie decît Iordachi. De fapt e dintr'altă ramură, fiind nepot de fiu al lui Nicolae din Slatina, fratele lui Ene și astfel nepot de văr al lui Răducanu, cum reiese din arborele genealogic al familiei, I. C. Filitti, *l. c.*, și cum susținea și Merkelius, în raportul mai sus citat. E drept

www.dacoromanica.ro

Pentru ceilalţi corespondenţi, afară, poate, de Manassi: Theodosi, Zauzi (= Ceauş), Nicolati (= Nicolachi ?), Stafrachi (= Stavrachi) lipsesc elementele unei identificări plausibile [1].

Legăturile lui Rigas cu prietenii săi nu se puteau însă mărgeni

că începuturile lui mai degrabă triste, cum şi mediocrele demnităţi căpătate (ca şi tatăl său Ioan, care, de şi căsătorit cu o Cantacuzină, n'a trecut peste Şătrărie) puteau lăsa să se creadă că e din alt neam decît Radu şi Iordachi.

[1] Vezi, totuşi, pentru Stavrachi, un Mihail Stavrachi „al Polcovniculuî", prenumerant şi el la gramatica lui Parţula; N. Iorga, art. cit., *Relaţii culturale greco-romîne*, în *Rev. Ist.*, V (1919), p. 74. Pentru alţi Stavrachi, către 1821, v. şi E. Virtosu, *1821, Date şi fapte noi*, Buc. 1932, pp. 36 şi 48, 50. — Cu privire la Manassi, observăm următoarele: In 1797 tocmai când Rigas îşi ţinea din Viena corespondenţa cu cei de la noi, „chir Manassi Dohtorul era epistat al Şcoalelor supt Ipsilanti, cf. V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, VII, p. 31. E vorba de sigur de vestitul dascăl de la Academia din Bucureşti, Manase Iliad protejat de Ipsilanti, din vremea primei lui Domnii. E curios, totuşi, că C. Sathas, de la care ţinem mai multe date asupra vieţii dascălului grec, ni arată că, după ce s'a întors din străinătate, unde fusese trimes de Alexandru Ipsilanti pentru completarea studiilor şi cumpărare de instrumente ştiinţifice, Manase Iliad a mai predat câtva timp şi a murit către 1785: Ἐπανελθὼν δ'εἰς Δακίαν καὶ ἐπ'ὀλίγον διδάξας, ἀπεβίωσεν ἐνταῦθα περὶ τὰ 1785 (C. Sathas, Νεοελληνικὴ φιλολογια, p. 514). Către acel an va fi încetat, poate, numai activitatea didactică a lui Iliad — inspector al şcolilor în 1797 e numai în chip vremelnic — care, părăsind ades Bucureştii, colindă multe ţeri. Veşti despre el avem, însă, până mult mai tîrziu.

D. N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, III, partea 1-iu, p. 25 n. 4, îl identifică pe dascălul Manase cu un dr. Iliad, stabilit în 1782 în Ardeal, [nu; ci se dă numai materialul; *N. I.*], unde era căsătorit (după Gudas, Manase Iliad era ieromonah! Vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. XXIX. şi no. 2), care în 1785, dorind să se aşeze ca medic în Bucureşti, avea nevoie de recomandaţia lui Cobenzl către Raicevich pentru a i se da o mînă de ajutor la instalare.

Şi în 1786 e vorba de el, *ibid.* Pentru restul activităţii lui Manase Iliad vezi puţinele date care nu trec de 1812 strînse de I. C. Filiti, *O pagină din Istoria medicinei în Muntenia (1784-1824)*, Buc. 1929, (extras din „Revista ştiinţelor medicale", nr. 2, 1929), pp. 12-13. Pentru Iliazi contemporani în Ţara-Românească, vezi N. Iorga, *o. c.*, p. 45 (un Gheorghe Iliad) şi acelaşi *(Studii şi doc.* VIII, p. 83 (un Nicolae Iliad—Heliades).

În ce priveşte trimetereа lui Manase Iliad în străinătate trebuie, de asemenea, îndreptată o greşală a lui V. A. Urechiă, *Ist. şcoalelor*, I, Bucureşti 1892, p. 28, cf. şi N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, p. 79, după care Iliad a pornit în 1785 în Germania şi Italia după instrumente. Urechiă precisa că l-a trimis Ipsilanti, care, în fapt, nu mai era de trei ani Domn al Ţerii-Româneşti. De fapt, la îndemnul acelui Domn a plecat, cum arată şi C. Sathas, *l. c.*, dar în vremea primei Domnii a lui Alexandru Ipsilanti, — în ultimii ani ai ei, de sigur —, cum se vede clar şi la Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, III, Viena, 1782, p. 51, deci înainte de 1782.

www.dacoromanica.ro

la un simplu schimb de scrisori. Rodul activității Velestinliului la Viena: traduceri, manifeste, hărți geografice sau gravuri, se cerea răspîndit. Pentru difusare în țerile românești Rigas se servește de prietenii de aici. Cîțiva dintr'înșii, mînați poate și de nevoile negoțului, trec la Viena, unde se întîlnesc cu poetul tesaliot și își iau sarcina să răspîndească fiecare în țară la el lucrările marelui lor compatriot.

Astfel un „Pilizachi" din București [1] primește de la Rigas trei sute bucăți din marea hartă a Greciei și o sută douăzeci de exemplare din Ὁ ἠθικὸς τρίπους. Un alt negustor din capitala Țării-Românești, Avrami, primește de asemeni trei sute de exemplare din harta Greciei [2] și, aflîndu-se în Viena, ca și cel d'întăiu, se folosește de acest prilej pentru a-și procura de la Rigas însuși un număr de gravuri reprezintînd pe Alexandru-cel-Mare, cu prețul de 20 creițari bucata, pentru a le revinde apoi [3].

În sfîrșit sus pomenitul George Mihail din Iași, găsindu-se și el

---

[1] Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, pp. 60 (61)-62 (63), no. 156. Pilizachi este, cum socoate Lambros, *ibid.*, p. 179 (no. la p. 73), foarte probabil una și aceiași persoană cu Polizachi (Poligaki) pomenit mai sus. Polizachi, numit adesea și Polizachi Dimitriu (=al lui Dimitrie Polizu, mort Păharnic la 1821), e o figură bine cunoscută în negustorimea bucureșteană de la începutul veacului trecut. Stolnic în 1818, peste un an e făcut Căminar și așa rămîne pînă la moarte, în 1837. În 1813 începe legăturile de comerț cu Dimitrie Aman, cumpărînd niște vămi (vezi I. C. Filitti, *Archiva Gh. Gr. Cantacuzino*, p. 286 și trimeterile din note; cf. și pp. 5, 6, 7, 8 și 15). În 1821, Polizachi era împreună cu Ioan Scufa și Filip Lenș arendaș al poștelor; E. Virtosu, *o. c.*, p. 32, n. 1. Îl regăsim în 1824; Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 268, no. 347. În 1826, dăduse un faliment de un milion și jumătate, *ibid.*, p. 370, no. 448; vezi și p. 396, no. 482.

D. N. Iorga, în Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 370 no. 3; în *Istoria comerțului*, II, 1925, p. 82, etc., îl identifică cu Chiriac Polizu, negustor, care ceruse consulatul prusian în Principate la 1792 și asupra căruia vezi mai jos, p. 346, no. 4. Noi credem, împreună cu d. Filitti, *o. c.*, p. 286, no. 2, că sînt două persoane distincte.

De altfel nu erau singurii Polizi cunoscuți ai vremii. Un cămăraș Gh. Polizu, om de-al lui Mavrogheni, fusese ucis în 1790; V. A. Urechiă, *Ist. Rom.* III, p. 361. Doi negustori, Zaharia și Anastasie.

Polizu, se întîlnesc în București între 1780 și 1784; D. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc*, București 1931, pp. 76 și 100-2.

[2] Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 62 (63), no. 156.

[3] *Ibid.*, p. 62 (63), no. 15 c. Portretul marelui cuceritor se vădește răspîndit la școlarii academiilor de la noi. În 1798, Costachi Conachi, vărul poetului cu același nume, elev pe atunci la Școala Domnească din Iași, primește patru lei „pentru două hărți una a Moldovei și alta *(sic)* chipul lui Alicsandru Machedon";

www.dacoromanica.ro

în Viena, cumpără un număr de cinci sute de exemplare din al patrulea tom, singurul tradus de Rigas, al lui Νέος Ἀνάχαρσις și după plecarea negustorului ieșean i se vor trimete prin comisionarul pe care-l avea la Viena, Mihail Steriu, șapte sute de exemplare din Ὁ ἠθικὸς τρίπους, pe adresa lui din Iași [1].

E de crezut apoi că tot tovarășii de luptă din Principate ai poetului își vor fi luat primejdioasa îndatorire de a răspîndi și manifestele de ton revoluționar, îndreptate împotriva Porții și care sosiau la noi din aceiaș sursă vienesă [2].

Une ori se dovedesc Greci în țerile noastre avînd legături, dacă nu cu Rigas însuși, măcar cu vre unul din complicii săi arestați și anchetați la Viena. Cu Eustratie Argentis se bănuia că avea legături casa de comerț „Mustaua", care lucra în Botoșani, Iași și București [3]. De alt conspirator, Dimitrie Nicolidis, era mai

1. Tuducescu, *Știri nouă despre familia Conachi*, în *Rev. Ist.*, V (1919), p. 98. Harta Moldovei se precisează că este cea a lui Rigas din 1797. Chipul lui „Alicsandru" nu înseamnă însă o „prețioasă indicație de veche stampă moldo-venească", cum credea Tuducescu, *ibid.*, no. 6, ci, — cum se vede —, un foarte proaspăt produs al teascurilor vienese, adus la Iași de vre unul din negustorii prieteni ai poetului tesaliot.

[1] Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 62 (63), nr. 156.

[2] *Ibid.*, p. 40 (51), no. 9, un raport din 18 Februar 1798, unde se vorbește de manifeste tipărite la Leipzig: „Diese Schriften werden theils über Bukowina und Moldau, theils über Dalmazien geschickt"; vezi și pp. 54 (55), 56 (57), no. 14. Cf. p. 12 (13), no. 3. Pentru un manifest „en grec vulgaire", compus și imprimat la Viena, răspîndit în Țara Românească și care conținea „un appel au peuple et le tableau de l'ancienne liberté de la Grèce", vezi Hurmuzaki, *Documente, Supl.*, I [3], p. 484, no. 113 (Flury către Afacerile străine, București, 14 Ianuar 1798). Cf. I. K. Kordatos, Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχή του, Atena 1931, p. 80 și n. 1 și 2. Despre frații Marchides Pulio, cari au imprimat de sigur manifestul vienes, v. mai jos.

[3] Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 34 (35), no. 6. Numele negustorului e evident greșit transcris. Lambros (p. 35) propune un Μουστάκα (?). Credem că e vorba de cunoscutul Theodori Mustață (de fapt și μουστάκα = grande moustache, vezi A. Vlahos, Λεξικὸν ἑλληνογαλλικὸν s. v.), care semna Mustazza, supus austriac, dar mare negustor în Moldova. În 1796 face cumpărături în Bucovina, trimis de Domnul Moldovei, Alexandru Callimachi; N. Iorga, *Documente Callimachi*, București 1902-1903, I, p. 61, no. 20. Peste un an Callimachi trimite spre mai bună siguranță o parte din banii săi la Viena, prin același „Moustazza", de sigur om de încredere al său; N. Iorga, *l. c.*, pp. 103-104, no. 55, și Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 844, no. 774. Avuse moșii, în Austria; N. Iorga, *l. c.*, p. 560, no. 293 (a. 1807) și mai tîrziu, în 1813, ducea un întins comerț mai cu samă cu Austria, dar vindea și „piste Dunăre ori la Evropa"; N. Iorga *o. c.*, II, pp. 207-8, no. 158.

www.dacoromanica.ro

cu samă legat doctorul grec Polizu [1], care pare să fi jucat un rol însemnat în complot alături de ceilalți uneltitori de la Viena și care, reușind să înșele vigilența poliției austriace [2], se refugiază la Iași, unde e însă arestat.

Doctorul Polizo era stabilit după toate probabilitățile la Viena, unde, înaintea lui și a altora, cîntase Rigas întâiași dată cîntecul său revoluționar Ὡς πότε παλλικάρια, în Septembre 1796 [3] și se găsia „de multă vreme" supt supravegherea poliției, care-i suspecta principiile [4], de sigur cele politice. Venirea lui în Moldova pare mai mult întîmplătoare: fugind de temnițile austriece, i-a fost mai la îndemînă să vină în Moldova, unde, cum am văzut, se găsiau mai mulți simpatisanți ai mișcării începute la Viena. De aceia nu credem că acest Polizo, medic refugiat la Iași, poate fi identificat cu Chiriac Polizo, negustor din București și competitor la locul de consul prusian în Principate [5].

---

[1] Pentru legăturile lui Polizu cu Nicolidis, care din pricina principiilor sale politice și „wegen seines vertrauten Umgangs mit dem berüchtigten... Arzte Poliso, schon seit längerer Zeit verdächtig ist", vezi Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 16 (17), no. 3.

[2] Data părăsirii Austriei de către Polizo se așează între 19 Decembre 1797, cînd Rigas e arestat, Amantos, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 2 (3), și 2 Ianuar 1798, cînd un raport vienes îl arată plecat spre Iași; Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 32 (33), no. 5.

E arestat la Iași înainte de 13 Februar 1798, Amantos, *l. c.*, p. 130, no. 46.

Asupra lui, vezi Sp. Lambros, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ῥήγα, pp. 29-30 și no. 43-49, la p. 109; povestirea se intemeiază pe Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 18 (19), no. 3; p. 32 (33), nr. 5; p. 52 (53), no. 12; p. 54 (55), no. 13 și p. 76 (77) d. p. 15.

[3] Legrand-Lambros, *l. c.*, p. 76 (77), d. no. 15.

[4] *Ibid.*, p. 32, no. 5. Polizo era „der wienerischen Polizey schon seit langer Zeit als ein Mann von sehr verderbten Grundsätzen bekannt".

[5] Cum socoate d. N. Iorga, dare de samă la K. Amantos, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, în *Rev. Hist. du Sud-Est européen*, VIII, (1931), p. 150, odată ce indică: „sur le médicin Polizo de Jassy arrêté comme complice de Rhigas des renseignements dans notre volume X de la collection Hurmuzaki", unde însă știm că nu e vorba decît de Polizachi și Chiriac Polizo (vezi indicele volumului). Sp. Lambros, în Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, no. 1, p. 3 și p. 177 (no. 1, la p. 3), consideră pe „cunoscutul Grec N. Polizoi", pe care-l întîlnim odată în primul raport, *ibid.*, p. 2 (3), una și aceiași persoană cu doctorul Polizo. Despre Chiriac Polizo, vezi N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, București 1896, pp. 341-2; Hurmuzaki, *Documente*, X, pp. 46 și 47 din introducere, și pp. 39 și 631-2, no. 73; N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 83, no. 17 (în indicele volumului e trecut: Polizachi, negustor, p. 183).

www.dacoromanica.ro

În sfîrșit, documentele vienese ni mai dau un ultim nume de Grec, acesta legat mai mult decît toți, de sigur, de pămîntul românesc: numele lui Turnavitu[1] din București, în legătură și el cu conspiratorii din Viena și care avea să-și găsească moartea, cum se va vedea, înaintea lui Rigas, în condiții tragice, la Constantinopol. De această interesantă figură din Bucureștii ultimelor decade ale veacului al optsprezecelea, nedeslușită cum merita de cei ce s'au ocupat cu această epocă, rămîne să vorbim mai pe larg în cele ce urmează.

Înainte, însă, de a stărui asupra acestui Turnavitu, prieten al conspiratorilor, Dumitrachi după numele de botez, se cade să arătăm în puține cuvinte ce știm despre cîțiva alți bărbați cu același nume patronimic, cari au trăit în Țara-Românească în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor, mai ales după ce s'a ridicat întrebarea dacă între ei și Dumitrachi nu vor fi fost legături de rudenie[2].

În primul rînd trebuie pomeniți doi dascăli cari-și cîștigaseră merite deosebite în învățămîntul grecesc din București. Cel d'întăiu, Alexandru Turnavitu, născut în Tîrnova Tesaliei[3] pe la 1711, după studii în Grecia, venise ca profesor la Academia din București, unde-l găsim în 1752[4]. Avuse printre învățăceii lui pe marele Chesarie al Rîmnicului și pe Manase Iliad, de la care avem însemnarea morții sale, către sfîrșitul lui 1761. Opera sa se mărginește la o scriere împotriva Latinilor și la un număr de bucăți în versuri, în cea mai mare parte epigrame[5]. Celălalt Tur-

[1] Legrand-Lambros, *l. c.*, p. 44 (45), no. 10; p. 48 (49), no. 11 și p. 52 (53), no. 13.

[2] Vezi d. p. G. Ionnescu-Gion, *Citeva pagini din istoria Fanarioților în România*, *Revista nouă*, I (1888), p. 227, și C. Gane, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, București 1935, p. 194, no. 1.

[3] K. Iken, *Leukothea*, 1, p. 248.

[4] G. Ionnescu-Gion, *l. c.*, și no. 86, unde citează pe Chassiotis, *L'instruction chez les Grecs*, p. 80.

[5] C. Sathas, Νεοελληνική φιλολογία, pp. 480-1. O scrisoare a lui Constantin (Chesarie) Daponte către Alexandru Turnavitu e publicată de É. Legrand, Δακικαὶ ἐφημερίδες. *Éphémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736-39)*, Paris 1880, I, pp. 431-2. Daponte vorbește despre cunoscutul său și în *Catalogul istoric*, publicat de C. Erbiceanu în *Cronicarii greci*, p. 221, unde Turnavitu e numit Alexandru din Larisa (Ἀλέξανδρος Λαρισινός), ceia ce îl face pe Erbiceanu, *ibid.*, p. 221 (no. 151) – care-l numește Alexandru Larisiu—să nu-l

www.dacoromanica.ro

vitu, Pantazi, profesor şi el, mai tărziu, la Academia din Bucureşti, autor pe la 1780 al unui lexicon în aplă şi în elină [1], este acel dascăl Pantazi [2], care, murind în 1795, lasă nouăzeci şi două de cărţi, un lexicon — de sigur opera sa — şi treizeci şi nouă manuscrise „de planiti", care se vor trece pe sama şcolii domneşti [3].

În afară de cei doi cărturari mai întîlnim cîţiva Turnaviţi prinşi de ceva mai lumeşti preocupări. Astfel în 1787 întîlnim în povestirea lui Atanasie Comnen Ipsilanti pe un Teodor Turnavitu, învestit cu funcţia nelămurită de Παλκαπὰν-τουτζαρή, care e trimes de Mavrogheni la Vizir cu o însemnată sumă de bani [4]. Un Gheorghe (Iordachi) Turnavitu apare de cîteva ori în actele vremii: negustor în 1793, cu căşării şi păstori în slujba lui, strînge venitul unor munţi aparţinînd mănăstirii Căldăruşani [5]. Mai tărziu, în 1816, vinde moşia Popeştii din Vlaşca-Teleorman, zestre a ne-

identifice cu Alexandru Turnavitu despre care vorbise mai sus, p. XXVII, no. 10, socotindu-i de sigur două persoane deosebite.

N. G. Dosios, *Studii greco-romîne*, partea I-a, Iaşi 1901, plecînd de la textele pomenite şi încurcat şi de redacţia *Catalogului istoric*, dată de C. Sathas, în *Bibl. gr. medii aevi*, III, p. 237, ajunge să facă dintr'un dascăl, trei: Alexandru Turnavitu (p. 25, no. 8), Alexandros din Larisa (p. 32) şi Alexandros Filosoful (p. 31, no. 39). Numirea de Lariseu (Λαρισνὸς) se lămureşte dacă ţinem samă că Larisa este centrul cel mai apropiat de Tîrnova Tesaliei. Se pare însă că Daponte îl numeşte pe dascălul Alexandru, într'un ms. al său, chiar Αλέξανδρος ὁ Τυρναβίτης; cf. M. Paranicas, art. cit., Περὶ τῶν σχέσεων, etc., p. 150 şi n. 1. De altfel şi fără aceasta, din context reiese clar, în toate textele citate, că e vorba de una şi aceiaşi persoană.

[1] C. Sathas, Νεοελληνικὴ φιλολογία, p. 611.

[2] Pantazi Turnavitu se află cu numele complet doar la C. Sathas, *l. c.* (vezi şi G. I. Zaviras, Νέον Ἑλληνικὸν Θέατρον, Atena 1872, p. 519). Altfel îl întîlnim ca *dascălul Pantazi*, vezi V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor* VI, (= *Documente inedite din Domnia lui Alexandru Constantin Moruzi*, publicată în *Analele Academiei Romîne*, seria a 2-a, tomul XV, 1892-1893, secţia istorică), p. 266, şi N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti 1928, pp. 112, 144 şi 350. Un dascăl Pantazi din Larisa — de sigur dascălul nostru, v. mai sus, p. 347, nota 4: Alexandru Turnavitu, arătat ca fiind şi el din Larisa—tălmăceşte în 1789 un capitol al Apocalipsei şi traduce două oracole bizantine într'un ms. al Academiei Romîne; C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor greceşti*, Bucureşti 1909, p. 504, ms. 758 (560), n-le 4, 8 şi 10.

[3] V. A. Urechiă, *l. c.*, p. 266.

[4] Atanasie Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453-1789), ed. Aftonidi, Constantinopol 1870, p. 653.

[5] V. A. Urechiă, *l. c.*, p. 827. Cf. şi volumul VIII, p. 151, no. 2 — 152, unde e vorba, de sigur, de acelaşi Turnavitu.

www.dacoromanica.ro

vestei sale Sultana, o scoborîtoare a Bălăcenilor[1], și într'un hrisov din 1817 e pomenit ca Serdar[2].

În sfîrșit, în socoteala gazdiei ocnelor pe 1821–1824 întîlnim un Toma Turnavitul, în serviciul exploatării salinelor, plătit pentru un drum de la Brașov la Silistra[3].

Din datele pe care le avem nu putem conchide că între vre unul din Turnavitii pomeniți și Dumitrachi, cel din rapoartele austriace, ar fi fost legături de rudenie. Cu toții poartă un nume care indică nu o familie, ci mai degrabă localitatea de unde au pornit oameni aparținînd unor familii osebite: în cazul de față, Tîrnova Tesaliei[4], care a trimis în Țara-Românească, și mai în urmă, o samă de oameni distinși. Totuși, dacă între cei doi dascăli turnaviti și Dumitrachi nu bănuim nicio legătură de sînge, cu cei trei din urmă lucrurile pot sta altfel. Din cele ce urmează se va putea vedea pe de o parte încrederea de care se bucura la Mavrogheni Dumitrachi la fel ca și Teodor Turnavitu, omul de legătură al Domnului cu Vizirul; pe de altă parte Dumitrachi Turnavitu va avea și el căsăriile sale și va năzăîdui în ultimele zile ale vieții arenda ocnelor țerii[5]. — ceia ce-l apropie de îndeletnicirile lui Gheorghe și Toma Turnavitu. Și, odată ce știm că Dumitrachi avea frați în București[6], e probabil ca printre cei trei din urmă Turnaviti —, Teodor, Gheorghe și Toma, — să se ascundă măcar un frate sau vre-o rudenie a lui Dumitrachi.

Dumitrachi Turnavitu, asupra căruia urmează să stăruim, era înainte de toate Grec, și nu Romîn, cum credea V. A. Urechiă[7].

---

[1] St. D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, București 1913, vol I, p. 240 (a. 1816).

[2] *Ibid* (a. 1817).

[3] N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, București 1913, p. 200.

[4] Grecește Τόρναβος, Τύρνοβος și Τύρναβις; pentru deosebirile de grafie care se întîlnesc și în forma grecească a numelui Turnaviților (Τουρναβίτης, Τυρνοβίτης, Τυρναβίτης) cf. K. Iken, *Leukothea*, I, p. 295 și nota, unde se dau și lămuriri de ordin geografic asupra orașului.

[5] Vezi mai jos.

[6] Mai jos, p. 350.

[7] V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor*, III, p. 219: „Turnavitu reprezintă pentru istorie acea clasă de boierinași și negustori romîni, cari singuri rămăsesera credincioși lui Mavrogheni și cari, urînd boierimea înstrăinată, începe să aibă conștiință de naționalitate și de drept. Iată strămoșii celor cari, la 1821 și 1848, vor lucra la mîntuirea țerii de Fanarioți, dar și de oligarchia boierească".

www.dacoromanica.ro

Grec ni-l arată pronumele lui de frumoasă resonanță elină: Dimitrie Polidamas[1] — ai noștri îi spuneau însă doar Dumitrachi —, legăturile sale cu conspiratorii[2] și mai cu samă opinia unor cercuri românești asupra lui[3]. E adevărat că, în neamul lui, nu era din prima generație stabilită în Țara-Românească[4] și, alături de el, avea în București pe mama[5] și pe frații săi[6]. Dacă însă rosturile negoțului și proprietățile pe care le avea la noi îl legau în chip deosebit de Țara-Românească, unde se și născuse, nu-și putea uita totuși patria îndepărtată și se păstra aproape de tot ce era grecesc. Ținîndu-se în preajma unui Grec, marele și nefericitul Domn Mavrogheni, pe lîngă care a fost cîtăva vreme un soiu de ciudată „eminență cenușie", a ajuns Turnavitu să rămînă, — e drept, nu cu cele mai bune amintiri pentru toți, — în istoria vremurilor sale.

Cum a ajuns Dumitrachi Turnavitu, dintr'un necunoscut cei era, om de încredere al lui Nicolae Mavrogheni, nu știm. Va f înlesnit această apropiere între Turnavitu și Domnul căruia îi plăcea să se încunjure cu oameni de modestă obîrșie, poate însuși Rigas ajuns, din grămătic al lui Grigore Brîncoveanu, secretar

---

[1] Émile Gaudin, *Du soulèvement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne*, Paris 1822, p. 21, nota.

[2] În Trieste, unde Rigas număra mulți adepți, era stabilit și un frate al lu Turnavitu, membru de sigur al infloritoarei colonii grecești de acolo. Corespondența dintre ei e socotită de Internunțiul din Constantinopol ca de preț pentru a descurca firele complotului; vezi Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, p. 44 (45), no. 14. Cf. și p. 48 (49), no. 11.

[3] Vezi N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre Domnia lui Mavrogheni*, în „Anal. Acad. Rom.", seria a 2-a, tomul XXXIII (1910-11), secția literară, p. 503, versul 705. Chir Dumitrachi (Turnavitu) e „un cațaon fără minte".

[4] Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I, la volumul III, p. 493, no. 121 (Flury către Talleyrand, București, 18 Februar 1798); e vorba de „un nommé Turnovik (= Turnavitu), né dans ce pays-ci. (În treacăt observăm că, pentru un Romîn, precisarea n'ar fi avut niciun rost. La Constantinopol, unii îl socotiau Romîn. Mouradgea d'Ohsson, într'un raport al său din 10 Februar 1798 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București 1903, II, p. 655), vorbește de Turnavitu ca de „un riche négociant valachien" și, mai departe: „ce Valaque vient d'être arrêté", etc..

[5] V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, IV, București 1893, pp. 148-9, unde e vorba de casele din București ale mamei Turnavitului.

[6] V. A. Urechiă, *o. c.*, VII, București 1894, pp. 553-4. Despre un alt frate aflător la Trieste, vezi mai sus, nota 2.

www.dacoromanica.ro

al lui Vodă-Mavrogheni și orînduit de acesta, în timpul războiului Porții cu Rușii și Austriacii, supraveghetor administrativ, cu nedesluşite atribuții militare și civile, la Craiova[1]. Oricum, pe Dumitrachi îl găsim, în cursul aceluiași război, în București, unde îndeplinește vremelnica atribuție de Caimacam sau Ispravnic de Scaun[2] al lui Mavrogheni, plecat din Capitală în fruntea oștilor.

Ridicarea Turnavitului la o treaptă pe care singur nu o va fi întrevăzut-o, la un loc de încredere rîvnit firește de mulți, a făcut pe doi contemporani ai săi, unul cu desăvîrșire necunoscut, celălalt un umil boierinaș despre viața căruia nu avem niciun fel de știri, Pitarul Hristachi, să-i dea fiecare un loc în cronicile lor rimate care privesc Domnia lui Mavrogheni. Și unul și celălalt îi sînt cu deosebire ostili, dar în noianul de vorbe aspre cu care acoperă pe protejatul Domnului putem găsi și unele amănunte dese ori pitorești asupra ocupațiilor lui de mai înainte, asupra portului și apucăturilor lui, fără de care am fi știut pănă azi prea puține lucruri despre Turnavit.

Autorul Povestirii în versuri despre Domnia lui Mavrogheni, descoperită și publicată de N. Docan[3], era un „om care trăise probabil în preajma vre unei familii boierești[4]“ în vremea în care atîți boieri veliți erau surghiuniți peste Dunăre de către Domn[5], și care s'a vădit un neîmpăcat ponegritor al lui Mavrogheni și firește și al creaturii lui, Turnavitu. Cronicarul anonim întîrzie mai puțin decît Hristachi asupra acestuia și nu ne vorbește ritos de Căimăcămia lui. După locul unde se inserează în povestire

---

[1] Cf. Hr. Perrevos, Σύντομος Βιογραφία τοῦ Ῥήγα, Atena, 1860, pp. 910. Cf, C. Sathas, Νεοελληνικὴ φιλολογία, p. 530 și urm. și An. Gudas, Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν, II, Atena 1874, pp. 113-4.

[2] N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, III[2], partea 1-a, p. 121.

[3] În *Anal. Acad. Rom.*, seria a 2- a, tom. XXXIII (1910-11), secția literară, pp. 494-512. Povestirea e precedată de o lungă introducere (pp. 417-493) și urmată de explicarea cuvintelor ieșite din us (pp. 513-16) și de două stampe. Un fragment dintr'insa se mai publicase de Gr. Tocilescu, în *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, II (1884), p. 327 și urm.

[4] N. Docan, *l. c.*, p. 439.

[5] Pentru accentele pe care surghiunul boierilor i le trezește cronicarului, vezi *ibid*, p. 504, vers. 764 și urm.

www.dacoromanica.ro

versurile care privesc pe chir Dumitrachi [1], se pare că prezentarea Turnavitului se face cînd acesta era doar un influent sfătuitor domnesc, care începuse totuși să-și ia anume libertăți în purtare, odată ce-și îngăduia

...cu răutate
A înjura și a bate
Boieri și oameni de cinste [2].

Îndrăzneala lui, sprijinită pe favoarea domnească, ce-l îndemna să deprindă asemenea urîte apucături, avea să-l ducă însă curînd mai departe. Într'adevăr, din context pare să reiasă că povestitorul anonim introduce în cronica sa pe Turnavitu, cînd cursul povestirii ajunsese la surghiunirea boierilor, petrecută în Ianuar 1788 [3], iar, după toate probabilitățile, Căimăcămia favoritului lui Mavrogheni se situează, cum vom vedea, în vara aceluiași an.

După autorul anonim, Turnăvitu era chircibașa (=chiurciu-başa), adecă staroste al breslei cojocarilor [4], pămîntean [5], însă „Cațaon" după neam [6]. Pănă a ajunge proestos cojocarilor, cunoscuse situații mai umile: fusese brînzar micul tiran de mai tîrziu.

O nimenea pă pămînt
Strîngător de caș, de unt
Și să nu aibi ce să-i faci
Decît să rabzi și să taci [7].

Anonimul sfîrșește cu Turnavitu îndemnînd la o resemnare creștină în fața acestei urgii, care va trece, de sigur [8].

---

[1] Că Dumitrachi e aceiași persoană cu Turnavitu reiese clar din compararea cu Povestea mavrogheneasca a lui Hristachi. Identificarea e făcută de N. Docan, *l. c.*, p. 429.

[2] *Ibid.*, p. 503, v. 702-4.

[3] Pasagiul privitor la Turnavitu (v. 689-723, *ibid.*, p. 503) e încadrat de versuri relative la exilarea boierilor (v. 674 și 729, p. 503 și marea tiradă care urmează, v. 764 și urm., p. 504). Cf. Ienachi Văcărescu, *Istoria Împăraților otomani* în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente*, II, București 1863, p. 295, pentru persoanele surghiunite și condițiile plecării.

[4] Docan, *l. c.* v. 695, p. 503. Vezi și explicația termenului *chircibașa*, la p. 513.

[5] *Ibid.*, v. 689-92.

Să las cei cu el [cu Mavrogheni] veniți
Iar ca el de otrăviți
Dar era și *dintre noi*
Izvoditori de nevoi, etc.

[6] *Ibid.*, v. 705.

[7] *Ibid.*, v. 714-17.

[8] *Ibid.*, v. 718 și urm.

www.dacoromanica.ro

Mult mai bogat în amănunte și mai pitoresc în descrieri e pitarul Hristache, autorul Poveștii mavrogheneștí [1], care, după cît se pare, avea resentimente de ordin personal față de Turnavit; numai astfel ni-am explica pasiunea pusă în zugrăvirea personagiului și apostrofele pe care i le adresează [2].

Hristachi începe arătîndu-ni chipul în care

Turnavitul
Dumitrache, procopsitul

intrase în favorurile lui Mavrogheni. Se pare că, între sfătuitorii Domnului, luase locul lui *Perdicaru*, faimosul astrolog Perticari, ce se ținuse mereu în apropierea acestui nou și chinuit Wallenstein, din Scaunul Țerii-Românești [3]. Prietenia dintre Mavrogheni și Dumitrache avea să țină însă pănă la moartea celui d'intăiu [4].

După pitar, Turnavitu intrase în grațiile Domnului „cu șoptele, cu momele", încît acesta, la un moment, nu se mai poate lipsi de sfaturile acolitului său și, mai mult,

Atît i se 'ncredințase
Încît pe toți îi uitase.
Numai, avea și dreptate
Că îi sămăna la toate.
Adevărat își găsise
Omul, după cum poftise [5].

---

[1] Cronica în versuri *Istoria faptelor lui Mavrogheni-Vodă și a răzmiriței din timpul său, pe la 1790. Scrisă la 1817 de pitarul Hristache* (pentru titlu care nu e sigur vezi N. Docan, *l. c.*, p. 424) numită mai pe scurt și *Povestea Mavrogheneasca*, a avut trei ediții: prima în *Buciumul* lui Cesar Bolliac, n-le 7, 9 și 10, Ianuar-Februar 1863, a doua de V. A. Urechiă, în volumul III din *Istoria Rominilor*, pp. 451-62, și ultima de G. Adamescu, în *Biblioteca pentru toți*, București, ed. C. Müller (1897), cu introducere și note, după care și citām O atentă comparare a variantelor din diferitele ediții ni dă N. Docan, *O povestire în versuri*, p. 423, care confruntă pe larg, la pp. 424-43, cronica editata de el cu Povestea mavrogheneasca, pe care o socotește scrisă mai tirziu, *ibid.*, p. 439. Asupra pitarului și a scrierii sale, vezi și N. Iorga, *Ist. lit. rom*, III [2], partea intăiu, pp. 117-22.

[2] Aceasta e și părerea lui Adamescu, ed. cit., p. 61, nota 127 și N. Iorga, *l. c.*, p. 121.

[3] Ed Adamescu, p. 33.

[4] *Cf.* și *ibid.*, pp. 33-4: *Apoi altu 'n loc căzu* (în „acel meșteșugel" = în favorurile Domnului. Vezi v. precedent).
Care pînă 'n sfîrșit fu.

[5] *Ibid.*, p. 34.

www.dacoromanica.ro

E de reținut că această apropiere între Mavrogheni și Dumitrachi pe temeiul că acesta „îi sămăna la toate" Domnului e afirmată și de un om de seriositatea lui Dionisie Fotinò. Vorbind în Istoria sa de Căimăcămia lui Turnavitu, pe care-l socotia „un om ordinar și cu totul neînvățat" (ἄνθρωπος ποταπὸς καὶ πάντῃ ἀγράμματος), Fotinò adaugă că Mavrogheni îl stima în chip deosebit și-l întrebuința în toate afacerile sale, secrete sau publice, fiindcă îi sămăna la toate ideile și apucăturile (μὲ τὸ νὰ τὸν ὡμοίαζε καθ' ὅλας τὰς ἰδέας καὶ τρόπους) [1].

Era firesc ca la primul prilej Mavrogheni să arate unui atît de devotat slujitor cîtă încredere avea într'însul, pentru a-i lăsa pe mînă pănă și treburile Domniei. Ocasia s'a ivit cînd, în cursul războiului cu Austriecii și Rușii, Domnul s'a văzut silit să ia comanda oștirii care nu împlinise toate nădejdile puse într'însa și să părăsească Bucureștii.

Data plecării Domnului și începutul Căimăcămiei lui Turnavitu sînt anevoie de hotărît. În cronologia absolut incertă a evenimentelor pe care ni-o dă Povestea mavroghenească, asamănătoare în această privință cu mai toate izvoarele interne contemporane [2], avem un singur punct luminos: atacul armatei turcești asupra vămii Brașovului, urmat, după puțin, de plecarea lui Mavrogheni din București.

Se știe că Domnul își pusese mari nădejdi în lupta pe care Turcii trebuiau s'o dea dincolo de Predeal, la Timiș, în preajma Brașovului, deci. Anonimul editat de N. Docan povestește pe larg pregătirea luptei de-a cării reușită Domnul era atît de sigur, ciocnirea cu Nemții și trecătoarea biruință a Turcilor, cari însă, turburați de moartea unei căpetenii a lor, se retrag, mulțămindu-se să dea foc vămii [3]. Mînia lui Mavrogheni, care se și grăbise să anunțe la Stambul cuprinderea vămii, e de nespus. Se hotărește atunci să se pună însuși în fruntea armatei; strîngînd o mulțime de Turci, de boieri sau de oameni de la Curte, pleacă la Ploești, unde, după ce-i ocărăște strașnic pe netrebnicii oșteni

[1] D. Fotinò, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, II. Viena 1818, pp. 368-9.

[2] N. Docan, *l. c.*, pp. 451-2.

[3] Cf. și [Th. Hope], *Anastase, ou les mémoires d'un Grec, écrits à la fin du XVIII-e siècle*, II, Paris, 1820, pp. 109-28 și Hurmuzaki, *Documente*, XIX[1] pp. 482-3, no. 387 (Merkelius către Metzburg, Sibiiu, 22 Iulie 1788).

www.dacoromanica.ro

turci, asmute asupra dușmanului această armată de strînsură, el rămînînd să cutreiere țara,

Umblînd în colea și'ncoace
Să vază Turcii ce-or face[1].

Povestirea versificatorului anonim, informată și coherentă, se acordă cu puținul pe care-l spune și pitarul Hristachi, care se mulțămește să ni arăte cît de supărat pe armata tembelă era Mavrogheni, cînd

Văzînd că nici cum nu poate
Nici Brașovul ca să-l iea,
Nici Turcii spre Ruși mergea,
Începu a se găti
Spre vrășmași a și porni[2].

Noua armată are și la Hristachi aceiași înfățișare bălțată ca și în povestirea anonimului lui Docan. Pitarul adaugă însă că Mavrogheni și-a ținut armata întîiu cîteva zile „în cîmp supt Mitropolie" pentru a se ridica apoi și a porni „drept în sus" spre Ploiești, de sigur[3]. Și, numai decît, Hristachi începe să vorbească de Căimăcămia Turnavitului, lăsat în București de Domn.

Dacă noi cunoaștem acum ziua iureșului turcesc de la vama Brașovului — și aceasta rămîne stabilită la 19 Iulie 1788[4] — și lăsăm să treacă un număr de zile pentru adunarea armatei celei noi și a poposirii ei „sub Mitropolie", după care, numai, Mavrogheni se hotărăște să plece, reiese că, în prima jumătate a lui August, Turnavitu dobîndise efemera lui demnitate[5]. Rămîne să vedem cum era prețuit de cei din jur.

Dacă povestitorul anonim se afla în Ploeștii cari adăpostiau oastea mavrogheneașcă și unde coborîse de la Văleni[6], Hristachi rămăsese în București. De la el cată să aflăm starea orașului în

[1] N. Docan, *O povestire în versuri*, p. 508, v. 1935-6. Povestirea pornește de la indemnurile lui Perticari către Mavrogheni ca să 'nceapă un nou atac; *ibid.*, p. 506, v. 900 și urm. Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], pp. 521-2, no 412 (Merkelius către Kaunitz, Sibiiu, 27 Octombre 1788).

[2] Ed. Adamescu, pp. 60-1.

[3] *Ibid.*, p. 61.

[4] Vezi N. Docan, *l. c.*, p. 471, în tabloul faptelor întîmplate în cursul războiului.

[5] Cf. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, III, p. 217.

[6] N. Docan, *l. c.*, p. 507, v. 991 și urm.; vezi și v. 957-8.

www.dacoromanica.ro

lipsa lui Vodă-Mavrogheni. Era, după părerea pitarului, rea de tot:

Iar aici în București
Ți-era scîrbă să privești;
Că-și lăsase pe iubitul,
Adecă pe Turnavitul,
Vechil în locu-i să fie [1].

Hristachi nu-și poate stăpîni ciuda și nu poate ierta Domnului că, „din cîți boieri rămăsese", tocmai Dumitrachi Turnavitu să fie ales, un om mojic, necioplit și peste măsură de fudul, odată ce

avea o mîndrie
Lipită de mojicie [2].

În noile rosturi pe cari le avea, Turnavitu era cercetat de oameni de tot felul, cari veniau la el „ca la un stăpînitor". Se aflau printre aceștia și boieri și e vrednic de însemnat cum Hristachi, un umil boierinaș, cu desăvîrșire necunoscut de izvoarele contemporane, se ridică parcă în numele clasei boierești împotriva parvenitului care o înfrunta și, cînd veniau la dînsul boierii,

el ca un blestemat
Ședea în pat răsturnat
Și boierii în picioare
Stînd cu capetele goale,

îl așteptau prin pridvoare pînă ce-și sfîrșia somnul și putea să-i primească. Cum încheie cu necaz pitarul, Dumitrachi

În scurt se afla al vremi
Al doilea Mavrogheni [3].

Se pare totuși că măririle nu l-au făcut pe Turnavit să-și piardă capul și, amețit de vremelnica lui înălțare, să-și lapede portul și obiceiurile lui de negustor. Acest semn de bun simț e luat în rîs de răutăciosul pitar, care se folosește de acest prilej pentru a ni-l zugrăvi pe Dumitrachi în cîteva rînduri, reproduse de toți cîți s'au ocupat de Povestea mavrogheneasc ă, — într'o limbă colorată și cu o savoare care anticipează lumea lui Anton Pann. Turnavitu

---

[1] Ed. Adamescu, pp. 61-2.
[2] *Ibid.*, p. 62.
[3] *Ibid.*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

Avea în cap o căciulă
Țuguiată ca o sulă
Și o ghebă în spinare
De nu făcea cinci parale,
De aba roșie, ruptă,
Cu ață albă cusută,
Cu poturi, cu iminei,
Se deprinsese cu ei.
Iar să-l fi văzut călare
Chiar vătaf de haimanale,
Cu o grămadă de voinici
Toți arnăuți, socarici,
Avîndu-i pe lîngă dînsul
De nu puteai să-ți ții rîsul [1].

Și cu acest pestriț alaiu „da prin tîrg cîte o raită", ca să-l vadă toți cît de sus ajunsese, adaugă Hristachi, care nu-și lasă eroul din mînă pînă ce nu-i servește o predică unde e vorba, în multe versuri, de nestatornicia norocului și de trufia întotdeauna pedepsită [2].

Cît a durat această stranie Căimăcămie nu știm. Probabil că Mavrogheni s'a întors în București după o lipsă nu prea îndelungată, dînd un nou impuls acelei faimoase oștiri românești, strînsă de dînsul și care a atras atenția, une ori ironică, a multora [3].

Turnavitu își păstrează însă încrederea Domnului, fiindcă în primele zile din Septembre 1788 acesta dă epitropie specială bisericii Mavrogheni, ctitoria sa din București, acordînd carte de epitrop și lui Dumitrachi, alături de un Ioan Hagi-Moscu, Nicolae Venețianul și alții [4].

---

[1] *Ibid.*, pp. 63-4.

[2] In ultimele versuri hărăzite Turnavitului, ed. Adamescu, pp. 64-5.

[3] G. și N. Docan, O *povestire în versuri*, p. 508. După un nou atac neizbutit, în părțile Brașovului, urmînd de-aproape celui d'intîiu, Mavrogheni umblă cîtăva vreme prin județe, trezind bănuieli că vrea „să fugă în Țara Nemțească", dar apoi

Mergînd pînă spre Pitești
Și să întoarse în București
De unde cu grab trimise
Prin județe cărți deschise (v. 1079-82)

pentru organisarea armatei pămîntene.

[4] V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, III, p. 52 și no. 1. Data exactă este 28 August 1788 st. v.

www.dacoromanica.ro

De aici incolo, pentru o bună bucată de vreme îi pierdem urma. Nu știm dacă și în alte dăți cînd Mavrogheni părăsia pentru un timp Scaunul, Turnavitu s'a mai învrednicit să-i țină locul. Ocasia s'ar fi ivit mai cu samă cînd, în toamna lui 1789, după înfrîngerea de la Mărtinești, Domnul se vede nevoit să părăsească Bucureștii.

Dionisie Fotinò, care nu ni vorbește de Căimăcămia din 1788 a lui Dumitrachi, crede că tocmai acum, înainte de a trece Dunărea la Rusciuc, Mavrogheni lasă pe Turnavit în Țara-Românească locțiitor al său sau Caimacam (τοποτηρητήν του ἤ καϊμακάμην) [1]. De sigur că istoricul grec, altfel bine informat, se înșeală în casul acesta și lucrurile s'au petrecut altfel.

Părăsind Bucureștii la 14 Octombre 1789 [2], Mavrogheni nu pleacă precum s'a crezut în de obște la Giurgiu și de-acolo la Rusciuc [3]. După corespondențele publicate de unele ziare austriece ale vremii, cercetate de N. Docan [4], Domnul se refugiază întăiu într'un castel (?) aflător la cinci poște spre Miazăzi de București și abia la 15 Novembre, peste o lună deci, își iea rămas bun de la boieri și norod, la Zimnicea, pentru a trece apoi Dunărea către Șiștov.

Din acel adăpost din apropierea Bucureștilor și înainte de 10 Novembre, cînd trupele crăiești, cu Coburg în frunte, intră în Capitală [5], scria Domnul fugar celor lăsați de el în cetatea de Scaun.

---

[1] D. Fotinò, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακιας, II, p. 368.

[2] 3 Octombre st. v., după o însemnare pe coperta fostului cod. 24 de la Muzeul din București: „Mavrogheni-Vodă a plecat din București spre Giurgiu, în 3 Octombre 1789 și la 29 Octombre, Luni seara, în același an au intrat Nemții în București". V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, IV, p. 475.

[3] D. Fotinò, *l. c.*, pp 368-9; Naum Rimniceanu, în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 261. Eroarea e remarcată de N. Docan, *l. c.*, p. 447.

[4] N. Docan, *l. c.*, p. 447 și n. 2 și 7; p. 448.

[5] Data de 10 Novembre pentru intrarea trupelor austriace în București (puțină oaste intrase încă seara în ajun) rămîne stabilită; vezi d. p. V. A. Urechia, *Istoria Rominilor*, III, p. 283 și n. 2; p. 284 și Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 567, no. 460 (Merkelius către Kaunitz, București, 10 Novembre 1789). Pitarul Hristachi, *Povestea mavrogheneacă*, ed. Adamescu, p. 70, ni dă data de 29 Octombre st. v. Tot „obusul regulat" intră în oraș

La leatul optzeci și nouă,
Octombre douăzeci și două *(sic*, pentru: douăzeci și nouă, cum dau celelalte două ediții). D. Fotinò și Naum Rimniceanu, citați mai

www.dacoromanica.ro

Aceștia, ocrotiți de o neînsemnată armată turcească [1], erau, cum ni arată Dionisie Eclesiarhul, boierii țerii „care-i lăsase Caimacami la Scaunul Domniei" și pe cari Mavrogheni îi îndemna ca, „dacă vor veni Nemții în București, să fie supuși, să li dea zaherea și să ocrotească țara...[2]". Înaintea lui Coburg ies întru întîmpinare de sigur aceiaș boieri, alături de fețe bisericești, toți figuri simandicoase ale Divanului [3].

Iar, cînd, cu cîteva zile înainte, Mavrogheni vroise să întreprindă unele parlamentări cu vrăjmașul, el trimete ca purtător de cuvînt pe un membru al înaltului cler, pe episcopul Rîmnicului, Filaret [4]. Pretutindeni, dar, alte fețe decît a smeritului Turnavitu.

Acesta trecuse și el Dunărea, poate împreună cu Domnul pribeag al cărui slujitor credincios rămăsese și în asemenea clipe grele. După plecarea fără nădejdi de întoarcere a lui Mavrogheni, situația Turnavitului în București, unde-l păștea ura, neînfrînată acum, a atîtor oameni înfruntați de dînsul, se arăta cu deosebire gingașă. De aceia se va fi și hotărît, nu știm cînd, să treacă în Bulgaria, unde a rămas, probabil în preajma Domnului. N'a rămas totuși pănă la sfîrșit în apropierea protectorului său, fiindcă încă în Maiu 1790 vedem că trecuse îndărăt Dunărea împreună cu un nepot al lui Mavrogheni, cu un Cămăraș și cu

---

sus, dau date mult depărtate de cea adevărată ; astfel cel d'intiiu. *l. c.*, p. 369, dă pentru intrarea Austriecilor în București, luna Octombre 1788, iar Rîmniceanu, *l. c.*, p. 261, e pentru 1-iu Novembre 1788 !

[1] După pitarul Hristache, *l. c.*, p. 66, în București mai rămăseseră vre-o doi-trei Pași, cu vre-o mie de Turci.

[2] Dionisie Eclesiarhul, *Cronograf*, în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente*, II, pp. 177-8.

[3] Cf. V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, III, p. 283 și n. 2 ; p. 284 și n. 1 și 2, și p. 285, unde se înfățișează intrarea lui Coburg după și cu extrase din : *Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Russland, Oesterreich und Türkey* Viena 1791 ; Becattini, *Storia ragionata dei Turchi*, Veneția 1791, vol. V I, p. 335, și *Noniteur Universel*, no. 110 (Novembre 1789).

[4] După un izvor austriac, la V. A. Urechiă, *l. c.*, p. 279 și n. 1, el ar fi mers în tabăra austriacă de la Girlicele sau Golești, unde s'a întîlnit cu Coburg. Pitarul Hristachi, *l. c.*, p. 67, crede că el ar fi cercetat pe dușman în părțile Buzăului, fără vre-un resultat temeinic. Filaret e greșit arătat ca Mitropolit al Ungrovlahiei la această dată de V. A. Urechiă, *l. c.*, p. 280, și de Gh. Adamescu, ed. cit., p. 67 (subtitlul). El nu ajunge la această înaltă treaptă decît la 23 Septembre 1792, cînd ia locul lui Cozma. Vezi N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, ed. a 2-a, București 1932, II, p. 140.

www.dacoromanica.ro

alții, toți „oamenii a lui Vodă cei mai credincioși", și se pregătia să plece, de îndată, spre București [1].

Aici, situația se păstra turbure. De și Mavrogheni nu e ucis decît în Septembre următor, dincolo de Dunăre unde se găsia [2], boierii din țară erau atît de siguri că nu se va mai întoarce în Scaun, încît, de îndată ce s'a organisat ocupația austriacă în Țara-Românească și s'a potolit ceia ce ei numiau „răzmirița", ședințile Divanului presidat acum de feld-mareșalul baron de Enzenberg erau în mare parte ocupate de plîngerile de tot felul ale boierimii împotriva devotaților lui Mavrogheni. Prigoana deslănțuită împotriva lor și care stăruie și după înscăunarea lui Mihai Suțu e nemai pomenită. Cei cunoscuți sau bănuiți că au fost, în chip deosebit, în favoarea fostului Domn sînt urmăriți pentru vre-o vină reală sau închipuită, sînt surghiuniți, une ori dați și pe mîna gîdelui, ca nefericiții Gheorghe Logofătul și Cămărașul Gheorghe Polizu, învinuiți de „mare viclenie" și pedepsiți cu ștreangul în August 1790 [3].

Turnavitu nu putea scăpa nici el de unele neplăceri, și ne putem mira chiar că n'a suferit mai greu de pe urma trecutelor favoruri, atît de aspru judecate, cînd Mavrogheni își pierduse situația. Se pare însă, — cum se va vedea și din cercetarea datelor sărace și răzlețe pe care le avem asupra ultimilor ani ai vieții sale, — că Dumitrachi izbutise să-și strîngă o frumoasă avere, să-și creeze legături cu oameni influenți din Stambul sau de aiurea și să cîștige simpatia unor cercuri diplomatice cu vază în Levant. La toate acestea se adaugă și o mare experiență

[1] N. Iorga, *Studii și Documente*, VIII, p. 108, nr. 16 (Mihail Tudoran, Craiova, 8 Maiu 1790). Cf. N. Iorga, *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789-1791*, *Anal. Acad. Rom.*, seria a 2-a, XXXII (1910-1911), sect. ist., pp. 228-9.

[2] Un resumat critic al datelor asupra morții Domnului, la N. Docan, *O povestire în versuri*, pp. 448-50. Pentru trecerea la mohamedanism a lui Mavrogheni în preajma morții, cf. și Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], pp. 574-5, no. 470 (Merkelius către Kaunitz, București, 2 Octombre 1790).

[3] N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 112, n-le. 31 și 33; V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, III, p. 361 și n. 1. Cf. *ibid.*, pp. 361-3 și p. 329. Despre persecuțiile de supt Mihai Suțu, V. A. Urechiă, *o. c.*, IV, pp. 34-43. Pentru felul în care se batjocurița amintirea lui Mavrogheni de însuși Domnul țerii, vezi pitacul lui Suțu din 24 Octombre 1791, privitor la confiscarea averii răposatului Domn *ibid.*, p. 40. Cf. Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 582, nr. 478 (Merkelius către Kaunitz, București, 4 Novembre 1791).

www.dacoromanica.ro

a vieţii şi a oamenilor, care l-a ajutat să ocolească multe primejdii, până în ceasul nenorocit al unei morţi nebănuite.

Oricum, la 17 Maiu 1790 [1] Turnavitu e tras în judecată în faţa Divanului de un număr de boieri, printre cari cei mai răsăriţi sînt Vistiernicul Matei Fălcoianu şi Căminarul Hagi Moscu, cari-l învinuiesc că i-a prădat de mari sume de bani. Cartea Divanului ni s'a păstrat, şi e interesant de observat cum amîndoi boierii amestecă şi numele lui Mavrogheni — încă în viaţă — în jalba lor, încercînd să-l facă răspunzător pe Turnavit pentru sumele luate de Domn de la dînşii: 50 de pungi de la unul şi 8.000 de taleri, în giuvaieruri, de la celălalt. Turnavitu fiind lipsă, Divanul hotărăşte confiscarea a douăzeci şi şapte de teancuri de mătase ale lui, care se aflau la comisionarul său Armaşopolon. În 3 Iulie următor, marfa rămăsese tot „făcută zapt", şi Divanul, adresîndu-se jăluitorilor, li cerea să arăte ce gîndesc a face cu mătasa, uitată în magazia comisionarului [2]. Două zile mai tîrziu însă, boierii, împăcaţi cu Dumitrachi, dobîndesc de la Divan o poruncă pentru starostele de negustori ca acesta să slobozească marfa confiscată [3]. Dibăcia Turnavitului izbutise de sigur să potolească pe boierii furioşi, cu cîteva luni mai înainte.

Cînd, după ce ia sfîrşit ocupaţia austriacă, vine în Scaunul Ţerii-Româneşti Mihai Suţu, Turnavitu găseşte har şi în faţa noului Domn, altfel un prigonitor aprig al partisanilor lui Mavrogheni, şi face să se folosească şi neamul lui de bunăvoinţa domnească. Astfel, printr'un pitac din 30 August 1791, Suţu porunceşte fostului Sulger Ţigară să plece din casele mumei Turnavitului, închiriate altcuiva, unde-i fusese îngăduit să se odihnească „pentru o facere de bine a neputinţei" sale, în vremea „răzmiriţei", doar [4].

---

[1] V. A. Urechiă, *Istoria Rominilor*, III, p. 359 şi no. 1 — p. 360 (Pentru documentele interne vom da datele după stilul vechiu.) — Cu cîteva luni înainte, până ce Turnavitu nu se întorsese de peste Dunăre, i se confiscaseră din magasia lui peste 1.200 de ocale de plumb, 40 de ocale iarbă de puşcă şi 160 de ocale „fişicuri, testele", care toate sînt scoase în vînzare de stărostia de negustori. E vrednic de însemnat cît de variate erau speculaţiile Turnavitului pe acele întunecate vremi, cînd asemenea „material de războiu" era, de sigur, cu deosebire căutat şi bine plătit; vezi V. A. Urechiă, *ibid.*, pp. 382-3.

[2] O. *c.*, IV, p. 398.

[3] *Ibid.*, III, p. 361.

[4] *Ibid.*, IV, pp. 148-9.

www.dacoromanica.ro

Cu timpul, Turnavitul începe să se simtă la largul lui până într'atît încît se încumeta să înceapă el judecata cu cei cari îi prăpădiseră averea pe vremea „răzmiriței", cînd el, pentru un timp, fusese lipsă din țară. Vedem astfel, în Maiu 1796, la șase ani după încetarea turburărilor, un pitac al lui Moruzi către Mitropolit, încercînd să închidă pricina dintre Dumitrachi Turnavitu și un Dobre din Arvanitohori, pe care cel d'întâiu îl învinuia că nu s'a îngrijit de o „ladă cu amaneturi" pe care el, Dumitrachi, i-o dăduse în pază cînd a fost să treacă Dunărea cu Mavrogheni. S'a crezut întâiu că lada ar fi fost luată „între avutul răposatului Domn". În fapt vinovată era doar nevasta lui Dobre, care a descuiat lada în casa ei „și a sfeterisit-o" [1]. Pricina dovedește un lucru: că Turnavitu nu mai era turburat de niciun fel de prigoniri și-și vedea în liniște de treburile sale [2], nesfiindu-se la nevoie să-și înfrunte protivnicii. Nutria chiar năzuințe superioare, odată ce-l vedem intrînd în legături cu reprezintanții diplomatici de pe lîngă Poartă ai tinerei Republici francese, cu ajutorul cărora doria să-și creeze o altă situație.

Orientarea spre Franța liberală a Grecilor raiale din Principate și de aiurea, după eșecul politicei rusofile, este un punct bine cunoscut în istoria politică și culturală a anilor '90 ai veacului, cînd, de altfel, „duhul franțozesc" pătrunsese și într'o bună parte din boierimea și negustorimea românească, ba se ridica une ori până la Domni, cari n'aveau de ce să se simtă, ca monarhii Apusului, solidari cu soarta nefericită a Bourbonilor [3].

---

[1] *Ibid.*, VI, pp. 568, 579. Cf. *Ibid.*, p. 810, unde, în legătură cu același proces, se constată prezența lui Turnavitu în țară, de unde cu siguranță pleca dese ori pentru nevoile negoțului.

[2] Între care însemnăm căsăriile; vezi V. A. Urechiă, o. c., VII, p. 555. Cf. și volumul IV, p. 159. Pentru afaceri bănești cu un Dima Delibașa, volumul VI, p. 437.

[3] Cf. Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I², p. 93, nr. 163 (Hortolan către Descorches, București, 15 Oct. 1793). Hortolan e primit deosebit de bine de Moruzi, al cărui „caractère républicain nous fit bientôt laisser toutes cérémonies". Pentru raialele din București, v. *ibid.*, p. 94: „Presque tous les négociants de Janina et d'Albanie, établis ici, sont des sans-culottes. Ils ont traduit les Droits de l'Homme; tous le savent par coeur". Vezi și V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, VII, p. 243. Pentru caracterisarea generală a epocei, cf. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, X, ed. a 3-a, București (1930), pp. 215-29.

www.dacoromanica.ro

Pentru a rămînea numai la figurile evocate pănă acum, ajunge să amintim că Rigas, întors încă din 1791 de la Viena și — după cît se pare — o bucată de vreme dragoman pe lîngă agenția consulară francesă în Țara-Românească [1], adîncește cultura franceză, pe care o va face cunoscută compatrioților săi prin traduceri și, mai ales, se pătrunde de spiritul marei Revoluții, care se va recunoaște în toată activitatea sa viitoare.

Iar, ceva mai tîrziu, un prieten al poetului din Velestini, unul din frații Puliu, de la Viena, trimete în București, unde erau, de sigur, foarte căutate, un număr de cărți franceze de conținut revoluționar și ateu, care atrag atenția bănuitoare a lui Merkelius, consulul austriac din București și o cerere de oprire a desfacerii lor din partea Domnului, Ipsilanti [2].

Turnavitu, prin firea și ocupațiile sale, se deosebia mult de Rigas, și ideile zise generoase venite din Apus n'au găsit, se pare, niciodată un ecou puternic în spiritul său [3].

Totuși îl vedem și pe el înclinînd către lumea franceză. Într'o scrisoare a prietenului său Hortolan, negustor stabilit o vreme în București, cu data de 15 Octombre 1793, adresată ambasadorului Republicei francese la Constantinopol, Marie Descorches, se vorbește de *Tournovik*, cu care Descorches era în co-

---

[1] Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, pp. 168-(9). (Brechet către Bernadotte, Triest, 11 Februar 1798).

[2] Hurmuzaki, *Documente*, XIX[1], pp. 814-6, nl. 748 și p. 821, nl. 753 (Merkelius către Thugut, București, 5 Februar și 1-iu April 1797). La pp. 815-6: „Catalog von Büchern". V. și N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, III, partea 1-a, pp. 40-1 și n. 1. Venit în țară la sfîrșitul lui 1796, „Publio Marquides Pulio" aducea cu sine o sumă de cărți franceze licențioase sau revoluționare, care s'au răspîndit repede printre boieri, Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 814-5. Are legături și cu revoluționarii poloni din București; *ibid.*, p. 821.

Frații Marchides Pulio, tipografi la Viena, ale căror legături cu Rigas sînt bine cunoscute, au tipărit cîntecele și manifestele revoluționare ale poetului, fapt pentru care în 1798 li s'a închis tiparnița, iar ei au fost expulsați din Austria și țările Coroanei; A. Papadopulos-Vretos, Νεοελληνικὴ φιλολογία, II, pp. 323-4. Pentru frații Pulio, v. Per. Papahagi, *Scriitori aromîni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, București 1909, pp. 49-51, unde se utilisează și Papadopulos-Vretos, *l. c.*

[3] Caracterisarea lui Turnavitu de către G. Ionnescu-Gion, *Cîteva pagini din Istoria Fanarioților în Rominia*, în *Revista nouă*, I (1888), pp. 227-8, și *Bucureștii în timpul Revoluției franceze*, *ibid.*, III (1890) p. 345, după care Turnavitu era un exaltat și un înfierbîntat visionar politic, nu se sprijine pe nimic.

www.dacoromanica.ro

respondență și care cere ambasadorului o nouă patentă, de sigur pentru lărgirea atribuțiilor sale în Țara-Românească, pentru că ni se arată că acea veche îl represinta ca factor al caselor de comerț francese din Adrianopol, ceia ce i se părea probabil neîndestulător [1].

Ca principal agent al Franciei în părțile noastre îl va găsi, doi ani mai tîrziu, primul agent consular frances la București, gălăgiosul „tribun" și republicanul suspectat Émile Gaudin, fost al doilea secretar al lui Descorches la Constantinopol [2], unde va fi cunoscut bine lumea grecească, el însuși căsătorit cu o Grecoaică din Naxos [3] și încercînd să cîștige simpatii printre Greci, din primele zile ale sosirii sale în București [4].

Pentru Gaudin, Turnavitu, „notre principal agent dans ces contrées", era un om bogat, foarte devotat Franciei și foarte prețuit de Pasvantoglu. La o împăcare între rebelul de la Vidin și Poartă, la care ar fi contribuit și Gaudin, Turnavitu a fost mijlocitorul [5], și lucrul trebuie crezut, pentru că mai tîrziu, cum se va vedea, tot la Turnavitu va apela și Alexandru Ipsilanti, cînd va fi vorba de tratat cu același neliniștit vecin.

Împăcarea de care am pomenit e următoare campaniei din iarna lui 1795, împotriva lui Pasvan. Încă de la 10 Ianuar 1796, se răspîndește zvonul că rebelul a fost iertat de Poartă, însă numai către sfîrșitul lui Februar faptul e împlinit [6].

Întîmplările care precedaseră această pace trecătoare îl arătaseră însă pe Turnavitu ca priceput negustor și om de încredere, de astă dată al lui Alexandru Moruzi.

Pentru nevoile trupelor turcești se clădesc în 1793 magasii de cereale la Silistra și Rusciuc, supt supravegherea lui Turnavitu [7],

[1] Scrisoare citată a lui Hortolan, Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I [2], p. 95, nl. 163.

[2] Hurmuzaki, *l. c.*, p. 133, nl. 206, din Constantinopol, 19 Novembre 1795.

[3] Legrand-Lambros, *l. c.*, pp. 54-(5).

[4] Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 751, nl. 655 (Gaudi către Internunțiu, București, 12 Septembre 1795). Gaudin a sosit în București la 5 Septembre și „er bewirbt sich die Griechen und Bojaren zu gewinnen".

[5] Émile Gaudin. *Du soulèvement des nations chrétiennes*, p. 21, nota.

[6] Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 762, nr. 681 (Merkelius către Comanda generală din Ardeal, București, 10 Ianuar 1796), *ibid.*, p. 765, nl. 686 (același către aceiaș, București, 25 Februar 1796). Cf. și Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I [2], p. 137, nl. 212.

[7] Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 643, nl. 538 (Merkelius către Cobenzl, București, 3 April 1793).

www.dacoromanica.ro

care cunoștea probabil bine malul drept al Dunării, fiindcă și mai tîrziu îl găsim utilisat de Domn în aceleași meleaguri. Astfel la 2 Novembre 1795, Merkelius vestește Comanda generală din Ardeal că Moruzi l-a însărcinat pe Dumitrachi cu procurarea din Bulgaria a quantumului de grîne cu care era îndatorată Porții Țara-Românească [1]. La 10 Ianuar 1796, Turnavitu se întorsese la București, — după spusele lui Merkelius —, arătînd că „magaziile ridicate cîndva de el au fost umplute, după cum primise porunca[2]. In sfîrșit, la 18 Ianuar, același an, aflăm că cea mai mare parte din proviantul strîns de el la Rusciuc a luat drumul Constantinopolului [3].

Turnavitu știuse să cîștige încrederea lui Moruzi; nu i-a fost greu s'o dobîndească și pe aceia a urmașului său Ipsilanti, care avea să-l folosească în acelaș fel ca Moruzi, trimeținduli și el la Vidin să trateze cu Pasvan. Timpul cel mai potrivit a fost socotit toamna lui 1797. Aianul, care-și întinsese stăpânirea pe o bună parte din Bulgaria și izbutise să înfrunte expedițiile pornite împotriva lui, îngrijora serios Poarta și la Stambul se încearcă o apropiere de rebel pe calea concesiilor. Ipsilanti e încunoștiințat de noile vederi ale Stăpânirii și recurge pentru discuții cu Pasvan, iarăș la Turnavitu, care și pleacă la Vidin în 17 Octombre, după ce l-a vestit de misiunea sa pe Merkelius „ca pe o veche cunoștință“ și în cea mai mare taină [4].

Roadele stăruințelor lui Turnavitu nu le cunoaștem. Atenția agenților consulari, de la care aflăm atîtea întîmplări de samă ale țerii va fi atîntită în curînd asupra unui început de conflict între Pasvantoglu și Ipsilanti: e vorba de ciudata afacere Hagi-Hasseky, fostul comandant al Nicopolei, prins și ucis de Pasvan și al cărui avut s'a crezut o clipă că ar fi fost reținut de Domnul țerii. Va fi nevoie și de trimiterea unui alt om de încredere al lui Ipsilanti, serdarul Iancu, pentru potolirea lucrurilor [5].

[1] *Ibid.*, p. 756, nl. 672.

[2] *Ibid.*, p. 762, nl. 681.

[3] *Ibid.*, p. 763, nl. 683.

[4] Hurmuzaki, *l. c.* p, 847, nl. 779 (Merkelius către Thugut, București 18 Octombre 1797).

[5] Pentru afacerea Hagi-Hasseky, v. Naum Rimniceanu, în C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 263; Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I [3], p. 475, nr. 106 (Carra St.-Cyr către ministrul Afacerilor Străine, București, 19 Novembre 1797); *o. c.*,

www.dacoromanica.ro

Nu mult, însă, și Domnul „alb ca oaia" părăsește pentru totdeauna Țara-Românească. În locul său e orînduit Domn dragomanul lui Capudan-Pașa, Constantin Hangerli, care, ca dușman personal al răposatului Mavrogheni [1], nu venia firește prevenit în favoarea Turnavitului. Între timp, Rigas e prins la Triest. Ancheta asupra așa-zisului complot se începe la Viena. Grele bănuieli încep să apese și asupra lui Dumitrachi. De și resultatele cercetărilor poliției austriace nu se cunosc încă, totuși dovezi împotriva lui Turnavitu, — probabil mai mult în sensul legăturilor lui suspecte cu Pasvantoglu — se string, poate chiar de oamenii Domnului; altfel nu ni-am putea lămuri lipsa de îndurare pe care a găsit-o peste puțin nefericitul negustor la Stambul. Fapt este că acesta, după o întrevedere cu Hangerli, care pare să fi fost cordială, se lasă convins de Domn să plece la Constantinopol. Ca să risipească orice bănuieli, Hangerli, — după spusele lui Flury —, îi dă în arendă ocnele țării, făgăduindu-i pentru la întoarcere și alte semne ale bunăvoinții sale [2]!

Plecarea lui Turnavitu se petrece la sfîrșitul lui Ianuar sau începutul lui Februar 1798. La 10 Februar, Dumitrachi, aflător acum la Constantinopol, fusese aruncat în temniță, — în urma unor misive ale lui Hangerli către Capudan-Pașa, — după informațiile lui Mouradgea d'Ohsson [3]. Pănă la 18 ale lunii, cînd Flury își trimete raportul arătat mai sus, Turnavitu, învinuit în fața lumii de legături cu Pasvan, — pe care singur nu le tăgăduia, odată ce fuseseră cunoscute și folosite de Poarta însăși, — e gîtuit, după trei zile de chinuri groaznice [4]. Odată cu el a fost executat și unul din cele mai temute ajutoare ale lui Pasvan, Siricoglu,

---

XIX[1], pp. 852-3, nr. 784 (Merkelius către Herbert Rathkeal, București, 17 Novembre 1797) și *ibid.*, pp. 855-6, nr. 786 (Merkelius către Thugut, București, 27 Novembre 1797).

[1] Cf. [Th. Hope], *Anastase ou mémoires d'un Grec*, Paris 1820, II, p. 145.

[2] Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I[3], p. 493, nr. 121 (Flury către Talleyrand, București, 18 Februar 1798) Flury crede că manevra lui Hangerli era determinată de faptul că Domnul „croyait voir en lui un rival ambitieux".

[3] N. Iorga, *Documente Callimachi*, II, pp. 655-6, nr. 50 (Mouradgea d'Ohsson către Ministeriu, 10 Februar 1798). După Mouradgea, bogatul negustor valah *(sic)* al cărui nume ni-l dă era protejatul Franciei de pe vremea lui Choiseul-Gouffier; acum venise ca trimes secret pe lîngă Dubayet.

[4] Flury, în raportul citat la n. 2.

www.dacoromanica.ro

care bîntuise, cu puțin înainte, Dobrogea pînă la Mangalia [1].

Știrea morții neașteptate și silnice a Turnavitului se răspîndește pretutindeni cu iuțeală [2]. Cînd, peste cîteva luni, egumenul mănăstirii Mărgineni se plînge Domnului că nu aflase de moartea lui Dumitrachi, pentru a se folosi de dreptul de protimisis al mănăstirii, cînd s'a scos la mezat via de la Țintea a răposatului, Hangerlî îi răspunde, certîndu-l: „...nu poți zice că n'ai știut de ce moarte au dat Turnavitul, fiindcă de sfîrșitul lui este pliroforie și prin alte țeri, nu numai aici, în Țara-Românească, cum și în ce chip a fost întîmplarea morții sale...“ [3].

Firește că, printre cei d'întăiu a prins de veste Pasvan de uciderea prietenului său prețuit. După știrile pe care le avea Flury, Hangerlî temîndu-se de rebel, îi scrie, încercînd să risipească zvonurile, prea întemeiate, privitoare la amestecul său în pregătirea sfîrșitului lui Turnavitu. Adevărul se știa însă la Vidin ca și pretutindeni, și Pasvan, nespus de lovit de pierderea încercată, acopere pe Hangerlî cu cele mai urîte ocări, în fața trimesului domnesc la Vidin, și-l amenință că-i va cotropi țara. Și, într'adevăr, continuă Flury, antartul, „care pînă acum și din considerație pentru prietenul său cruțase Țara-Românească“, trece Dunărea, arde cîteva sate și pune în primejdie Craiova [4].

---

[1] Νέος Ἑλληνομνήμων, XXI (1927), p. 166 (Ἔρευναι ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις, etc.), nl. 6, 24 Februar 1798. Asupra lui Siricoglu, v. Hurmuzaki, *Documente*, XIX [1], p. 845, nl. 776 și p. 863, nl. 795: două rapoarte ale lui Merkelius din București, 28 Septembre și 31 Decembre 1797.

[2] În afară de rapoartele menționate, vezi și în N. Iorga, *o. c.*, II, p. 602, n. 1, un raport saxon din 24 Februar, după care, „Ternaviti“, altă dată supt protecția Franciei, fusese întrebuințat și de Ruși (?). Cf. *ibid.*, p. 602 (Van Dedem către State, 4 April 1798) Van Dedem crede că Turnavitu venise cu o solie de Pace – supt unele condiții – din partea lui Pasvantoglu. Ambele rapoarte sînt din Constantinopol.

[3] V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, 7, p. 554. Răspunsul lui Hangerlî e din 28 Octomvrie st. v. 1798.

[4] Flury, raportul citat, Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.*, I [3], p. 493. Se pare că sentimentele de amărăciune și indignare ale lui Pasvan au fost împărtășite și de mulți de-ai noștri, cari vedeau în Turnavit un nevinovat perit prin viclenia Domnului. Moartea tot așa de silnică a lui Hangerlî apare unora ca o dreaptă pedeapsă pentru purtarea lui nerușinată. Un poet anonim, citat de V. A. Urechia, *l. c.*, p. 553, care a povestit în versuri moartea lui Hangerlî, îl apostrofează pe Domn:

Vezi a singelui vărsare
Cum făcu la cer strigare, etc.

www.dacoromanica.ro

Între timp, cercetările duse la Triest și la Viena făceau să se întărească părerea că Grecii arestați în Austria își aveau complici și la noi. Internunțiul cesaro-crăiesc din Constantinopol atrage atenția lui Merkelius asupra hîrtiilor rămase de la „faimosul" Dumitrachi Turnavitu. Privitor la aceste hîrtii, internunțiul vorbise și cu un Ban (?). Hanzery (= Hangerlì), din Constantinopol, rudă cu Domnul, care se alătură ideii unor cercetări în ce privește lucrurile răposatului Turnavitu. Merkelius e dar rugat să intervină pe lîngă Vodă-Hangerlì pentru a se lua în cercetare scrisorile lăsate, mai ales corespondența pe care o ținea cu fratele său din Triest [1]. În aceiași zi—24 Februar 1798—, internunțiul Herbert Rathkeal scrie și la Viena, suggerind o examinare precaută și discretă a scriptelor fratelui din Triest al lui Turnavitu, care ar putea da indicații prețioase, chiar dacă acela „poate nu e vinovat [2]". La 10 Martie, în sfîrșit, Rathkeal arată Ministerului din Viena că Merkelius a fost din nou făcut atent asupra hîrtiilor răposatului, și se bucură de acest prilej pentru a indica pe Émile Gaudin ca pe unul care trebuie să cunoască „fondul complotului și legăturile dintre principalii vinovați [3]".

Cercetările în lucrurile lăsate de Turnavitu se fac abia în April, cînd Hangerlì primise poruncă scrisă de la Vizir în această privință. În pitacul din 7 April 1798, Domnul, pomenind de mehtupul Vizirului, arată că Turnavitu „s'a găsit a avea corespondență la Vghena *(sic)*, cu făcătorii de manifesturi asupra prealuminatei Porți", și deci el, Hangerlì, a dat poruncă să se caute printre scrisori „acele corespondenții și cîte de acel fel de corespondenții s'au găsit între scrisorile lui, acelea numai deosebindu-se le-au luat Domnia". Celelalte scrisori și hîrtii de valoare rămîn pe sama unei epitropii speciale, orînduite de Domn, căreia i se dă în grijă să lămurească starea averii mișcătoare sau nemișcătoare a răposatului — se vorbește de partea Turnavitului în „alișverișul cășăriilor sau altor tovărășii" — ca să se plătească datoriile din „ce se va alege". În primul rînd trebuie plătiți banii domnești, 3.100 de taleri, luați de Turnavit din Vistierie pentru a-i da la Țarigrad unui Ismail-Aga [4], „și nu i-au dat", și apoi cei

[1] Legrand-Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, pp. 44-5, no. 10.
[2] *Ibid.*, pp. 48-9, no. 11.
[3] *Ibid.*, pp. 52-3, 54-5, no. 13.
[4] De sigur acel turnagiu, rînduit împreună cu un derviș-aga, de Mavrogheni,

www.dacoromanica.ro

datorați boierilor caimacami, care-i dăduseră 1.400 de taleri pe o poliță. Toți acești bani îi fuseseră de sigur înminați în preziua ultimei călătorii la Constantinopol, tot ca să nu bănuiască ce cursă i se întindea! Epitropia mai avea să se pună în legătură cu frații răposatului, ca să vadă dacă vor să primească succesiunea supt beneficiu de inventariu [1]. Frații nu s'au învoit, și averea e scoasă la mezat, după ce sosise de la Poartă „poruncă împărătească", în acest sens [2].

La cea mai mare parte di averea nemișcătoare a lui Turnavitu a rivnit însăși soția lui Hangerli, Doamna Ruxandra, fiica lui Alexandru Ghica, cu treizeci de ani în urmă Domn și el al Țării-Românești. Condica de sineturi a Doamnei, din care se vede cu cît a izbutit să-și mărească avutul în trecătoarea Domnie a soțului ei, cuprinde și actele prin care a intrat în posesia cîtorva din acareturile lui Dumitrachi și astfel aflăm de proprietăți ale răposatului, necunoscute altfel [3].

Întâiu se vinde la mezat via de la Văcărești, pe locul mănăstirii Radu-Vodă — sînt 13 pogoane și 10 prăjini, cu casă, heleșteiaș în vale, cișmeluță de zid și alte *namestii* — și se adjudecă pe 2.093 taleri Hatmanului Costachi, „carele în urmă însuși proereticos aducînd pe frații Turnavitului le-au dat protimisis cu această sumă de bani de vor să cumpere pe sama lor via și ei au răspuns că nu le trebuiește" (fol. 107-107 v°, no. 7, la 8 Iulie 1798). Via e vîndută de Costachi — omul Doamnei Ruxandra, utilisat, cum se va vedea, și la celelalte mezaturi, — Doamnei, pentru 2.100 taleri (fol. 109-109 v°, no. 10, la 4 Septembre 1798). Fiindcă era însă pe loc mănăstiresc, Doamna Ruxandra dă mănăstirii Radu-Vodă „o prăvălie înăuntru Bucureștilor, cu locul de supt dînsa, ce iaste în locul curții Pușcării" (fol. 107 v°-108, no. 8, la 4 Septembre 1798).

In aceiași vreme se strigă la mezat și „o fabrică de fidea cu *ergalii* de aramă și de lemn și cu puțină vie pe locul mănăstirii

---

pe la începutul războiului cu Austriecii, „să judece pricinile țerii", la Craiova, Dionisie Eclesiarhul, *Cronograf*, în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente*, II, p. 176. Cf. V. A. Urechia, *Istoria Rominilor*, IV, p. 456.

[1] *Ibid.*, VII, pp. 554-5.

[2] *Ibid.*, p. 554.

[3] Ms. rom., 260 al Academiei Romîne; vezi I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, 1, pp. 572-80, no. 260.

www.dacoromanica.ro

Radului-Vodă, cu *otaştină* de la una sută vedre cinci". E luată tot de Costachi, pentru 274 taleri (fol. 110 v⁰-111, no. 12, la 8 Iulie 1798) şi trecută Doamnei Ruxandra, pentru 280 taleri (fol. 111, no. 13, la 23 Septembre 1798).

În sfirşit via de la Ţintea, din *sud* Prahova, a Turnavitului, intrată mai cu greu în stăpinirea „casei Doamnei Ruxandra", e scoasă şi ea la vînzare.

Fiindcă intinderea viei şi felul acareturilor de pe cuprinsul ei nu se cunoşteau cu de-amăruntul, Hangerli poruncise să se orinduiască „boierinaşi la faţa locului, să facă măsurătoare", şi apoi să se facă strigare la mezat şi la Ţintea care, aceasta, n'a dat niciun resultat. În August 1798, Domnul primeşte carte isprăvnicească, iscălită de Păharnicii Alexandru Cocorăscu şi Iordachi Cantacuzino, după care via măsură cincisprezece pogoane jumătate de pămint lucrat şi două de *obraţie*, pe care se afla gospodăria, alcătuită din „casăle cu trei odăi sus, o cămară cu două pridvoare" şi cu beciurile de dedesupt, o pivniţă de zid cu şopron, o casă şindrilită lingă vie, un grajd şi alte două şoproane (fol. 106-106 v⁰, no. 6). Dacă mezatul de la Ţintea n'a avut căutare, strigările de la Bucureşti şi-au atins ţinta. În anaforaua din Septembre, a starostelui Panait Ţigară, se arată Domnului cum s'a strigat pentru via Turnavitului „mai bine de patru luni şi jumătate", şi, „*artărdisind* muşterii după obiceiu", s'a ajuns, cu acelaşi Hatman Costachi, la tal. 2092,60, pe sama căruia „s'au şi *haraciladisit* mezatu aceştii vii" (fol. 105-105 v⁰, no. 4). Peste cîteva zile — la 18 Septembre 1798 — „luminata Doamnă" pune mina şi pe această vie, după cea din Bucureşti, cumpărînd-o de la Costachi pentru 2.100 de taleri (fol. 105 v⁰-106, no. 5); Hatmanul arată că o cumpărase şi el la mezatul domnesc, „făcut lucrurilor lui Dumitrache Turnavitul pentru multele datorii cu care s'au aflat datoru, atăt aici, căt şi la obraze în Ţarigrad" (fol. 106).

Asupra viei de la Ţintea avea însă drept de protimisis mănăstirea prahoveană Mărgineni. Egumenul plîngindu-se lui Vodă că s'au atins interesele mănăstirii, neştiutoare de mezat, Hangerli îi răspunde supărat că, timp de trei luni, cît au ţinut strigările, n'a avut nimic de spus asupra viei [1]. Starețul nu s'a dat bătut; se pare că a şi chemat în judecată pe Doamnă [2]. Lucrurile s'au

[1] Vezi mai sus, p. 367 şi no. 3.
[2] V. A. Urechiă, *l. c.*, p. 243, n. 4.

www.dacoromanica.ro

împăcat totuși. Cîteva zile mai tîrziu, — în Novembre 1798, — mănăstirea primește în locul viei, cu titlul de schimb, un loc de trei stînjeni al Doamnei Ruxandra, lîngă Curtea Veche, în București (fol. 111-111v°, no. 14).

Datoriile lăsate de Turnavitu pretutindeni erau însemnate; la stingerea lor au mers talerii strînși la mezat, după ce s'au scos întăiu banii domnești și boierești. Dumitrachi se împrumutase pe unde putuse și pusese zălog parte din proprietățile sale. Astfel via de la Văcărești, ajunsă, cum am văzut, în stăpînirea Doamnei lui Hangerli, fusese zălogită pentru 5.000 de groși, luați cu dobîndă de Turnavitu, în August 1797: alături de vie se amanetase și o prăvălie de la „poarta de sus". Vînzarea amaneturilor dăduse la un loc 3.963 taleri, de cari se ocupă un „Andr. Gaudin, Bestelter der Gläubiger", la 29 Septembre 1798 (Condica de sineturi, fol. 108v°, no. 9).

Averea lăsată de Turnavitu va fi fost totuși destul de mare ca să se poată împlini toate aceste datorii, la care se mai adaugă una și mai mare: 25.000 taleri, luați cu zapis de la un Frances, bani cari vor fi dați de starostele negustorilor, după porunca lui Hangerli, care-i cere în același pitac să stringă „toți banii ce s'au prins din avutul Turnavitului" și să facă arătare Domniei ce sumă s'a adunat, „ca să-ți poruncim unde să-i dai" [1].

Poruncile Domnului sînt din Novembre 1798. Ecourile trezite în jurul acestui neobișnuit proces politic următor unei uciderî fără judecată încep să se stingă, în aceste zile turburi cînd steaua lui Hangerli însuși stătea să apună.

Pricina adevărată a peirii Turnavitului rămîne însă, — și în urma celor desvăluite după moartea sa, — nedeslușită. I se puteau pune, firește, multe în sarcină. Nu știm însă ce a provocat neașteptata și sîngeroasa hotărîre a Porții, din Februar 1798.

Prietenia cu Pasvantoglu era cunoscută de mult și folosită, — cum am văzut —, de Poarta însăși, sau de Domnii țerii. Legături suspecte cu Rigas și conspiratorii din Austria se descopăr, sau măcar se cunosc mai deplin, abia după moartea lui. Va fi con-

[1] V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, VII, p. 555. Pitacul e din 14 Novembre 1798. La început Poarta se opusese, prin firman, să se achite datoria supusului frances din banii de la mezat; v. *ibid.*, p. 243, n. 4.

www.dacoromanica.ro

tribuit, negreşit, politica francesă dusă de Turnavitu, într'o vreme cînd „duhul franţozesc" era socotit atît de primejdios la Stambul şi cînd înseşi relaţiile politice ale Republicii cu Poarta nu mai erau mulţămitoare [1]. Va fi tras în cumpănă, mai ales, teama lui Hangerlî de cel ce i se părea a fi un rival ambiţios, cum ne informa Flury [2]. Oricum, ni lipsesc toate elementele pentru a judeca un sfîrşit care se potriveşte totuşi uneia din cele mai aventuroase vieţi din cîte cunoscuseră Bucureştii vremii aceleia [3].

Legăturile cu entusiaştii luptători pentru libertate, întemniţaţi la Viena, aruncă o lumină frumoasă asupra vieţii puternicului negustor bucureştean, care, covîrşit de preocupări materiale, nu uita, cu toate acestea, de năzuinţile neamului său nefericit.

Mişcarea simpatrioţilor din jurul lui Rigas, pe care poate a ajutat-o şi el cu banii săi, nu era sortită unei izbînzi răpezi şi uşoare. Turnavitu e omorît în Februar; în Iunie 1798, Rigas şi cîţiva tovarăşi ai săi erau ucişi la Belgrad, şi causa grecească părea pentru multă vreme pierdută.

Alexandru Elian.

Tablele cerate şi aurul din Ardeal

La sfîrşitul veacului trecut archeologul ungur Teglás, interpretînd greşit un text juridic din tablele cerate aflate la Roşia [4], a susţinut că o parte din minele din Dacia erau proprietatea particularilor. Greşita interpretare a pătruns în *Istoria Românilor* a lui A. D. Xenopol [5], care resumă fals textul contractului încheiat în-

---

[1] Cf. V. A. Urechia, *l. c.*, p. 243, unde simpatiile pentru Franţa sînt socotite pricina pierderii lui Turnavitu. Urechiă greşeşte însă cînd crede că Dumitrachi „corespundea în secret cu Francesii din Viena" sau cînd susţine că acesta a *fugit* din Bucureşti (probabil: spre Constantinopol). Am văzut cum stau de fapt lucrurile.

[2] V. mai sus, p. 366, n. 2.

[3] Turnavitu a lăsat şi urmaşi. Cf. I. Ionnescu-Gion, *Cîteva pagini*, în *Revista nouă*, I (1888), p. 277, n. 86, şi C. Gane, *Trecute vieţi de Doamne şi Domniţe*, II, Bucureşti 1935, p. 194, n. 1, care-l arată pe Barbu Păltineanu strănepot al lui Dumitrachi.

[4] Tot aşa şi Goos, în *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, Sibiiu 1876, p. 125; Jung, *Römer und Romanen*, pp. 33-4 *[N. I.]*.

[5] I, p. 194.

www.dacoromanica.ro

tre Memmius Asclepi și Aurelius Adiutor și greșește cînd afirmă că acest contract ar fi un contract de închiriere. Greșeala este atît de evidentă și atît de enormă, încît ai impresia că nici A. D. Xenopol, nici d. C. C. Giurescu [1] n'au văzut și n'au cetit textul original, care este următorul: „Macrino et Celso cos. XIII Kal. Iunias. Flavius Secundinus rogatus a Memmio Asclepi, quia se litteras scire negavit, it quod dixit se locasse et locavit operas suas opere aurario Aurelio Adjutori ex hac die in idus Novembres proximas denariis septaginta liberisque. Mercedem per tempora accipere debebit. Suas operas sanas valentes edere debebit conductori supra scripto. Quod si invito conductore recedere aut cessare voluerit, dare debebit in dies singulos H. S. V. sestertios quinque numeratus... c... quod si fluor impederit, pro rata computare debebit. Conductor si tempore peracto mercedem solvendi moram fecerit, eadem poena tenebitur exceptis cessatis tribus. Actum Immenoso maiori, Titus Beussantis qui et Bradua, Socratio Socrationis, Memmius Asclepi".

În traducere: „În vremea consulatului lui Macrinus și Celsius, în ziua de 13 calendele lui Iunie (20 Maiu 164 d. H.). Am scris eu, Flavius Secundinus, fiind rugat de Memmius al lui Asclepius, pentru că el a negat că ar cunoaște scrisul. El a zis că s'a năimit lui Aurelius Adiutor și i-a închiriat munca brațelor sale și a copiilor săi la lucrările de aurărit, din ziua de azi până la proximele ide ale lui Novembre (13 Novembre 164) pentru 70 de dinari. Simbria va trebui să o primească la timp. Va trebui să dea stăpînului menționat mai sus muncă sănătoasă și solidă. Și, dacă ar voi să se retragă sau să înceteze munca fără voia stăpînului, va trebui să dea de fiecare zi cîte 5 sesterții în numerar. Iar, dacă va pătrunde apa (în mină), va trebui să socotească potrivit cu partea aceasta (textul fiind mutilat, nici traducerea nu e clară). Dacă stăpînul va întîrzia să-i plătească simbria pe timpul muncit, va fi legat cu aceiași pedeapsă (nu se știe precis ce vrea să spună expresia: exceptis cessatis tribus). Făcut la Immenosum Maior. Titus al lui Beussant zis și Bradua, Socratio al lui Socration, Memmius al lui Asclepius".

Jurisprudența romană distinge trei contracte de locație: 1. Locatio rei, contract de închiriere, 2. locatio operarum, contract de

[1] *Ist. Românilor*, I, p. 136.

www.dacoromanica.ro

serviciu și 3. locatio operis faciendi, contract de întreprindere (Cătuneanu, *Curs de Drept Roman*, p. 354).

Orice om care cunoaște cît de puțin dreptul roman se poate ușor convinge că și contractul acesta nu este un contract de închiriere, ci un simplu contract de serviciu.

În text se spune: „Dixit se locasse et locavit operas suas opere aurario", „ a zis că s'a năimit și a închiriat munca brațelor sale la lucrarea de aurărit" și, mai departe: „suas operas sanas valentes edere debebit", „va trebui să dea muncă solidă". În text nici nu se vorbește despre „res" ; deci nici vorbă nu poate fi despre un contract de închiriare sau arendare, și greșeala pe care o comit aproape toți istoricii noștri este cu totul neexplicabilă, fiindcă, atît în literatura juridică străină, cît și în cea romînă, textul trebuie interpretat în unanimitate drept contract de serviciu.

Mommsen, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, pp. 943 și 944; Bruns, în *Fontes iuris Romani antiqui*, pp. 328 și 329 și în *Kleinere Schriften*, p. 45, unde zice textual: „ der Schuldner, ein einfacher Grubenarbeiter", și Karlowa, în *Römische Reichsgeschichte*, p. 798, constată în unanimitate că textul din tabula cerată este al unui contract de serviciu. În fine Girard, în *Textes de droit romain*, p. 860, și în *Manuel*, p. 381, nota 2, spune că: „il y a une *locatio operarum*, où l'ouvrier *locat operas suas* au capitaliste, à l'industriel qui l'emploie".

I. Peretz, în *Istoria dreptului roman*, vol. I, p. 270, de și nu se exprimă tocmai corect din punct de vedere al dreptului roman, spune că: „*res* închiriată este munca, *merces*, plata", deci este evident că și Peretz vede în contractul acesta un contract de serviciu, o *locatio operarum*.

Insist atît de mult asupra naturii contractului, invocînd mărturia celor mai savanți romaniști, fiindcă unii istorici romîni au acceptat părerea lipsită de orice temeiu juridic că aceste contracte din tablele cerate ar fi „locatio rei" și „res" închiriată ar fi mină de aur. Din această interpretare greșită se trag o mulțime de concluzii, care nu redau fidel viața economică a Daco-Romanilor, căci se afirmă greșit că tablele cerate din Transilvania fac dovadă că minele de aur din Dacia au stat în proprietate particulară și că acești proprietari de mine ar fi fost analfabeți.

Astfel, în *Istoria Romînilor* de A. D. Xenopol, la p. 184 din vol. I, se afirmă că: „Ni s'au păstrat anume în tabulele cerate

www.dacoromanica.ro

vre-o trei contracte de închiriere a unor gropi de aur, pe care acei ce le dau le numesc ale lor".

În *Viața economică a Daciei romane* de V. Christescu, în legătură cu minele din Dacia, la p. 27, se spune că: „noi credem că posesorii din tablele cerate pomenite sînt proprietari: alături de proprietatea imperială a mai existat și o mică proprietate privată", și, la p. 26, nota 3, că, „după datele tablelor noastre cerate, se poate că „operae aurariae" ar fi corespuns acelor „putei" în sens strîmt".

Toți acești autori înțeleg supt „operae" gropi de aur, mine, *aurifodine*.

În text se află expresia: „quas operas sanas valentes edere debebit... quod, si invito conductore recedere aut cessare voluerit..., dare debebit". Dacă textul ar trata despre o mină de aur, ar fi neînțeles; dacă însă supt „operae" se înțelege lucrul brațelor, el este clar, și evident că stăpânul apare îndrituit să ceară lucru bun, sănătos și solid și să pretindă că lucrătorul, minerul să nu înceteze lucrul.

Tot la această concluzie ajungem dacă analisăm textul: „quod si fluor impedierit, pro rata computare debebit", ceia ce înseamnă că, dacă „operae sanae", adecă lucrul brațelor, vor fi împiedecate de apă, care izvorăște din mină, pe timpul cît lucrătorul nu poate munci în mină, nu primește simbrie. Traducerea cuvîntului „operae" cu mină, aurofodină sau groapă de aur ni-ar da o frasă lipsită de orice înțeles.

La *locatio rei* riscul îl poartă locatarul, proprietarul. Principiul acesta se aplică fără nicio excepție, în toată vigoarea lui, și arendașul poate resilia unilateral contractul de locațiune, dacă este evident că lucrul închiriat sau arendat nu-i mai poate da usul convenit; poate resilia contractul, dacă mina se umple de apă și nu mai poate fi exploatată.

Cu totul alta este situația de drept, care ni se presintă la contractul de serviciu; la *locatio operarum*, riscul îl poartă stăpînul: „qui operas suas locavit totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit quominus operas praestat", spune renumitul jurisprudent roman Paulus și, tocmai pentru a exclude această posibilitate, adecă tocmai pentru ca în cas fortuit stăpânul să nu plătească simbria, contractul spune juridicește corect: „quod si fluor impedierit, pro rata computare debebit". Dacă, deci, condiția aceasta este la locul ei în un contract *locatio operarum*, de ser-

www.dacoromanica.ro

viciu, ea este irațională într'un contract de *locatio rei*, de arendare. Singură expresia aceasta e de ajuns ca să ne convingă că textul este al unui contract de *locatio operarum*, de serviciu.

Cu toată claritatea textelor din contractele de serviciu, Téglas Gábor, după ce redă textul latin al unei table cerate și citează lucrarea lui Henric Finaly, făcea următoarele constatări: „iată că Memmius, fiul lui Asclepius, dă în arendă pentru 70 de denari o mină (*operas suas*) indicată de a sa, de la 20 Maiu 164 d. H. până la 13 Novembre ale aceluiași an, adecă exact pe-o jumătate de an, lui Aurelius, fiul lui Adiutor". Téglas Gábor ridică astfel pe un simplu minier la rangul de proprietar de mine. El face acest lucru ca să poată trage conclusia, scumpă inimii lui, că proprietarii de mine, *peregrini* analfabeți, n'au putut pune base solide unei culturi și civilisații romane, care să persevereze în Dacia până în zilele noastre, că deci poporul român nu este de origine romană și cu atât mai puțin autohton.

Este inutil să reproduc toate conclusiile pe care le pune Téglas și care își au originea în greșita interpretare a textului de mai sus.

Greșeala aceasta, pe care o comit aproape toți istoricii noștri, se poate explica din împrejurarea că până mai ieri minele din Dacia și mai ales cele din Transilvania, ajunse supt stăpînire străină, ne interesau prea puțin. Azi însă situația s'a schimbat. În învățămîntul superior avem o secție care se ocupă exclusiv cu studiul minelor; deci se impune să cunoaștem bine istoria lor pentru desăvîrșirea educației speciale a tinerilor ingineri de mine. Pe lîngă acest interes special mai avem și un alt interes, de ordin general, pur istoric național.

În timpul mai recent, toate cercetările din domeniul activității omenești în basinul Dunării confirmă continuitatea poporului romîn în Dacia, și de la regula aceasta generală nu poate face excepție nici istoria minelor. Cunoștințile mai mult decît sumare pe care ni le dă recenta „Istorie a Romînilor" de d. C. Giurescu despre viața economică din Dacia nu mai sînt suficiente.

Köleseri, în: *Auraria Romano-Dacica*, apărută la anul 1780, în care se publică și o hartă a Olteniei din anul 1720, spune, la cap. I, 25: „Nihil quippe a Romanis omissum, nil intentatum, quod metallis eruendis conduceret. Ideo ad colendas metallifodinas, tractanda metallica, loturam cumprimis auri, fodinali labore faciliorem, multa millia hominum adigebant, aliis mercede con-

www.dacoromanica.ro

ductis, pluribus ad metalla, et in metallum damnatis, quemadmodum in Valachia Romanorum consuetudinum in variis vitae praxibus adhucdum tenaci, poenae modus damnari ad salisfodinas, continuato usu superest".

În cap. I, 28, vorbind despre mai multe localități din Munții Apuseni, zice: „Perpende... metallicos labores, qui plus romanae industriae vestigia quam modernae culturae indicia ostendunt" iar, la cap. II, 18: „sufficiat tamen pro instituto id solum ostendisse: aurariarum culturam in tantum floruisse in Dacia, ut eadem hodie adhuc laboris continuatio, vix innovata, supersit; contra multum ab eorum industriosa remiserit sedulitate".

La Plinius, *Historia Naturalis*, XXXIV: „Hic voce ictuque repente operarios revocari iubet" (cînd lucrările pentru spargerea pietrei erau terminate se da de știre minierilor în modul acesta; în cap. II, nota 36, Kőleseri explică expresia „ictu repente" astfel: „tales sunt Valachorum de templorum et turrium lateribus penduli asseres abietini, vel laminae ferreae catenis suspensae, quibus, ordinato ictu pulsatis, loco campanarum signum datur tempus sacrorum adesse". Aceasta să fie originea toacei)?

Examinînd textele acestea, ajungem la convingerea că;

1. De la retragerea armatelor și funcționarilor romani din Dacia și până la finea secolului al XVIII-lea, a trebuit să existe incontinuu o oarecare organisație juridică, o formație de Stat, care să fie îndrituită a condamna „la ocnă". Persistența pedepsei dovedește continuitatea existenței autorității de Stat la Romîni.

2. Organisația aceasta de Stat a trebuit să existe la Nordul Dunării pentru simplul motiv că, în Peninsula Balcanică nefiind mine de sare, pedeapsa cu ocna ar fi căzut în desuetudine și nu ni-ar fi putut fi transmisă.

3. Minele din Transilvania fiind exploatate, chiar și în secolul al XVIII-lea, mai mult după sistemul roman, este evident că transmiterea sistemului și obiceiurilor romane a necesitat existența continuă a unui popor care și-a însușit aceste metode și obiceiuri de la Romani. Dar e evident că transmiterea aceasta n'a putut să o facă decît exclusiv poporul romîn.

Din toate acestea resultă că Istoria dreptului romîn și Istoria minelor trebuie din nou și temeinic studiate, fiindcă altfel comitem greșeli și dăm cunoștințe eronate asupra trecutului nostru.

Ion Baltariu.

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

Ion Conea, *Basarabii din Argeș, despre originea lor teritorială și etnică*, extras din *Rânduiala, arhivă de gând și faptă românească*, anul I, n-rul 2, București 1935, 23 pp., in 4°.

În lucrarea de față d. Conea, fixînd cartografic răspîndirea numelui Basarab, constată un centru de apariție în Hațeg și o arie de răspîndire, destul de întinsă, peste tot teritoriul românesc. Însă, în afara Hațegului, cele mai multe nume apar în Oltenia. De aici deduce că primii voevozi au descălecat din Hațeg în Oltenia de unde au trecut apoi la Argeș. Pe basa acestei singure constatări actuale credem că nu se poate trage o conclusie așa de hotărîtoare, fiindcă un onomastic nu implică la apariție o origine etnică, așa cum se întîmplă cu o unealtă, și fiindcă o dinastie nu numai că nu presupune un nume comun, ci, din potrivă, se singularisează cît mai mult posibil. Dar, avînd în vedere importanța problemei pe care o ridică această chestie a Basarabilor în istoriografia românească, este bine să se discute supt toate aspectele posibile. Din aceste motive cred necesare cîteva precisări, care vin din cetirea studiului de față.

Teoria originii oltene a Domniei din Argeș are o singură basă: cronicile muntene, de altfel recente, dar care par a reda cea mai veche tradiție păstrată. Însă tocmai această tradiție este anulată de cea de-a doua, redată tot de aceleași texte, mult mai amplificat — ceia ce ar arăta să fie mai nouă —, după care ar fi „descălecat" Negru, *alias* Radu Negru-Vodă, din Țara Ungurească mai întîiu la Cîmpulung, apoi la Argeș, unde au venit de „i s'au închinat" și „Basarabii" din Oltenia.

E greu de ales care din amîndouă aceste tradiții ar avea un sîmbure de adevăr. Totuși pe cea d'intîiu o putem corobora cu știri de alt ordin: documentele care precisează țara lui Litovoiu cu a fraților săi la 1273 ar arăta o continuare a țerii lui Litovoiu din 1247; lor li urmează Bărbat, căruia, e ușor de închipuit, i-ar fi urmat Tihomir, după care ar fi venit fiul său Basarab din Argeș. Aceasta numai în casul cînd Litovoiu din 1273 este același cu Litovoiu din 1247; dar, dacă sînt două persoane deosebite, cum crede d. Conea (p. 18), atunci se poate tot așa de bine ca Lito-

www.dacoromanica.ro

voiu mort în luptă să fie urmaşul lui Seneslau din Argeş şi deci cea de-a doua tradiţie să fie tot aşa de plausibilă.

Oricine poate alege una sau alta din succesiuni fără a spune că greşeşte. În această situaţie este prudent a vorbi numai de succesiunea Domnilor[1] şi nu şi de alcătuirea Ţerii-Româneşti, care ar putea avea şi altă evoluţie.

Ca să se deslege această chestiune ar trebui numai două informaţii: una care să dovedească identitatea sau neidentitatea lui Litovoiu din 1247 cu cel din 1273, şi alta să preciseze dacă Tihomir a fost sau nu Domn şi, în cas afirmativ, al cui urmaş a fost. Fără aceste precisări nu cred că se poate ieşi din ipotesă. Ceia ce putem spune cu siguranţă acum e că nu ştim nimic sigur dacă Ţara-Românească s'a alcătuit de voevozii din Argeş sau de către cei Oltenia. În niciun cas nu poate fi vorba de un voevod de la Cîmpulung, şi trebuie înlăturată cu desăvîrşire ipotesa unei dinastii asiatice, lipsită de orice argument.

Dacă dăm loc următoarei posibilităţi: Litovoiu din 1247 e acelaşi cu cel din 1273, fratele lui Bărbat, succesorul lui, şi că acestuia îi urmează Tihomir, membru al aceleiaşi familii, am putea socoti că argumentul resultat din cartografierea numelui lui Basarab să ne facă a inclina mai mult linia către vechea ipotesă asupra originii oltene a Basarabilor. Dar pentru aceasta trebuia mai întîiu să se dovedească acolo existenţa familiei Basarabilor înainte de Basarab-cel-Mare şi, al doilea, cum de un membru al acestei familii a avut ca nume de botez, pe care l-a păstrat şi ca Domn, acelaşi nume ca al familiei sale. La cea d'intîiu chestiune d. Conea pare să răspundă prin atestarea numelui la 1241 cu Bezerenbam cel mult discutat (p. 9-10), cu Bersabei din 1259, popor nu dinastic (p. 10), şi cu „terra abbatis de Bezered" în 1265 (p. 12). După acestea vine însăşi menţionarea lui Basarab la 1324.

Am discutat pe larg toate aceste nume cu altă ocasie[2], şi acum nu găsesc cu cale că pot schimba ceva din ceia ce am spus atunci. Din potrivă, repet cu insistenţă: Bezerenbam nu a fost pe pămînt românesc şi nu poate fi cetit Basarab[3]; Bersabeii nu sînt supuşi

[1] La această succesiune m'am referit eu în articolul *În jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în 1277*, în *Arhivele Olteniei*, XIII, 1934, p. 385.

[2] *Marea invasie tătară şi Sud-Estul european*, Bucureşti 1933, pp. 49-56.

[3] Aici (p. 9 şi 28) d. Conea scrie: „nu pricepem propunerea lui A. S. (*o.*

www.dacoromanica.ro

ai lui Basarab, ci o populație de pradă din Răsăritul Sandomirului iar „terra abbatis de Bezered", care ar atesta doar un nume, rămâne, ca și atunci, o probabilitate [1]. Deci, în niciun cas, nu se poate dovedi anterioritatea numelui, și odată cu el și a Basarabilor, față deVoevod. Aceasta nu înseamnă că *numele* nu a putut exista și mai înainte. Atîta numai sîntem siguri că nu este *atestat* în nicio parte înainte de 1324, nici în legătură cu dinastia lui Basarab Voevod, nici independent de ea. Cea de a doua chestiune d. Conea nu și-a pus-o, de și trebuia să și-o pună, de vreme ce admite o dinastie a Basarabilor înainte de Basarab Voevod; însă credem că, dacă și-ar fi pus-o, n'ar fi putut da nicio explicație. Față de acestea rămîn la conclusia pe care am tras-o și mai înainte: „presupun că e vorba de un nume personal, care numai apoi va deveni patronic la urmașii" lui Basarab-cel-Mare [1]. Cînd, mai tîrziu, alți Domni vor lua acest nume, părăsindu-și pe al lor, o vor face numai spre a legitima odată mai mult o descendență discutabilă față de acest Basarab.

Din cartografierea acestui nume se poate trage însă și altă conclusie. De vreme ce tradiția consideră pe Basarabi ca fiind Olteni, trebuie să credem că așa a fost. Deci Basarabii sînt la ei acasă în Oltenia [2]. Dar, dacă acolo a fost o dinastie și acolo a

---

c., p. 54 nota 11) ca *Bezerenban* să fie identificat cu „*Boleslav* Polonul". Dar argumentul iese din însăși nota citată: de vreme ce Bezerenbam nu e Român și țara Ilaut nu e țară românească și că Ordu nu s'a bătut cu niciun voevod romîn și nici n'a trecut prin țerile românești, rămâne de presupus că Bezerenbam *a fost în luptă* cu Ordu sau cu un tovarăș apropiat *în ținuturile unde se poate localisa Ilaut*. Și în acele părți, dintre cei cari au opus resistență, Boleslas are cea mai mare apropiere de numele conrupt transmis de cronica persană; de aici toată identificarea pe care o cred posibilă, dar tot ipotesă.

[1] Numele relevat de mine, *o. c.*, p. 51, no. 10: „*ca topic* cred că se poate recunoaște același nume — ca provenind de la un Voevod ardelean Basarab— în 1285" nu poate deveni siguranță decât când se va identica locul și se vor cunoaște denumirile lui în trecut.

[1] *O. c.*, p 51.

[2] Spre adăugirea atestării acestui nume, d. Bărcăcilă de la Turnul-Severin imi arată că în satul Costești din Mehedinți sunt mulți Basarabi, cari au făcut danii și în trecut bisericii lor; de asemenea, la numele Bărbat (pp. 19-21) trebuie adăogat și topicul Bărbătești (un sat vestit e în Vâlcea), cum am atras atenția d. Conea la comunicarea sa din 15 Novembre 1933 (cf. p. 6), când totuși nu știa de existența lui Basarab în Mlăci-Vâlcea (cf. p. 14 și n. 62).

www.dacoromanica.ro

ajuns ea vestită, şi tot de acolo a fost stăpînit Haţegul, este mult mai probabil ca în acest Haţeg numele să vină de la stăpînitor şi deci să fie posterior dinastiei, indiferent de timpul şi stăpînirea efectivă. Este o simplă ipotesă care, cu toate că nu luminează cu nimic problema, este totuşi mai uşor de admis, căci duce la constatarea răspîndirii numelui de sus în jos [1].

În ce priveşte „descălecarea" din Haţeg, este o imposibilitate [2], afară de casul când vrem să rămînem totdeauna alături de document. Putem crede, şi este cu totul admisibil, că în secolul al XIII-lea, poate şi mai de vreme, după cum a fost şi mai tărziu, să fi venit dincoace de munţi şi locuitori de dincolo, fugari sau învoiţi. Cum aici este vorba numai de Romîni, ei trebuie să fi fost fugari în faţa întinderii maghiare. Dar a admite în secolul al XIII-lea, sau mai înainte, trecerea unui voevod din Haţeg în Oltenia, care să fi stăpînit amîndouă regiunile, să fi fost apoi bătut de regele Ungariei şi să fi pierdut tocmai acest Haţeg, ţară de moştenire, de şi se împăcase cu regele, nu se poate admite. Casul lui Bogdan din secolul al XIV-lea în Moldova nu se poate considera ca o reproducere a unui cas similar în Muntenia. Ar fi rămas măcar cît de vagi amintiri şi despre acesta. De altfel nu se poate constata cine a fost antecesorul acestui voevod hăţegan, care să fi fost omul regelui unguresc. Apoi, dacă admitem că Litovoiu, de baştina lui oltean, va fi avut Haţegul ca feudă de la regele Ungariei în schimbul recunoaşterii suzeranităţii, vedem că urmaşul său Bărbat a putut ţinea ţara de baştină, dar a pierdut feuda fără a înlătura vasalitatea, ceia ce ar însemna o scădere din punct de vedere formal, dacă Haţegul ar fi fost temeiul legitimităţii lui.

Faţă de atîtea îndoieli, cîte ne vedem siliţi să păstrăm, şi mai ales faţă de aşa de puţinele izvoare care ni-au parvenit, cred că nu se poate trece mai departe de următoarea expunere: Din foarte vechi timpuri Romînii au fost organisaţi în mici alcătuiri politice a căror existenţă o arată limba prin instituţiile păstrate, dar a căror formă n'o cunoaştem în amănunt, ci numai o bănuim.

---

[1] De aici şi diferitele nuanţe: *om prost* sau *om vestit*; cel d'intăiu n'a putut fi decât de origine umilă, poate rob băsărăbesc, deci nume recent, pe când celălalt s'a putut bucura de vechi drepturi sau de privilegii noi.

[2] Despre studiile d-lui C. Kogălniceanu, pe care se basează d. Conea, vezi recensia mea în *Revista istorică*, XXI, 1935, pp. 276-82.

www.dacoromanica.ro

Aceste vechi organisaţii s'au tot contopit unele cu altele, încît, în momentul în care le menţionează izvoarele istorice, nu sînt nici mici, nici neînsemnate, ci pot sta oricînd pe picior de egalitate cu oricare formaţiune politică europeană contemporană. Ele sînt însă resultatul unei evoluţii locale, şi nu născute dintr'o impulsiune străină. Aşa trebuie considerate Statele lui Litovoiu, Seneşlau, Ioan şi Farcaş la 1247, aşa al lui Litovoiu şi Bărbat la 1273 şi aşa al lui Basarab la 1324. Argument hotărîtor pentru acest lucru este însuşi felul în care s'au tocmit judeţele sau „ţerile" şi oraşele noastre muntene şi oltene: cele d'intîiu pleacă de la un accident geografic, iar cele din urmă sînt o creaţie economică. Întîiu a existat Dunărea, Jiiul, Oltul, Argeşul, Dîmboviţa şi apoi judeţul sau ţara lor. Deci Domnia acestor ţeri nu trebuie socotită decît ca autohtonă, născută şi evaluată în acelaşi Ţinut.

Dacă trebuie totuşi să se vorbească de o „descălecare", aceia nu poate fi determinată în timp decît după dispariţia lui Bărbat şi înainte de venirea lui Basarab. Cum va fi fost şi de unde va fi venit „descălecătorul", rămîne să se preciseze. Dar din cîte ni sînt cunoscute acum, putem afirma cu hotărîre că în Ţara-Românească nu poate fi vorba de vre-un descălecat.

Să se observe deosebirea faţă de Moldova. Şi acolo au existat vechi organisaţii româneşti, care însă n'au ajuns să crească de la sine, ci le-a ajutat impulsul străin: Germanii din Ardeal şi din Polonia, poate şi Armenii, i-au dat oraşele şi cetăţile economice, iar Domnia impusă i-a dat oraşele şi cetăţile-reşedinţe; Ţinuturile s'au adăogat acestor aglomerări omeneşti. Această formă de alcătuire poate însă determina un descălecat, dar nu ca al unui Domn venit în locuri pustii, ci ca a unui stăpîn impus unor organisaţii rudimentare, care ele înseşi în acel moment poate că nu erau fără stăpîn nominal îndepărtat.

În conclusie, Haţegul şi Amlaşul cu Făgăraşul de mai tîrziu pot fi *alături* de Oltenia şi Ţara Românească, dar Oltenia şi Ţara-Românească nu pot fi creaţiuni ale acelor ţeri, din care n'au putut veni nici Basarabii. Haţegul poate avea în onomasticul şi topicul său numele voevozilor de la începutul Ţerii-Româneşti, dar prin aceasta nu se demonstrează origina lor hăţegană, ci numai o probabilă stăpînire a lor.

A. Sacerdoţeanu.

www.dacoromanica.ro

* * *

Dr. Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din Istoria Romînilor Crișeni (1830-40)*, Arad 1935.

Lucrarea păr. dr. Ciuhandu represintă quintesența unei munci covîrșitoare în slujba istoriei naționale.

Nu este vorba numai de acel „deceniu (1830-40) de caracteristic zbucium bisericesc" (introducere), ci se îmbrățișează o întreagă epocă a vieții românești din Țara Crișurilor și pînă în cîmpia bănățeană. „Încadrați de la sfîrșitul veacului al XVII-lea în privilegiile eclesiastice ale Sîrbilor, strămutați atunci în acest ținut, se părea că alte zile vor învia pentru Romînii de acolo. „Viața românească începe să înmugurească și să obțină oarecare consistență culturală, prin cărțile romînești ce le primiau din tiparele de la Buda" (p. 393). Fericirea e, însă, efemeră, căci în curînd Sîrbii, fiind preferați de Unguri și în genere de stăpînire, „încep să-și afirme superioritatea atît ierarhică, cît și politică". Usurparea drepturilor ce le avuseră fac pe Romîni să se ridice. „Conștiința era formată deja, în măsura de a-și formula un drept la Scaunul episcopesc de la Arad", revendicîndu-l pentru un Romîn.

Aceste năzuinți le concretisează în petiția de la 1814. Nu izbutesc a înlătura pe deplin o pacoste și „se izbesc de ceia ce a fost în totdeauna politica Habsburgilor": *propaganda catolică* (ea înaintează paralel în Ardeal și Dalmația). În slujba acestui curent activează o întreagă politică subversivă; de multe ori izbucnia „în chip brutal", într'un „război confesional", cum a fost acela condus de Samuil Vulcan, episcopul unit de la Oradea. Planul strategic de catolicisare era basat pe „principiul înaintării geografice" (p. 108). Epicentrul era la Oradea, de unde, prin ajutorul domnilor de pămînt *(földbirtokos)*, împînziseră toată regiunea Crișurilor pînă în Banat. Dacă totuși această propagandă nu a dat resultatele dorite de catolici, aceasta se datorește în bună parte episcopului ortodox Gherasim Raț din Arad, care a întrebuințat „mijloacele cele mai efective în slujba întăririi credinții și a îmbunătățirii moravurilor poporului" (p. 267).

Afirmațiile autorului se basează pe un considerabil material documentar, care în cea mai mare parte e publicat în această carte, formînd partea a doua a studiului, în număr de 186 bucăți.

Cornelia C. Bodea.

* * *

www.dacoromanica.ro

Ştefan Meteş, *Din istoria dreptului românesc din Transilvania* (din „Memoriile Academiei Romîne", secţ. ist., seria III, XVII, 4), Bucureşti 1935.

Se dau liste de Voevozi şi cnezi ardeleni, şi după publicaţii ungureşti greu de găsit şi de întrebuinţat. Pentru întâia oară se cercetează statutul Făgăraşului, publicat în *Corpus statutorum Hungariae municipalium* de Alexandru Koloszvári şi K. Ováry (1885). Se arată felul de alcătuire al forurilor, cu clerici şi mireni.

* * *

T. Cristureanu, *Hotarele statice şi dinamice ale României,* Bucureşti 1935.

Această scurtă lucrare a unui sociolog format la şcoala englesă cuprinde mult mai mult decît s'ar crede după puţina-i întindere. Multe idei noi şi îndrăzneţe sînt expuse clar. Documentarea e foarte bogată. E vorba mai ales de primejdiile ce pot ameninţa România. E o carte care merită a fi cetită.

* * *

G. Călinescu. *Opera lui Mihai Eminescu*, II şi III, Bucureşti, f. an

Cu dreptate spiritul ponderat care e d. G. Călinescu se ridică împotriva prejudecăţii că Eminescu a cuprins toată cultura timpului său şi i-a dat în toate domeniile o interpretare personală, deosebit de adîncă, dar aceasta nu înseamnă că, împreună cu o receptivitate fenomenală, marele poet moldovean n'a avut o excepţională pătrundere filosofică, o capacitate puţin obişnuită de a urmări firul gîndirilor celor mai abstracte, pe care ştia apoi să le lege cu visiuni de o plasticitate adesea unică. Curiositatea lui de a şti, de a şti orice, se dovedeşte enormă, aproape bolnăvicioasă, şi, pe trei şferturi, inutilă.

Fără a fi însuşi filosof, de şi volumul I-iu desvăluie, poate, prea pe larg, ideile filosofice ale lui Eminescu, care nu sînt toate nici o doctrină, nici un crez al lui, autorul urmăreşte răbdător cursurile ascultate şi cărţile cetite de Eminescu, la Berlin şi la Viena, pe o vreme cînd acolo marile construcţii metafisice exercitau o irezistibilă influenţă asupra unui tineret oricînd gata la discuţii asupra a ceia ce nu se poate şti, dar înşeală prin cuvinte

www.dacoromanica.ro

care au alt sens de la unul la altul, asupra inutilității aproape desăvîrșită a soluțiilor. Une ori el recunoaște note de student sau simple traduceri acolo unde alții credeau că se află înaintea produselor unei cugetări originale. Aiurea, nu e o listă de lecturi, ci bibliografie dată de profesor. De aici se vede ce grea va fi truda aceluia care va voi să publice Operele Complecte ale lui Eminescu.

În domeniul literelor clasice, se dau (I, p. 31 și urm.) traduceri din Horațiu, pănă acum necunoscute, care sînt admirabile. Hazlii parodiile din *Odiseia*, pe care poetul începuse a o preface în românește, ca și *Iliada* (pp. 41-2). Dar el s'ar fi servit de o versiune latină. Trebuiau lăsate la o parte notițele incoherente din vremea cînd această frumoasă minte se tulburase. O tristă impresie face și încercarea de a scrie literatură în franțuzește (p. 53 și urm. La pagina 60 e vorba nu de *Corespondența* lui Jules de Goncourt, ci de *Jurnalul* fraților de Goncourt). Se notează vasta informație în ce privește literatura românească inedită. Eminescu se interesa de problema începuturilor românești (pp. 115-7). În judecarea lui Eliad el dovedește cel mai sigur simț critic (pp. 104-5)[1].

În toată această parte nu se poate merge mai departe cu minuția, — cu o minuție inteligentă.

În analisa operei, se începe cu concepțiile despre cosmogonie (o reproducere din *Rig-Veda* în admiratul poem :

La 'nceput pe cînd ființă nu era nici neființă.

(V. pp. 133-4.)

Pentru altă inspirație se putea căuta nu numai în Ovidiu, ci mai ales în Lucrețiu. Întreaga analisă e bogată în reproducerea unor strălucite părți de poesie neștiută pănă acum. Se redă o mare parte, — publicată de d. Călinescu și în *România Literară* din 1932, dar necetită și pierdută acolo, — din visiunea epicei succesiuni a Imperiilor omenirii întregi.

De aici cartea e o adevărată alegere din această poesie așa de măreață une ori, alte ori așa de gingașă. Un mare loc e făcut și epopeii dacice, din care prin tipărituri se știa așa de puțin. Se merge așa și pănă la înfățișarea, și în formă dramatică, a istoriei

[1] Dimitrescu, autor de mici comedii (p. 111), nu e uitat și el. De mai multe ori, și la Academia Romînă, am atras atenția asupra lui, și am reeditat interesantul cadru de moravuri din *Badea deftereul*. — Ca istorie Eminescu era slab informat în ce privește pe Iordanes (nu Iornandes) ; v. pp. 112-3.

www.dacoromanica.ro

Romînilor. Pe alături atrag dramele istoriei universale. Trebuia să se urmeze însă nu șirul istoric al obiceiului, ci desvoltarea sufletului și mijloacelor scriitorului însuși. În acest sens, și pe basa chiar a acestui minunat material, a cărui descifrare o știe cât e de grea oricine a umblat în haosul caietelor lui Eminescu, subiectul va trebui reluat, cum ni-o făgăduiește însuși autorul.

Dar d. Călinescu arată aici cu pricepere și izvoarele, intru cît există și se pot urmări, ale acestei poesii pe care anumite concepții critice o închiseseră în margenile celor vre-o șaizeci de bucăți lirice, decretate „bune" în cenaculul „Junimii".

* * *

D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, n-l 5 din publicațiile „Institutului de istorie literară și folclor, condus de D. Caracostea"), București 1935.

D. D. Popovici a cheltuit o admirabilă răbdare ca să urmărească atitudinile ideologice ale unui om de o mare inteligență, de mult talent pentru o literatură mai mică, dar care, într'o lume așa de puțin culturală încă și în atingere cu o copleșitoare civilisație, și-a pierdut răpede direcția și măsura, din vechiul fond ne mai fiind de la o bucată de vreme decît interesante elemente risipite, care străbat printr'o greoaie pedanterie, încîntată de cuvinte. Din părerile așa de divergente ale contemporanilor, cari erau influențați de politică și de motive personale, din judecățile, tot așa de opuse, ale vremii noi, în care nu mai era punctul de vedere de partid sau de credință, de o parte, resentimentele, de alta, autorul ar fi dispus să meargă alături de lăudători, — și nu totdeauna cu dreptate. Eu mă găsesc cu părerea mea în tovărășia lui Ion Ghica și Bălcescu și prefer să fiu împreună cu dînșii. Dincolo, pentru epoca mea, aș fi rămas cu Bogdan-Duică, dar și cu Pompiliu Eliade.

D. Popovici crede că Eliad, Heliade, n'a vrut să arate un „sistem al său" în literatură ; ba cum n'a vrut!, dar el nu s'a putut închega. Însă el a și împrumutat mult, și autorul îi caută izvoarele, începînd cu Englesul Blair. Se constată influența lui Boileau, cu care erau asămănări de spirit, în ce privește plăcerea de a da norme și atacurile răuvoitoare împotriva contemporanilor ; i-a și tradus în parte *Arta Poetică*. Romanticii vin pe urmă, dar ce trist efect fac citațiile din ei și judecățile asupra lor într'o limbă

www.dacoromanica.ro

care înghiţise prea mult ca să se poată desmorţi! Este şi un contact statornic cu manualele francese inferioare, înaintea cărora Eliad, ca un recent iniţiat în literaturile Apusului, se opreşte cu admiraţie (p. 22 şi urm.). Ce seci sînt în adevăr preceptele luate de dînsele din Marmontel, altfel un scriitor de merit în povestiri, din Iesuitul Le Batteux, din La Harpe, care a fost preceptorul iubit al Ţarului Alexandru I-iu! Dar informaţia d-lui Popovici e foarte bogată şi sigură, şi analisei sale nu-i scapă nimic din ce ar putea servi la alăturări şi explicaţii. Marmontel e supus unei operaţii critice ireproşabile, pe care putem crede că n'o merită pe deplin.

Grecul Vardallah copiază pe Blair — se aduc dovezile —, Eliad urmează pe Lévizac şi transcrie pe Macpherson (pp. 43-5). Astfel de opere nu pot interesa prea mult chiar dacă altele ar fi originalele şi modelele. Ar fi ajuns poate o constatare.

Dar resultatul acestor cercetări pline de sacrificiu te face să te întrebi ce poate fi în adevăr original şi în alte scrieri ale „părintelui literaturii romîne!". Urmărirea unui crez personal bine stabilit mi se pare cu totul imposibilă. Dar de sigur e bine să se ştie că el a cetit pe saint-simonianul Leroux şi că lectura lui franceză nu s'a oprit decît mai tîrziu, cînd Eliad ca scriitor era cu totul isprăvit, chiar şi ca ecou bucureştean al ideilor străine din vremea sa. Instructiv e şi capitolul despre mesianismul scriitorului muntean, care a ştiut aici să vădească o oarecare originalitate.

Din capitolele următoare se poate învăţa foarte mult ca estetică şi teorie a literaturii; e sigur însă că Eliad nu iese cu cîştig din aceste descoperiri care se adună pentru a-l strivi[2].

Meritele lui, aşa de reale, sînt de căutat aiurea decît în această grea silabisire a unor texte străine.

Şi pentru bibliografia aşa de amănunţită trebuie să mulţămim d-lui D. Popovici.

---

[1] Pînă şi planul său de „Panteon literar" se arată luat pe de-a 'ntregul de la Aimé Martin (p. 127 şi urm.).

[2] La pagina 216, nota 2, se arată că şi Fabulele lui Gh. Sion nu sînt decît traduceri (după un scriitor obscur, Bonnuns, profesor la Liceul Lazăr. Despre colegul său Repey am vorbit în *Revista Istorică*. D. Popovici a desgropat şi imnurile de proslăvire a lui Alexandru-Vodă Ghica, datorite profesorilor Buvelot şi Storhas (pp. 218-9). Şi „Biblia ştiinţii ţigăneşti" a lui Vaillant, care scrie, în 1838, şi „Cheia magică a ficţiunii şi a faptei" (pp. 259-60).

www.dacoromanica.ro

Octavian Beu, *Răscoala lui Horia,* Bucureşti 1935.

Această lucrare splendid ilustrată cuprinde înfăţişarea răscoalei memorabile în ilustraţia timpului. Planşele, peste o sută, sînt interesante; foarte puţine însă autentice. Cutare-l presintă pe Horia (no. XVII) ca pe un husar cu blană bogată, ori ca pe un Polon cu barbişon şi ciuf (no. XIX). Adevărate sînt n-le XX-I, XXIII, XXV-VII, poate XXIV. În n-l XXX el apare ca un căpitan imperial călare, şi cu surguciu. Pentru Cloşca, autenticitatea e în n-le XXXIII-IV, mai ales XXXVI (splendid portret de ţeran blînd), XXXVIII (întemniţat, chinuit), XL-II (foarte realiste). Pentru Crişan, n-le XLVII-VIII (ca un preot de sat). Horia şi Cloşca, n-le LIV-IX (acelaşi grup). Femeile, no. LXIII-IV. Cunoscutele figuri în negru, n-le LXV şi urm. Scenele, oribile, sînt de imaginaţie. Alţi ţerani, n-le XC şi urm. (aici grozave ucideri în castele). De la n-l XCIV medalii, unele admirabile. Se adauge ceva despre călătoria lui Iosif al II-lea în Ardeal.

* * *

C. A. Stoide şi Constantin Turcu, *Documente şi regeste din Ţinutul Neamţului, secolele XVI, XVII, XVIII* (din revista „Apostolul", n-le 9-11), Piatra-Neamţ 1935.

Publicaţia de acte moldoveneşti începe cu traducerea cărţii domneşti a lui Alexandru Lăpuşneanu din 1555. Foarte interesant e ordinul lui Gaşpar-Vodă oprind pe şoltuzul, pîrgarii şi alţi dregători de Piatra de a supăra satul Roznov, al „giupăniasei Bilăiasă" (a lui Bilăi, de la Bilo, Alb), „care iaste ieşit de la ocolul tărgului Pietrii încă din zilele lui Pătru Vvd. şi umblă cu Ţinutul", dar i se cere a participa „la mori şi la fănuri şi la podvoade", ca şi „la şindile" (p. 11, no. XVIII). Şi călugării de la Bistriţa voiau să-l capete (p. 12, no. XIX). Satul Negrileştii, din acelaşi ocol, e luat de Ştefan Tomşa, „cănd au venit Costandin Vvd. în ţară", şi dat lui Duca biv Uşer (viitorul Domn); la 1621 acelaşi Domn îl restituie Comisului Vorontar (p. 13, no. XXI). Pe vremea dăruirii către Duca, Vorontar „au fost în Ţara Leşască". El are soţie, Salomia, şi fii (p. 14, no. XXV). Soţia lui Bilăi, Singlitichia, e fiica lui Gavril Logofăt. Ea lasă Roznovul lui Dumitraşco Ştefan şi soţiei Zinica, părinţii viitorului Gheorghe Ştefan-Vodă (p. 15, no. XXV). El îi era nepot (pp. 16-8, no. XXVI). Menţiunea trimeşilor lui Tomşa „ca să iai numile boerilor celor

www.dacoromanica.ro

pribegi *(sic)* de pe la mănăstiri și de pe aiurea, de unde să află în țară" (p. 16, no. XXVI). Mențiunea lui Dumitru Uricariul și a lui Precup Caraiman (p. 17, soție: Nastasia, și pp. 19–20, no. XXXI). Mențiunea banilor dați de Vasile Lupu lui Gheorghe Ștefan, care cu ei ridică oaste contra Domnului său. Ștefăniță, fiul lui Vasile, confiscă toate moșiile rebelului, „dacă ne-au deș-chis Dumn[e]zău ușea milei Sale și ne-au dăruit cinstitul Înpărat pe noi cu Domnia la moșia părintelui mieu, în Scaunul țărei noastre a Moldovei" (p. 24, no. XLV). Un act de la Iliaș Alexandru-Vodă pentru Doamna Safta, „carea din despărțeniea ce-au avut cu Domnul său Gheorghie Ștefan-Vodă, din țară streină, unde li s'au tămplat lipsă și scăpare de prilej, precum au fost voea putearnicului Dumnezău", a căpătat de la dînsul Rișnovul (p. 26, no. XLVIII).

Bogate note și excelentă tablă. Cîteva facsimile. Trei originale la sfîrșit.

N. Iorga.

CRONICĂ

Primim de la păr. de Jerphanion, cercetătorul bisericilor rupestre din Capadocia, aceste rînduri:

„Vă amintiți de conversația pe care am avut-o la Vălenii-de-Munte asupra etimologiei verbului românesc „a pleca". Am găsit, din întîmplare, pasagiul următor din *Actele Apostolilor*, XX, 15, unde traducerea Sfîntului Ieremia spune: „et, inde *navigantes*, sequenti die, venimus contra Chium, et alia *applicuimus* Samum, et sequenti die venimus Miletum".

Iată „applicare" întrebuințat ca echivalent al verbului „venire", cu care și alternează. Verbul acesta este un termen de marină (v. la *Thesaurus* exemple ca următorul: „applicant piratae"; deci chiar *a aborda*, a veni la bord).

De oare ce în epoca romană călătoriile, din ce în ce mai numeroase, se făceau mai ales pe mare, se înțelege de ce termenii nautici au sfîrșit prin a fi întrebuințați pentru orice fel de călătorie. De aceia și găsim în limbile romane cuvinte ca *„arriver" adripare; aller, andare*=adnotare.

În francesa familiară se spune încă *„rappliquer"* pentru a reveni sau chiar pentru a veni. Trebuie să fie luat de la vre-un dialect

www.dacoromanica.ro

local care ar fi păstrat vechiul cuvînt latin vulgar de „applicare" în sensul de a veni. Nu știu dacă vre-odată comparația aceasta cu limba românească a mai fost făcută.

De oare ce problema aceasta vă interesează, permiteți-ne a vă semnala faptul că verbul latin *applicare*, în sensul de a veni, a dat în grecească bizantină ἀπλεκεύω sau ἀπληκεύω, „divertere" (de unde ἄπληκτον, „diversorium") și în limba militară: „castra ponere" (de unde ἄπληκτα, „castra"). Numeroase exemple se găsesc în glosariul grec al lui Ducange. A fost semnalat ca un indiciu de influență latină faptul că manuscriptul Bibliei, Paris, gr. 3, de la sfîrșitul secolului a XI-lea, copiat în Italia-de-Sud, înlocuiește (Ex., 14, 9) verbul παρεμβάλλω, *camper*, prin ἀπληκεύω (Vaccari, *Orientalia Christiania*, III, p. 291); dar este mai degrabă întrebuințarea unui termen vulgar foarte răspîndit în grecească medievală. Iată-l dar și pe Grec tributar al latinului *applicare*.

Mă întreb însă dacă aceasta se poate aplica și în limba românească. Fiindcă văd în scrisoarea d-voastră că e vorba de un verb „a pleca". În Romănia, bizuindu-mă doar pe urechea mea am crezut că vorba de explicat era „aplecà" [1].

Cunosc prea puțini limba d-voastră pentru a ști dacă și cel d'întăiu poate suferi deducțiile pe care le făceam asupra celui de-al doilea. De aceia mă și mărginesc numai a vă încredința acest material, fără a trage vre-o conclusie. Filologii să nu mă acuse, dacă mă aventurez pe un teren necunoscut".

*

În *Histoire du Monde* a d-lui E. Cavaignac, ca vol. V, d. Jacques Zeiller dă *L'Empire romain et l'Église*.

*

În *Buletinul Muzeului județului Vlașca „Teohari Antonescu"*, I, d. D. Berciu dă resultatul săpăturilor sale în teren preistoric, la Tangîru.

*

Note de d. Jean Brandejs despre Maramurășul cehoslovac, în *L'Est européen agricole*, April 1935.

*

[1] Considerații.e sînt așa de interesante încît credem folositor a le publica *(N. I.)*.

www.dacoromanica.ro

D-ra Luiza Netoliczka înseamnă, în revista *Cuget Clar*, VIII, 13-8, deosebirile între arta populară săsească și aceia a Romînilor.

*

În *Revista de Pedagogie*, V, 3, d. E. Țopa dă o contribuție prețioasă, plină de lucruri nouă, la bibliografia românească veche, cercetînd cărțile românești de botanică până în vremea noastră.

*

În *The American correspondence of a Bristol merchant, 1766-1776, Letters of Richard Champion*, publicate de d. G. H. Guttridge (publicațiile Universității din California, Berkeley, 1934), p. 45, se vede că miniștri englesi rîdeau la ideia că Americanii ar putea să se adune în congres și făceau pe regele Gheorghe să-i atace în mesagiul către Parlament. Cînd au aflat de hotărîrea de independență, luată cu atîta bună înțelegere, au rămas îngroziți. Se gîndiau (p. 46) să reducă prin blocare pe rebeli. Cei cari susțineau pe aceștia erau tratați de „facțioși" și nebuni. V. și scrisoarea de la pagina 48 și următoareale. Negustorul e contra înecării ceaiului indian la Boston.

*

În *Revista fundațiilor regale*, II, 10 și urm., d. Al. Em. Lahovary continuă cu presintarea chestiei macedonene în timpul cît autorul era ministru la Constantinopol. Se dau piese oficiale, salvate, prin copia pe care a păstrat-o d-sa, din catastrofa în Rusia Sovietică a Archivei Ministeriului Afacerilor Streine. Continuă și corespondența lui Duiliu Zamfirescu cu Maiorescu (de la 1892 înainte).

*

În *Candela* de la Cernăuți, XLV, 1-12, d. Mihai P. Șesan dă cîteva știri despre „cultul sfinților naționali în Biserica ortodoxă sîrbă (în secolele XIII și XIV)".

*

O mișcată comemorare a lui Gustave Glotz, cercetătorul vieții elenice și inițiatorul unei noi Istorii Universale, de d. Abel Lefranc, în *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris, April-Maiu 1935.

*

În *Historische Zeitschrift*, 150, 1, o dare de samă a d-lui Iosef Pfitzner despre „Istoria Europei orientale și istoria lumii slave, ca probleme de cercetare".

*

www.dacoromanica.ro

În *Biserica ortodoxă română*, LIII, 5 6, o notă de N. Iorga despre sfîrșitul Mitropolitului Antim. Alta, de d. G. Giuglea, care crede că în *Apostolul* de la 1563 al lui Coresi e întâia mențiune a descendenței noastre romane într'o carte bisericească (de fapt nu e mai mult decît o traducere, și fără cunoștința unui text latin; tot așa și pentru celelalte casuri citate). D. Aurelian Sacerdoțeanu, tratînd despre ctitorii Cutlumuzului, lămurește, după un studiu recent al d-lui P. Lemerle, editorul actelor grecești de la Athos, că zidirea mănăstirii a fost atribuită Împăratului Alexie Comnenul numai pe basa unui act fals. D. Șt. Lupșa dovedește că la 1695 episcopul „varadiensis" nu e de Orade, ci de Petrovaradin.

*

Bine ilustrat, manualul de *Istorie veche* al d-lui Andrei Oțetea e exact și limpede. În ce privește planul, e cel obișnuit: cunoștințe împărțite pe capitole de specialitate. Poate totuși că și în învățămînt construcția dinamică s'ar putea introduce. Și ideile generale pot fi prinse și reținute de copii, mai ales de la „clasa a V-a" în sus.

Autorul anunță o „Istorie mijlocie și modernă" și una contemporană.

*

Cu o mare bogăție în observațiile de amănunte se presintă noua lucrare a d-lui I. Minea, *Din istoria culturii românești, lecții ținute la Universitatea din Iași, I, Cultura moldovenească în prima jumătate a secolului al XVII; 2). Locul cronicii lui Ureche în istoria culturii românești*, Iași 1935. Nu lipsesc nici priviri generale, juste. Pe larg se vorbește de școala lui Vasile Lupu. O îmbielșugată biografie a lui Grigore Ureche. Asupra raporturilor dintre originalul lui Grigore Ureche și adausurile lui Simion dascălul, p. 50 și urm. (d. Minea îl crede Ardelean, adus de Gheorghe-Vodă Ștefan). Toată această parte, lucrată mărunt, e deosebit de prețioasă. La note, Bianu n'a făcut decît să ordone a se broșa Cronica lui Manase, pregătită în întregime de I. Bogdan.

*

Într'o broșură, Ὁ μυκηναϊκὸς τάφος τοῦ Μαραθῶνος (Atena 1934) d. Gheorghe Sotiriadi arată pînă unde se întindea cultura micenian în Nordul Greciei. Despre săpăturile de acolo, aceleași, în Πρακτικὰ ale Societății archeologice din Atena pe 1933.

*

www.dacoromanica.ro

În *Gazeta Cărților*, IV, 15-6, d. D. Mazilu, cercetînd proporția elementelor latine în limba romînă prin analisa *Luceafărului* lui Eminescu, ajunge la conclusia că, din 1907 cuvinte, 1685 sînt de origină latină.

Tot acolo reproducerea, după *l'Illustration* din 1864, a scenei inundațiilor bucureștene, după o schiță de Aman (interesantă, silueta bisericuții de mahala). Note despre trecutul societăților de lectură în școlile secundare, de d. D. Munteanu-Rîmnic.

*

Despre Gavriil Bănulescu și Moise Sora Noac, Al. Lupeanu-Melin, în *Unirea* de la Blaj, XLV, 19.

*

În *Arhiva pentru știința și reforma socială*, XII, 3-4, d. Alexandru Claudian are un studiu documentat despre „Auguste Comte și Restaurația".

*

O scurtă „Istorie a Pedagogiei" ca o carte de școală o dă grupul de autori P. Andrei, M. Ralea, Șt. Birsănescu. Ilie Popescu-Teiușani și V. Harea (București 1935.) Foarte bune ilustrații. (De ce Nazians și Aristot, după franțuzește)? Partea despre învățămîntul românesc e bine informată. Nu lipsește o notă de politică actuală în ultimele capitole. E de adaus însă ce am făcut noi în domeniul pedagogiei, de la Constantin Stolnicul Cantacuzino la acel Pestalozzi romîn care e „Moldoveanul" de la Athos, de care m'am ocupat într'un memoriu la Academie, și la marea reformă școlară de la 1790, care, alături de cea polonă, e o înoire în școala europeană.

*

În revista *Capitolium*, XI, 7, d. N. Lupu tratează despre despre „reconstruirea monumentelor antice în girandolele lui Vespignani".

*

În *Codrul Cosminului*, VIII, 1933-1934, pe lîngă întinsa lucrare a d-lui I. Nistor despre ucrainism (ne-am ocupat de dînsa după extras în revista franceză), aceia a d-lui Vlad Bănățeanu despre

www.dacoromanica.ro

titulatura la Grecii vechi, și ea analisată aici chiar, apoi contribuția dlui Karadja despre notele cu privire la războiul din 1877 ale căpitanului sudes Warberg. D. Leca Morariu dă texte istriene.

De d. Nicolae Grămadă, despre documente falsificate, despre norme de cancelarie moldovenești și socotirea de odinioară a ceasurilor (bogată recoltă). Costume din Bucovina date la 1810 de un German (Jaschke) (interesant boierul din Siretiu, p. 425); de mare interes ruinele Sucevei, p. 429; vedere a Suceviței, p. 430, a stîlpului de la Vamă, p. 431) (de d. Eugen I. Păunel). Despre Priscus la Attila, d. V. Grecu. O scrisoare a lui Grigore-Vodă Ghica, în 1765, către Ralet, dragoman venețian (pp. 438-40; publicată tot de d. Grecu). Cneji în Polonia, p. 457 (notă de d. Grămadă). Pentru hotarul Moldovei, d. Teodor Balan (pp. 458-9). D. Balan publică și două documente moldovenești, din 1445 și 1453. Tot d-sa arată că Budai Deleanu a murit la 24 August 1820, lăsînd, cu soția polonă, Susana, copiii: Susana și Eufrosina. Se pomenesc frații: Aron, Anton, Nicolae, Iosif (pp. 462-3). D. Nistor da un raport austriac despre trecerea pe la Galați în 1859 a lui Vodă-Cuza (ar fi fost aspru, dar, probabil, desprețuitor de pompă și forme; pp. 471-3; trebuie: Mălinescu, nu Milinescu; de ținut în samă aversiunea Austriecilor față de Unire). Tot de la d-sa opt scrisori ale lui Tadeu Hasdeu și cîteva alte acte (p. 487, Tomarova e Renii). Colecția d-lui Sava Hadji de documente fanariote a fost cumpărată de Institutul Sud-Est European cu o donație a Ministeriului de Externe prin d. subsecretar de Stat Savel Rădulescu (v. pp. 542-3). Pentru numele Băsărabă o contribuție ungurească la pagina 549. Despre un ms. din *Fiore di Virtù* în românește și slavonește p. 567. Bogat necrolog și multe dări de samă și notițe bibliografice (revistele mele n'ajung la Cernăuți). Tablă alfabetică.

*

În *Bucureștii, revista Muzeului și Pinacotecei Municipiului București*, I, 1935), mai multe articole de preistorie (și ponduri pontice). D. Mușmov, despre false monede bulgărești la noi. D. dr. Severeanu despre monede de la Radu I-iu și urmașii lui pînă în secolul al XV-lea, despre ale lui Iliaș, fiul lui Alexandru-cel-Bun. Tot dr. Severeanu și despre candela de la Sf. Gheorghe Nou a Mariei lui Șerban Cantacuzino Comisul. Acte de la Mircea I-iu (p. 109) și de la Ștefan Racoviță.

www.dacoromanica.ro

Însemnări de pe cărți de păr. C. Bobulescu (și mențiunea lui Silvestru, patriarh de Antiohia, pp. 84-5; o carte dată de Mazepa Mitropolitului muntean Teodosie, pp. 83-4; un dar al lui Dosoftei al Moldovei, p. 90). O mențiune, culeasă de d. Stoica Nicolescu, despre lupta lui Matei Basarab cu Leon-Vodă (p. 95); un act despre Plumbuita (pp. 102-4). Rău copiate notele vienese. Catalogul colecțiilor, cu cîteva reproduceri.

*

În *La Pologne au VII-e congrès international des sciences historiques*, III (Varșovia 1933), pe lîngă studii despre predarea istoriei, o importantă cercetare, de d. Marian Sigismund Jedlicki, despre raporturile Poloniei cu Sfîntul Imperiu medieval (în 1085 Henric al IV-lea face din Cehul Vratislav și un rege al Poloniei; p. 126). Despre epoca preistorică, d. Ludovic Piotrowicz. Despre „pretinsa descoperire a Americei în 1470" d. Boleslav Olszewicz, Despre pătrunderea evreiască în Polonia, d. Majer Balaban. D. Casimir Hartble urmărește călătoriile Polonilor în Orient de-a lungul secolului al XVI-lea (a lui Ocieski putea fi întregită după piesa dată de mine în *Literatură și artă romînă*).

*

În colecția *Cartea Satului* a Fundației Culturale Regale „Principele Carol", se dă o formă aleasă a *Vicleimului* (cu musică de d. G. Breazul; București (1935)).

*

D. Virgil Tempeanu cercetează „Cîntecele de cruciată ale lui Walther von der Vogelweide" (Folticeni 1935), într'o întinsă și foarte bună lucrare (și de bibliografie). Nu lipsește orizontul și o judecată personală și sigură. Sînt și asămănări cu literatura noastră populară (v. p. 141 și urm.).

*

Amintiri interesante despre vechea Craiovă în conferința d-lui N. Gh. Dinculescu, *Craiova acum 80 de ani* (Craiova 1934). Cîteva ilustrații (Sf. Nicolae Belivacă, 1794; Sf. Nicolae Craioviță, 1770; vechiul liceu; vechea „Madona Dudu"; „Fîntîna Obedeanului"; splendida biserică a lui Matei Basarab, Sf. Dumitru, distrusă de barbaria lui Lecomte du Noüy; curțile Glogoveanului).

*

www.dacoromanica.ro

De d. George D. Florescu înfățișarea „vechilor proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII" (București 1934). Foarte bine scrisă, cuprinde lămuriri inedite, și unele reproduceri de monumente. Și resumat german. Plan.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 4, extrase din Arhiva Senatorilor despre administrarea Iașilor în 1811, de d. T. Bulat. Din același nesfîrșit tesaur note culese de d. Const. N. Tomescu. Cîteva cărți de hirotonie (cu facsimile), adunate de același. Și alte documente mai vechi (păstrarea pănă în secolul al XVII-lea a familiei Spancioc): ele sînt strînse și publicate de păr. episcop Visarion. D. Gh. I. Nastase caută în „Codex Bandinus" știri despre Ungurii în Moldova secolului al XVII-lea.

*

Multe fotografii necunoscute ale lui Carol I-iu și ale familiei regale în *Cei trei regi*, cartea de istorie popularisată a d-lui Cesar Petrescu, din colecția *Cartea Satului*. Interesantă mai ales aceia a bătrînului rege în ultimul an de viață. Textul, de o formă foarte plăcută, e în general exact. Și unele detalii inedite despre regele Ferdinand.

*

Note despre Sarmizegetusa de d. C. Daicoviciu (despre ultimele, importante descoperiri), în *Gînd Românesc*, II, 12. D. Virgil Vătășianu despre bisericile de lemn din Ardeal.

*

În polemica I. Lupaș-Friedrich Teutsch și broșura *Offener Brief an Herrn Universitätsprofessor dr. Ion Lupaș* (Sibiiu 1935).

*

În *Revista fundațiilor regale*, II, 2, un articol al d-lui Sextil Pușcariu despre Gheorghe Bogdan-Duică și mai ales un bun studiu de d. Eugen Demetrescu despre opera de economist a beizadelei Nicolae Suțu. Capitolul despre Gemisthios Plethon din Istoria filosofiei de d. P. P. Negulescu e a se complecta, peste Vast și alte lucrări mai noi, cu izvoarele ce arăt în a mea *Histoire de la vie byzantine* (texte de-ale lui Plethon în Νεός Ἑλληνομνήμων al lui Lampros; despre: Chrysoloras în ale mele *Notes et extraits*).

*

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide"*, condus de d. Iorgu Iordan, I (1934), pe lîngă studiul, de care am pomenit aici, al d-lui H. Mihăescu despre o lucrare medicală a lui Rufus din Efes, d. D. Găzdaru se ocupă de numele etnice ale Romînilor din Istria (numele de *Cici* apare încă din 1329; p. 36, „Cixcix" e de sigur alt nume; p. 42, nota 1: îmi pare şi acum grea derivarea Caracacianilor din Siracaciani: interesante casurile de porecle după defecte de limbă; pp. 42–5; imposibilă părerea că numele vine de la o persoană din 1329, Chichio, nici de la „un feudal italian din Istria", un proprietar pe moşia căruia s'au aşezat; v. p. 45 şi urm. Ciribiri ar fi o poreclă italiană, cum e *zomzomim* la Evrei pentru populaţii cu graiu neînţeles din pustiu sau *barbaros* pentru cei neînţeleşi de Greci; totul e de o erudiţie strivitoare, dar aşa de utilă, pp. 59–60: în genere e o lucrare extrem de bogată). Despre legenda meşterului Manole în Balcani d. P. Caraman, cunoscut şi prin alte studii de folklore, tot aşa de bine informate şi pătrunzătoare: se combate părerea d-lui P. Skok că ar fi vorba de o creaţiune mărgenită în lumea zidarilor. Discuţia cu privire la numele lui Manole poate părea oţioasă: dar el nu e contemporan cu balada (v. p. 70 şi urm.), ci derivă din forma Mănăilă, ea însăşi venită din Manea, venit din Manu. D. Caraman crede în simpla trecere a formei greceşti. Şi aici erudiţia uimeşte. Bogate etimologii de d. Iorgu Iordan (dar forţată explicarea lui *amar de vreme*). Mai puţin nouă ale d-lui S. Ivănescu. Revista se presintă, supt toate raporturile, în cele mai bune condiţii.

*

Admirabila carte a d-lui Ramon Menendez Pidal, *La España del Cid*, I, (Madrid 1929) scoate la iveală caracterul de „împăraţi" al stăpânitorilor din Leon; cei din Navara ieau şi ei acelaşi titlu (v. moneda de la pagina 119). Se discută dacă „împărăţia" vine din imitaţia Împăratului carolingian sau din dorinţa de a se întrece a regilor. *Adevărul pare a fi altul: tradiţia Împăraţilor bizantini: doar se întrebuinţează şi termenul grec de basileus*: Ramiro al III-lea, „domnus et imperator"; p. 711. „Flavius princeps, magnus basileus unctus", şi mătuşa, „domina Deo dicata basilea" (p. 711).

Apoi, în secolul al XI-lea, Ferdinand de Castilia devine *„im-*

www.dacoromanica.ro

perator fortissimus, imperator magnus." Regele Aragonului numeşte pe „Fredelaudus, imperator in Castella et in Leone et in Astorges" (pp. 121-2). Titlul învie la Leon (pp. 149-50). Cf. şi pp. 710 şi urm., 750 şi urm. La 1077 Alfons îşi zice „imperator totius Hispaniae" (p. 263); cf. „toletanus imperator", „Imperii Hispaniae et Tuleti regni... rex", *ibid.*; „Legionensis urbis totiusque Hispanie imperator", p. 753; „imperator totius Castelle et Toleto, necnon et Nazare seu Alarve", p. 753. De semnalat şi „Adefonsus, orthodoxus yspanus imperator" şi „Yspaniarum orthodoxus imperator" *(ibid.)*. (Autorul crede, greşit, că e vorba de carta pentru investitură; *ibid.)* Iscălitură arabă a regelui Pedro, fiul lui Sancho (II, p. 611). Paralelă între regatul de Valencia şi cel de Ierusalim (p. 617). În iscălitura Himenei (Eximina), *r* şi *v* sînt ca în greceşte (p. 619). Şi trubadurii, în secolul al XIII-lea, vorbesc de „reis emperaires Amfós" (p. 687, nota 1).

*

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, 58, 3, articole despre arta populară săsească. D. Gustav Gündisch se ocupă, cu deplină competenţă, de lucruri româneşti: actul din 1419 pe care-l raportează la satul Rod, calcularea indicţiei în documentele publicate de I. Bogdan.

*

Despre Socinus (Sozini), aşezat în Polonia, şi acel socinianism de la care s'a inspirat şi protestantismul în ţerile carpatice v. articolul d-lui Iacob Rappaport, în *Le Monde Slave*, Aprilie 1935.

*

Mănăstirea Bistriţa, judeţul Neamţ, de d. Leon Mrejeru şi arhimandritul Ghenadie Caraza (Piatra Neamţ (1935)), cuprinde o expunere bine informată şi clară. Unele ilustraţii.

*

Se semnalează apariţia scrisorilor lui Filippo Mazzei către regele Poloniei Stanislav Poniatowski cu privire la începuturile Revoluţiei francese *(Un osservatore italiano della Rivoluzione francese, Lettere inedite di... al re Stanislao Augusto* (Florenţa, 1934).

*

www.dacoromanica.ro

O notă despre profesorul bănățean Nicolae Tincu-Velea (1814-67), în revista *Educațiunea Națională* (Timișoara), I, 1.

*

D. G. Racoveanu retipărește cu schimbări, biografia lui din 1836 a lui Paisie de la Neamț, de ucenicul lui, Platon, în traducerea datorită duhovnicului rus Chiriac *(Viața și nevoințile fericitului Paisie starețul sfintelor monastiri Neamțul și Secul, dată acum pe slovă nouă și graiu îndreptat de Gheorge Racoveanu* (București 1935). Se adauge scrisoarea lui Paisie către Vodă Alexandru Moruzi, pe care o dădeam în *Studii și documente* și de acolo în broșura *Mănăstirea Neamțului* (1912).

*

În lucrarea, păr. Ilie Dăianu, *Unirea cu Roma și revoluția lui Horia*, București 1935, se arată că și clerul unit a fost inițiat în mișcarea țerănească de la 1784.

*

În opera întinsă, a d-lui dr. G. Banu, *Sănătatea poporului romîn*, capitolul despre condițiile de desvoltare e scris cu siguranță. Partea statistică, plină de scheme, e excelentă.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, LIII, 7-8, păr. arhiereu Tit Simedrea dă, după un manuscript ce a găsit, demisia din 1808 a Mitropolitului Veniamin Costachi. Foarte duioasă partea din urmă, în care se spune că, dacă nu i se dă un adăpost, se va lăsa în sama „celui ce dă hrană dobitoacelor și puilor corbilor celor ce chiiamă numile lui" (p. 326). — O frumoasă conferință a păr. N. Popescu despre „Preoția veche românească". Mai ales explicarea și lauda lui Coresi, p. 331. — Păr. Erast Hostiuc presintă schiturile și sihăstriile bucovinene Barbu, Berezniția (cu acte inedite), Broscăuți (tot așa), Lăbești *(id.)*, Coribnița, Crișciatec *(idem)*.

*

O serie de foarte interesante articole despre Austria în *Bulletin du centre européen de la dotation Carnegie*, n-le 4-6, 1935 (mai ales al d-lui Dunan despre Dollfuss).

*

www.dacoromanica.ro

Dacă alte volume din colecția d-lui G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, pot aduce, așa cum sînt, și oarecare folos, se va recunoaște că nu e casul pentru al VII-lea, care dă o traducere a cronicei lui „Nestor", în care avem, ca Romîni, doar cîteva rînduri în partea de la început, vădit adausă, la o epocă destul de tărzie. Tot restul, aproape 250 de pagini — și cu tablă alfabetică — la ce folos? D. Popa-Lisseanu, avînd fonduri la dispoziție, făcea mai bine publicînd texte inedite sau rare, de care sînt destule. Prefața e clară, dar de ce învinuirea că „nu ne-am știut folosi de Nestor"? Și d. Popa-Lisseanu vrea să ne silească a primi și fabulele „Anonimului" unguresc (p. 25)! Ne întîlnim și cu Bolohovenii (pp. 27-8).

*

În *Adevărul literar* de la 13 Octombre, d. G. Călinescu arată că bucata neiscălită din *Foaia* de la Cernăuți pe care o atribuiam, în *Revista fundațiilor regale*, lui Eminescu se află și în Operele lui Alecsandri. Aceasta înseamnă însă că Eminescu — și nu numai în acest cas — își lua de unde-i plăcea inspirație și formă, căci quasi-identitatea celor două versuri care mă îndemnaseră la atribuția greșită e incontestabilă. De sigur că procedarea nu e recomandabilă nici pentru un poet de geniu.

Tot acolo mi se atrage atenția că Baksić și Diodato sînt același călător. Că se mai semnalase odată e posibil; e așa de greu însă a se observa și păstra în minte orice amănunt... De altfel, a doua ediție din *Călătorii* miei e numai reproducerea fără schimbări a primului text.

*

În *Trei figuri din Cinquecento: Pietro Aretino, Francesco Guicciardini, Benvenuto Cellini*, București 1935. („Fundațiile Regale") de d. C. Antoniade, nu se va căuta nici informație variată, nici lucruri noi, nici idei originale, nici chiar cunoștința adîncită a lucrurilor, dar publicul mare va găsi o cetire plăcută. Ne întrebăm însă ce pot fi meșterii „iconari de la Murano" cari „gînguresc". Nu văd iarăși cum pot intra în aceiași rubrică de glorificatori ai Veneției, cu „eterna bucurie a corpului sănătos", pictori ca un Cima da Conegliano și Bellini (p. 19). N'am întîlnit la Veneția pe „ducii de Savoia" și pe Sforzii din Milano venind să petreacă (pp. 19-20). De ce dominația Medicisilor de la Florența ar fi o „ti-

www.dacoromanica.ro

ranie arţăgoasă" (p. 20)? Toată această caracterisare e pe atît de necorespunzătoare, pe cît de puţin precisă. Din cîteva cărţi noi însă ministrul care ştie să-şi întrebuinţeze literar răgazurile a făcut interesante capitole de roman cu o dibăcie care nu e comună la istorici. Anecdota se răsfaţă cu măestrie.

*

Păr. Cicerone Iordăchescu dă partea a doua din *Istoria vechii literaturi creştine (epoca de aur, 325-461)*, Iaşi 1935. Informaţie bogată şi formă clară şi precisă. E un excelent repertoriu, de pus alături cu cele mai bune apusene. Pretutindeni se înseamnă traducerile în româneşte. Figurează şi literatura siriană.

*

În *Teodor Codrescu*, V, no. 41, un document al lui Petru Şchiopul (1575) pomeneşte pe Drăgan Hroit, al cărui nume aminteşte pe al pretendentului Hroiot sau Hromot din vremea lui Ştefan-cel-Mare. Un sinet de la beizadea Dumitraşcu Cantemir din 1735 (iscălitură grecească) şi alte acte cantemireşti. — În n-l 5 e vorba de Neaga din Cislău şi fiul Vlaicul (1566), înaintaşii Doamnei Neaga.

*

Reproducerea unei pagini din Evanghelia slavonă de la „1560-1" (aceia în care'n frontispiciu e intercalat numele: „erŭmonah Lavrentie") în lucrarea d-lui Eugen Barbul, *Biblioteca Universităţii regele Ferdinand I din Cluj* (Cluj 1935) (p. 99). O pagină din msele slavone de Evangheliariu din veacul al XVI-lea (p. 122). Pentru pomelnicul de la Bistriţa, p. 125. Material de folklor de la un dascăl din Unguraş, p. 126. O listă de incunabule. Şi lista tipăriturilor româneşti care lipsesc în *Bibliografia Românească veche*.

*

D. Gheorghe Comicescu dă o lucrare întinsă despre *Realisări şi tendinţe în şcoala americană contemporană*, Iaşi 1935. E opera de mare merit a unui fost student în America.

N. Iorga

www.dacoromanica.ro

NOTIŢE

Pe o Evanghelie greacă în-12, ce pare a fi din secolul al XVI-lea (la mine): Αὐτὸ τὸ βιβλίο καλούμενον... *(sic)* εἶναι τοῦ Βαγγκέλι Νάννου Μκουλουκμπάσι ἀπὸ Κραϊώβαν, καὶ ὁποῖος τὸ διαβάζῃ νὰ μὴν γενῇ *(sic)*, ὅτι εἶναι ἁμαρτίη, 1819. Adecă: „Această carte zisă... e a lui Vanghéli Nanu bulucbaşa din Craiova, şi cine o va străbate să nu..., căci e păcat; 1819".

*

Pe un Ἱεροκλεόυς φιλοσόφου ὑπόμνημα εἰς τὰ τῶν Πυθαγορειῶν ἔπη τὰ χρυσᾶ, ed. Londra 1673, pe lingă iscălituri, cu nisip de aur, din secolul al XVII-lea, şterse barbar: Παρθενίου... τοῦ... του: τῆς Σουμελᾶς, 1764, Παρθένιος ἱερομόναχος.

*

Primim aceste rînduri, care destăinuiesc originea românească a múltor Ceangăi:

„Prin aceasta am onoarea a vă face cunoscut următoarele:

Sînt învăţător în satul şi comuna Faraoani, jud. Bacău, care este locuit în majoritate absolută de aşa-numiţii „Ceangăi". D-voastră aţi scris despre originea acestor locuitori în judeţele Bacău şi Roman. O parte dintre dînşii, cari şi-au făcut stagiul militar prin oraşele din Transilvania, vorbind o limbă asămănătoare cu limba ungară, au avut curiositatea să afle ce este cu trecutul lor. După cîte am înţeles, au fost lămuriţi de agenţii unguri revisionişti, cu chiar citate din tratatul de istorie, respectiv a d-voastră. Li s'ar fi spus că sînt rămăşiţe de Cumani, fraţi buni cu Ungurii, şi deci şi ei sînt Unguri.

Personal, în trei ani de cînd sînt învăţător în aceste părţi şi alţi şase ani într'alt sat unde nu mai ştiu să vorbească ungureşte (ceangăeşte), am constatat cele ce urmează:

Portul, firea (înfăţişarea fisică şi sufletească), obiceiurile şi numele sînt româneşti, după părerea mea, prin excelenţă.

Portul. Bărbaţii poartă sumane, iţari (cioareci), opinci, bonzi, glugă, băţ, fluier, căciulă, chimir sau brâu, întocmai cum poartă sau purtau ţeranii romîni. Femeile poartă ştergar, cămaşă croită după croiala femeii dace; poartă catrinţa şi opinca acesteia. Bătrînii poartă plete cum purtau Dacii.

www.dacoromanica.ro

Firea. După înfăţişarea fisică, eu m'am găsit unul cu mutră adevărată de Mongol. Şi sînt peste 10.000 suflete, în patru comuni vecine cu Faraoani. Firea lor veselă la petreceri, cu jocuri numai româneşti, este de asemenea firea veselă a Rominului. Nimic nu-i trădează în această privinţă a fi Unguri.

Obiceiurile. La Crăciun, la Anul Nou, la Paşte, la nunţi, sînt obiceiuri româneşti. Ei singuri recunosc că nu sînt ungureşti. În această privinţă însă, Biserica catolică are o influenţă covîrşitoare asupra lor. Multe din aceste obiceiuri, despre care bătrînii spun că au existat, au fost interzise de preoţi, ca ducînd la imoralităţi.

Numele. Majoritatea numelor în satul Faraoani sînt româneşti. Familiile: Pătraşcu, Novac, Matei, Panţiru, Pruteanu, Cojocaru, Pescaru, Bejan, Vaida, Corbu, Roşaţă, Bălan, Jitaru, Cobzaru, Ciuraru, Demşa, Plop, Maior, Munteanu, eu le socot nume româneşti. Roca (adecă vulpe), şi care a fost Roşu, este mai curînd o poreclă. Asemenea: Boldog (fericit), Labău (croitor).

Constantin Lozincă, învăţător, Faraoani, jud. Bacău".

*

Mommsen, în *Corpus Inscriptionum Latinarum,* III, p. 1400 cita după „Bouhier": „ex ms. autographo Petri Lesialopies Voyage de Constantinople par terre, f. 54; dicitur ibi extare Apuli". Citînd, la rîndul său, aceste rînduri, d. Kubitschek, în *Sitzungsberichte* ale Academiei din Viena, întreba ce e „Bouhier" şi ce „Lesialopias" (dar Mommsen spunea că a făcut o mare culegere de inscripţii la 1745, p. 188, nota 1). Nici eu nu ştiu ce înseamnă primul nume; al doilea e al lui Lescaloppier, care a fost şi la Bucureşti (v. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători).* D Kubitschek se întreba cării epoce-i aparţine călătoria celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea.

În acest studiu al d-lui Kubitschek se vorbeşte de culegerea făcută în Ardeal de cunoscutul Marsigli şi de un Ariosti (v. pp. 151, 160, 201), a cărui adunare e în manuscript. El era la Caransebeş în ziua de 8 Maiu 1749 *(ibid.,* p. 152). Asupra locului unde se află manuscriptul, *ibid.,* pp. 149-50.

Deci un adaus la călători.

*

La 25 Iunie 1738 un visitator al Ardealului stă la masă cu fostul secretar, timp de douăzeci de ani, al lui Nicolae Mavro-

www.dacoromanica.ro

cordat care, gonit şi despoiat de Turci, trăieşte în miserie (Caenae interfuit unus ex boiardis seu ex nobilibus Valachiae, qui adhuc sub defuncto principe viginti annis secretarius fuerat, modo autem in sua quasi summa senectute se patria expulsum, bonis a Turcis expoliatum ingemiscebat"; *Arch. f. sieb. Landeskunde*, XI, pp. 136-7. Ceva mai tărziu, autorul mănîncă la un han românesc *(in aliquo diversorio valachico; ibid.*, p. 138).

Pentru iarbă de văpsit galben trimeasă de Agenţia din Iaşi în Ardeal, *ibid.*, XI [2], p. 160.

*

Numele de Nemţi dat Germanilor fără osebire trece peste amintirea, trecătoare, a Goţilor. El e luat de la Slavi, ceia ce înseamnă o iniţiare prin ei în viaţa germanică, acum indepărtată. Cuvîntul pare a fi venit la Moldoveni prin Poloni.

*

Un Toma Cantacuzino era, la 1545, proprietarul unui manuscript cuprinzînd cuvîntările retorului Libanius (v. *Libanii Opera*, ed. Ricard Foerster, Teubner, Lipsca, 1903, p. 5). Un Gheorghe Cantacuzino, arhistrateg, avea un al doilea manuscript la 6962; iscăleşte notariul Dimitrie Lascaris; *ibid.*, II, p. 195. E un element preţios în descurcarea genealogiei cantacuzineşti înainte de Mihail Şaitanoglu. Un alt manuscript, datorit lui Mihail Apostolos, are această explicaţie: μετὰ τὴν τῆς αὐτοῦ πατρίδος ἅλωσιν πενίᾳ συζῶν; *ibid.*, p. 192.

*

Între studenţii „unguri" de la Leyden, în 1728 şi „Transilvano-Ungarul" preot Adam Fitsor; *Arch. f. sieb. Landesk.*, XVI, p. 221.

*

In continuarea cronicei lui Eusebiu şi Prosper de Aquitania de Matteo Palmieri (ed. din 1512) se cetesc rîndurile acestea: „1478. Stephanus cognomine Chauobiona episcopus Misiaeque inferioris quam forte nostru Valachiam Inferiorem dicunt, Vaivoda, quo nomine barbari principem significant, Baizetum, Turcarum imperatorem, inita Matthiae, Pannoniae regis, societate, vi et armis Misia superiore spoliavit".

Ele nu pot privi decît pe Radu *Călugărul* („Chaviobiona" şi „episcopus").

*

www.dacoromanica.ro

În Orbinus, *Regnum Slavorum*, p. 104, se presintă o falsă inscripţie slavă privitoare la Marcomani pe care ar da-o „Geremia Russo ne gli Annali di Moscovia", cînd a mers în solie la Viena. Să nu fie aceia de pe vremea lui Mihai Viteazul, cînd solul a avut legături cu oamenii acestuia?

*

Pe exemplarul Academiei Romîne din Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* ed. din Leyda 1644, cu o altă însemnare ştearsă („chryst...) se ceteşte: „Ex libris Ioan: Scarlatti". E probabil Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae-Vodă Mavrocordat.

*

Katancsich, în *De Istro eiusque adcolis* (Buda 1798), p. 226, ca să arate cum Romînii, al căror nume crede că l-a găsit în *rumina ficus* al lui Ovidiu *(Fasti*, II, n. 412), au păstrat, rămîind pe locul coloniilor lui Traian, limba latină, de şi cu elemente dace, dar şi cu altele „vechi romane şi greceşti", reproduce Tatăl Nostru după *Magister Linguarum*, citat de la „Cl. Salagius, *Ecclesia Pannonica*, I, p. 52" şi după Catehismul cirilic pentru Romîni şi Sîrbi, Viena 1774. Se mai foloseşte de Thunmann, citat, latineşte, *Historiae orientalium populorum* (pp. 181-238), şi de *Linguarum totius orbis vocabula,* Petersburg, 1786-91.

Se discută şi sensul cuvîntului de *Vlah*, şi pentru Sîrbi ortodocşi şi de *Caravlah*. Croaţii numesc Vlahi pe „Tracii şi Ilirii" slavi. A întrebat pe Romîni şi i-au răspuns: „noi sîntem Romîni" şi „de la Ţara-Românească" (p. 227). Şi el presintă întăiu ipotesa greşită, cunoscută prin Hasdeu, a „Sclavinului românesc" de la Dunăre (p. 221), ba chiar aceia că Romanaţi („Rvmvnyaci") ar avea a face cu Romînii (p. 228). Se întreabă dacă în adevăr sînt „Rumuneci" în Pind *(ibid.)* şi dacă în Wales nu sînt Romîni, cum a spus Salagius (v. pp. 228-9; părerea e răspinsă cu căldură). Dar ştie de „Valahia Mică" de la Posega şi de Morlahia „în Croaţia", cu locuitori slavi *(ibid.*, p. 223, nota 6).

*

Exemplarul din Suidas (ed. 1619) al Academiei Romîne are inscripţia: Ἐκ τῶν τοῦ Ἰακώβου Κωνσταντινίδου Μαυροκορδάτου, τοῦ Χίου μὲν ἀπὸ πατρός, Βυζαντίου δ'ἀπὸ μητρὸς. Ἐκ τῶν τοῦ, Ἰακώβου Κωνσταντινίδου Μαυροκορδ. Ἐκ τῶν τοῦ Ἰακώβου.

*

www.dacoromanica.ro

Note despre intervenția Domnilor noștri în Ardeal la 1541, în *Arch. f. sieb. Landeskunde*, XI [3], pp. 364–5. *Mola Walachorum*, la Sibiiu, *ibid.*, p. 388.

Pentru „*censul* Valahilor", *ibid.*, p. 427 (și un „sacerdos walachalis"). E din 1413 (v. *ibid.*, p. 425). Pe atunci se vindea în Ardeal „postav polon" *(ibid.*, p. 427). Se trimet soli la Făgăraș (care era al Domnilor munteni) pentru știri („ad terram Fugras propter explorationem"; p. 429). Se zicea atunci la Sibiiu *suflatura* organelor bisericii *(ibid.*, p. 431).

*

În *Neue Nordische Beiträge* (Petersburg 1782), Pallas, cunoscutul călător, dă un itinerariu de la 1714, în care, la p. 193, se cetește: „Von Jassy kömmt man durch grosse Wälder in vier Stunden nach Kentü (Scinteie)... Von Wassilkowa (Vasluiu) (sechs und eine halbe Stunde von Kentü) geht der Weg eine halbe Stunde über Ackerfelder und Waldung... Von Burlat sind sechs Stunden durch Wald und Ackerfelder bis an den Dorf Putseny".

Pasagiile sînt reproduse, așa fragmentar, în Karl Neumann, *Die Hellenen im Skythenlande*, I, Berlin 1855, p. 21, nota 2. Acesta citează și pe Skalkowski, *Historische Untersuchungen über das Land Budjak und das heutige Bessarabien*, în *Archiv* al lui Ernau, V, p. 563 și urm., și opera unui Tengoborski despre Basarabia. Poate să fie ceva și în Daniel Schlatter, *Bruchstücke aus einigen Reisen nach dem südlichen Russland in den Jahren 1822 bis 1828*, St.-Gallen 1830.

*

Culegerea de versuri franceze, *Les Mystères de l'amour, édition elzévirienne*, apărută în exemplare numerotate, la Paris, în 1867, cu o prefață iscălită Dan Leylo, și un motto de „princesse *** " (Ghica), pare a fi opera unui Romîn sau unei Romînce. Exemplarul meu are semnătura „Pulchérie Croupinsky" (din Basarabia ?).

*

Pe un *Lexicon graeco-latinum* al lui Henricus Stephanus, Coloniae Allobrogum, 1616, se cetește: „Și am scris și eu aici ca să mă po[me]nescu vre-odată când să va dășchide ăcastă carte, rob[ul] lui Dumnezeu Scarlat (?), care mă aflam slujând în casă la părintele Mitropolit[ul] țări Nectarie în zilele luminatului Domn Ioan Carageà Vodă, lt. 815, Sept. 20".

*

www.dacoromanica.ro

Găsesc citată o hartă a lui Khatoff pentru Muntenia, Bulgaria și Rumelia, Berlin 1829 (v. Böcking, *Notitia Dignitatum*, II, p. 445).

*

După curioasa și puțin cunoscuta cărticică apărută la Frankfurt în 1684, *Histoire critique de la creance et des coûtumes des nations du Levant, publiée par lé Sr. de Moni*, se spune, la p. 52, că vestitul Chiril Lukaris, ucenic al lui Meletie Sirigul, tot Cretan, merge ca preot la Padova și, întors la Alexandria, Meletie îl face stareț „et l'envoya en Valachie", cu care prilej, trecînd prin Germania *(sic)*, cunoaște pe protestanți.

*

Pe exemplarul Academiei Romîne din *Epistolele* lui Sinesiu, Veneția 1782:

„Acestea sănt căte 2 zile rele care le-au spus Dumnezeu lui Moisi proorocul în Muntele Sinai, pentru ca să le păzească oamenі, că aceste zile sănt rele foarte, și sănt în lună căte 2 zile rele, că pă cine îl va lovi boala între una dintr'acestea nu să mai scoală și care face nuntă nu să veselește, coconi căț nasc nu trăescu, și, de va merge omul la judecată, rușănat va eșă, și, la neguțătorie de va merge, va păgubi; carele va sămăna sămănță roadă nu va fi, și care de lucru să va apuca, nimic de el nu să va alege. Întăia lună să pune Septvr. în zile 3 și 24, Octomvre la 3 și la 11, Noemvre la 7 și la 11, Dechemvre la 6 și la 25, Ghenar la 2 și la 4, Fevr. 1 și la 22, Mart la 4 și la 20, Aprîl la 3 și la 20, Mai la 6 și la 22, Iunie la 2 și la 3, Iulie la 6 și la 22, Avgust la 5 și la 17 și la 22. Aceaste.

*

Tot acolo:

„ἑνὸς ἀργυρίου ὠνησάμη *(sic)* τοῦτο εἰς χρῆσιν ἐμοῦ τε καὶ τῶν φίλων; 1799, Σεπτεμ. 30, ἐκ Βουκουρεστίῳ, σχονισχωμ *(sic)* παρὰ τᾷ ἄρχοντι παχ. Κωνσταντίνω Μπελαδαν. (!). Νῦν δὲ Γεωργίου Χα,. 1800. Κτῆμα Γεωργίου Μπουδεστιάνου Νεκολαΐδου, νῦν δὲ οἰκονόμου Κστ. Νικόπουλου.

Lt. 1796, Iunie 14 am intrat în casa ce am luat-o cu chirie de la vătaful Costantin Butuc. Al doile șatr. Theodorașcu Măcărescu, zioa Joi".

*

www.dacoromanica.ro

D. dr. Euseb Popovici publică un volum *Din istoricul Liceului Ştefan-cel-Mare din Suceava, 1860-1935* (Suceava 1935). Este şi o parte despre începuturi. Gavril Băleanu, numit la 1873, demisionat la 1876 (pp. 40-1), a fost profesorul meu de limba romînă la Liceul din Botoşani. Pentru spînzurătorile bestialului general Fischer, apoi pensionar al României, p. 123, nota 1.

N. Iorga.

În volumul al VIII-lea al publicaţiei Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, care apare la Ianina, supt direcţia Mitropolitului Spiridon Vlachos, Filip Şaguni publică o istorie în versuri a lui Alî-Paşa din Tepelen, compusă de Constantin Diamandi Ţucalas Ianiotul, în 1823. Autorul a fost martor ocular al asediului Ianinei şi dă informaţii interesante asupra societăţii oraşului. Şaguni dă la anexe lămuriri asupra localităţilor şi persoanelor menţionate şi un vocabulariu de cuvinte turceşti. Relevăm forma Καλάρου, „cum se numeşte şi acum, de către locuitorii vlahofoni, oraşul Calarrytes". Hr. Suli publică o serie de inscripţii epirote găsite în codice, biserici, icoane (1516-1890). Menţionăm inscripţia de pe fîntîna construită cu cheltuiala lui Gheorghe Averof în cimitirul centrului aromănesc Meţova (Aminciu): „Ἐν Μεσσόβῳ, τῇ 10 Μαΐου 1872, δαπάναις τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κυρίου Γεωργίου Ἀβέρωφ". Valeriu Papahagi dă în studiul său Οἱ Μοσχοπολῖται καὶ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18-ον αἰῶνα, un resumat al celor publicate în *Mélanges de l'École Roumaine en France* (1931) şi în *Revista Istorică* (recensate de altfel în vol. al VII-lea din Ἠπειρωτικὰ Χρονικά), cu privire la comerţul Aromînilor moscopoleni cu lumea venetiană în secolul al XVIII-lea. Dr. Georg Stadtmüller arată ce probleme se pun cu privire la cercetările istorice din Epir. Autorul arată causele geografice pentru care Epirul e regiunea cea mai isolată a Greciei şi deci cea mai puţin explorată ştiinţificeşte; face un istoric al cercetărilor făcute de la Aravandinos pînă azi şi dă directive cu privire la cercetările viitoare. P. Peclari şi F. Mihalopulo dau contribuţii la bibliografia Epirului. Const. Merţu încearcă să lămurească etimologia unor topominii epirote. Const. Stercopulo dă toponimii ale provinciei Coniţa. La bibliografie se recensează studiul lui Evloghie Curila, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία τῶν Κουτσοβλάχων καὶ ἡ ἐγγραμμάτισις τῆς γλώσσης αὐτῶν, publicat în revista Θεολογία (1934).

Valeriu Papahagi.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
București, Șoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro